беларуская газэта. Заснаваная ў 1906 г. у Вільні. Адноўленая тамсама ў 1991 г. як штомесячнік. З 1 сакавіка 1996 г. выходзіць у Менску штотыднёва

НАША НІВА

НЕЗАЛЕЖНЫ ТЫДНЁВІК

№ 1 (39)
1 сакавіка 1996 г.
пятніца

ТЭЛЕПРАГРАМА

БІРЖА ПРАЦЫ

КУЛЬТУРА, ПАЛІТЫКА
СПОРТ

ВАЦЛАЎ ГАВЭЛ

ПОСТКАМУНІЗМ

Посткамунізм — цяперашні стан ня толькі краінаў і народаў, але й людзкіх душаў. Прычым гэты настрой "інтэрнацыянальны", гэта значыць аднолькавы што ў Беларусі, што ў Чэхіі, што дзе-небудзь на Кубе. Розьніца хіба ў тым, як людзі ў розных краінах спрабуюць даваць сабе рады з гэтым зусім ня радасным станам душы. У гэтым нумары "НН" друкуюцца фрагмэнты прамовы вядомага эўрапейскага пісьменьніка і мысьляра, прэзыдэнта Чэхіі Вацлава Гавэла. Гавэл выступіў з сваімі развагамі летась 30 кастрычніка ў Дрэздэне, дзе ў мясцовай політэхнічнай акадэміі яму быў нададзены тытул доктара honoris causa.

Чытайце на 3-й старонцы.

РЭПАРТАЖ

СУСТРЭНЕМСЯ НА КРУГЛАЙ

Паэт і журналіст Славамір Адамовіч тры месяцы прадаваў незалежную прэсу ў падземным пераходзе на круглай плошчы ў Менску. Па-рознаму ставіліся да яго мінакі. Шмат каго і чаго нагледзеўся ён сам. Шмат чаго даведаўся й перадумаў. З гэтых назіраньняў паўстаў ягоны Практыкум выжываньня ў кантэксьце "рынкавага сацыялізму". Нехта прачытае гэты рэпартаж журналіста як пэўнае кіраўніцтва да дзеяньня, нехта знойдзе ў ім элемэнты аналізу сучаснага беларускага газэтнага бізнэсу, нехта ўбачыць у тэксьце літаратуру...

Чытайце на 3-й старонцы.

ГОМЕЛЬ

ПРЫВАТНАЯ САЦЫЯЛЁГІЯ

Каб неяк разьвеяць аднастайную плынь жыцьця, можна зрабіць многае. Напрыклад, правесьці прыватнае сацыялягічнае апытаньне на тэму: "За што мы любім свой горад?" Адказы будуць самыя розныя або самыя аднолькавыя, але абавязкова дадуць падставу для небанальных думак. Наш карэспандэнт у Гомелі Зьміцер Бартосік апытаў гомельскіх студэнтаў пра іх адносіны да роднага гораду.

Глядзі старонку 5.

ПАНАРАМА

ЗРАЗУМЕЦЬ ДУДАЕВА

Расейскія ваеначальнікі ваююць у Чачэніі не пад сваімі прозьвішчамі, — сьцьвярджае гісторык, сябра агульнарасейскага руху мусульманаў Хаджы Мурат Ібрагімбэйлі. — Гэта тлумачыцца страхам кроўнае помсты...

... Джахар Дудаеў — гэта ня дзікі важак племені чачэнцаў, але прэзыдэнт, абраны сваім народам на дэмакратычных выбарах. Я стараюся зразумець ягоныя дзеяньні.

... Будзёнаўск і Кізьляр для мяне не тэрарыстычныя акты, але акты дывэрсіі ў часе вайны. Гэта вынік няшчасьця, прычынаю якога стаўся напад Расеі на Рэспубліку Ічкерыю 26 лістапада 1994 г.

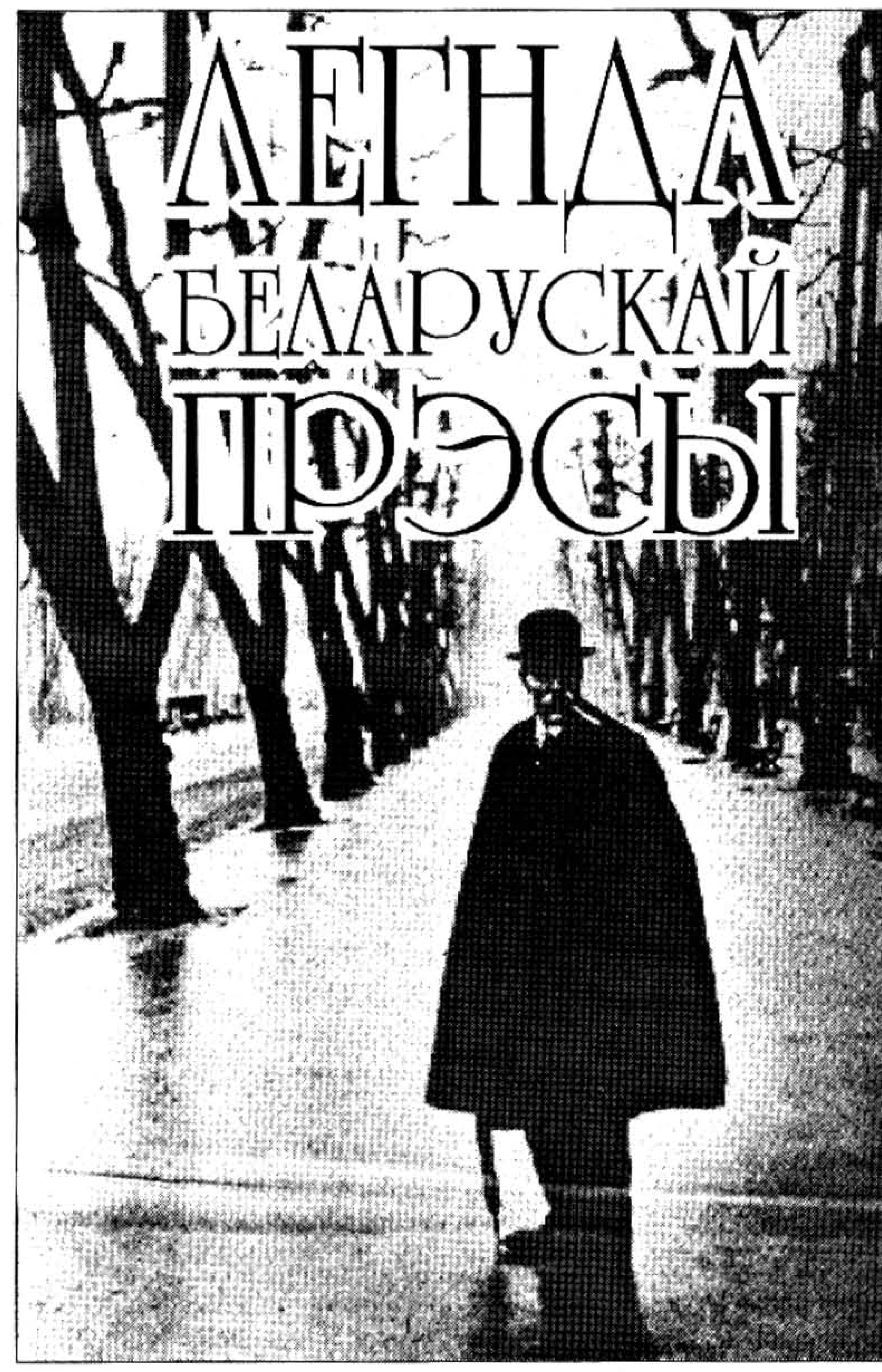
ФОТА DER SPIEGEL

Цалкам гэтую гутарку, а таксама паведамленьні пад рубрыкамі "Палітыка", "Эўрапейская гаспадарка", "Рэлігія", "Тэатар", "Музыка", "Каляндар",

— чытайце на старонцы 6.

АД РЭДАКЦЫІ

На дзевяностым годзе свайго існаваньня "Наша Ніва" пачынае выходзіць штотыднёва. Як фэнікс з попелу, зь бязладзьдзя нашага часу вырастае "першая беларуская газэта з рысункамі", каб зноў стаць люстэркам жаданьняў і патрэбаў свайго народу.

Гісторыя гэтага найбуйнейшага ў Беларусі выдавецкага праекту разьвівалася гэтак жа сутаргава, як і гісторыя самой нацыянальнай ідэі ў XX ст. Створаная ў 1906 годзе "Наша Ніва" імкліва стала галоўнай трыбунай усяго беларускага: палітыкі, культуры, навукі. На старонках газэты пачыналі сваё ўзыходжаньне ўсе без вынятку клясыкі тае пары... Спыніўся выхад газэты ў I сусьветную вайну. Першая спроба аднавіць выданьне належыць да 1920 году, калі выйшла ўсяго дзевяць нумароў...

У траўні 1991-га "Наша Ніва" была адноўленая ў Вільні, там дзе яна заўсёды й выходзіла дагэтуль — у радавым гнязьдзе беларускай ідэі, гісторыі й культуры. Тут яшчэ жыў і жыве той беларускі дух, які не зазнаў дэфармацыяў савецкага часу — як гэта адбылося паўсюль у БССР. На працягу пяці апошніх гадоў газэта выходзіла раз на месяц і займалася амаль выключна сьветапоглядам — "прамываньнем мазгоў", пастаноўкай беларускай праблематыкі ў нашым часе. Такая "рэанімацыя" ідэі патрабавала чыстага экспэрыменту, таму не магло быць і гутаркі пра выдавецкі праект як вытворчы самаакупны мэханізм. Перад ініцыятарамі стаяла адна задача — навязацца да абарваных каранёў нацыянальнай традыцыі.

Многія чытачы ўспрынялі адноўленую "НН" як выданьне элітарнае, замкнёнае ў сабе і далёкае ад рэальнага штодзённага жыцьця. Але гэта быў неабходны пэрыяд, безь якога рэдакцыйны калектыў папросту ня змог бы стаць адэкватным вытлумачальнікам таго, што адбываецца ў Бацькаўшчыне. Важна было дайсьці да сутнасьці падзеяў, выходзячы не з агульнага ідэалу, а з канкрэтных нацыянальных інтарэсаў краіны, якая воляю лёсу стала самастойнай дзяржавай.

Беларусь, аднак, ня стала дзяржаваю нацыянальнай. Для калектыву рэдакцыі "НН" гэта быў знак на тое, каб распачынаць новы этап свае працы. У канцы мінулага году рэдакцыя пераехала зь Вільні ў Менск.

Новы этап дыктуе новую форму. Дакладней, сёньня рэдакцыя мае ўжо дастатковую сьветапоглядную базу, каб вярнуцца да канцэпцыі 1910 году — г.зн. да канцэпцыі рэгулярнага тыднёвіка, масавага і самаакупнага, адкрытага да ўсіх тэмаў і праяваў нашага жыцьця. I калі ў папярэднія гады найважнейшай ацэнкай нашае працы была самаацэнка, то цяпер галоўным экзамэнатарам газэты будзе чытач.

Новы этап — рынкавы. "НН" павінна вярнуць сабе колішні вобраз любімай газэты, але не праз спагаду вузкіх колаў нацыянальна ангажаванай публікі, а праз наклад і ўдзел у нашым выданьні рэклямадаўцаў. Выпісвайце "Нашу Ніву", прапануйце нам рэклямны матэрыял і гэтым Вы дапаможаце тыднёвіку на новым этапе ягонага станаўленьня.

Фэнікс адродзіцца з попелу.

БІБЛІЯТКА

СЛАВЯНСКІ АДДЗЕЛ

... Калі ў 1911 г. новы будынак Нью-Ёрскай Публічнай Бібліятэкі на скрыжаваньні Пятай авэню й 42 вуліцы адчыніў свае дзьверы для наведнікаў, першым быў чытач Славянскага аддзелу, які 24 траўня ў 9 гадзін 15 хвілін (факт, афіцыйна засьведчаны) увайшоў у пакой на другім паверсе й паставіў подпіс у рэгістрацыйным лістку: Давід Шуб. Ён узяў артыкул прафэсара М.І.Грота "Нравственные идеалы нашего времени. Фридрих Ницше и Лев Толстой". Так Д.Шуб увайшоў у аналы гісторыі амэрыканскай культуры. Інфармацыя, цалкам выпадкова захаваная ў архіве й ня менш выпадкова знойдзеная, паведамляе, што Давід Натанавіч Шуб нарадзіўся ў 1888 годзе ў невялікім мястэчку Паставы каля Вільні...

Артыкул Лявона Юрэвіча пра беларускую калекцыю Публічнай Бібліятэкі ў Нью-Ёрку - на 11-й стар.

ЛІТАРАТУРА

ЗА ШТО АВІН ЗАБІЎ КАВЕЛЯ?

Новае эсэ Ўладзімера Арлова пра аўтобуснае падарожжа з Наваполацку ў Менск... Звычайная дарога, звычайныя людзі вакол, звычайны дзень. Але калі вы маеце здольнасьць зазіраць у рэчы глыбей, параўноўваць і супастаўляць, калі ў вас багатае ўяўленьне і добрая памяць, то банальнае падарожжа ператвараецца для вас у цэлую чараду прыгодаў і згадак, а ўсё, што адбываецца навокал, набывае раптам вялікі й драматычны сэнс...

Гл. старонку 8.

СПОРТ

СІЛА СУПРАЦЬ ІНТУІЦЫІ

У шахматным мачы Гары Каспарава з кампутарам першую партыю чэмпіён сьвету прайграў...

Падрабязна пра гэта на 12-й стар.

інфарматар

12 газэтных палосаў патрэбнае інфармацыі

- *Тэлевізійныя праграмы: ад пятніцы да пятніцы.*
- *TV-Sat. Анатацыі вядомых каналаў спадарожнікавага TV.*
- *Радыё: Свабода, Голас Амэрыкі, Францускае, Нямецкая Хваля, Ватыкан, Бі-Бі-Сі, Польскае, 101'2 FM.*
- *Новыя кнігі. Кніга-поштай. Навіны ад беларускіх выдавецтваў.*
- *Кіно, відэа, тэатры, музэі, выставы, канцэрты.*
- *Рынак. Кошты. Тавары.*
- *Біржа працы. Дзясяткі новых вакансіяў.*
- *Транспарт. Расклад руху.*
- *Адукацыя. Паехалі вучыцца за мяжу!*
- *Адпачынак: гульні, тэсты, забавы.*

ПРАЗ ТЫДЗЕНЬ!

МЫ Й СУСЬВЕТНАЯ ГІСТОРЫЯ

Нашыя адчуваньні не супадаюць з тымі, якія нам штодзённа навязваюць беларускія газэты й асабліва тэлебачаньне. Мы ведаем, што няма пэрспэктываў у гігантаў сацыялістычнай індустрыі (іншая рэч — шкада людзей); пра тыпаж кіраўніка — "самага чалавечнага чалавека" — мы ўжо шмат чыталі ў гістарычнай публіцыстыцы. На тое, што гераізуецца афіцыйна, мы гатовыя часам паглядзець цынічна. Але бездань паміж намі й цяперашнім рэжымам, які імкнецца вызначаць моду ва ўсіх галінах грамадзкага жыцьця, нават больш глябальная, чым татальны недавер да афіцыйных лёзунгаў. Мы бачым, што тут няма палітыкі, няма эканомікі, няма рэаліяў — усё суцэльная мэтафізыка. Беларуская дзяржава сёньня — мара для досьледаў Фройда.

Таму мы робім свой выбар. Захоўваючы здаровыя інстынкты й жаданьні, ведаючы, што ў кожнага з нас ёсьць прыватныя інтарэсы, рэдакцыя "НН" распачынае выпуск тыднёвіка. Трэба прызнацца, што для людзей, разбэшчаных штомесячнікам, пераход на тыднёвы рэжым выпуску газэты азначае пераход у іншую дынаміку жыцьця. Асабіста я на гераічны ўчынак не прэтэндую. Але, выслухаўшы думкі адзін аднога, мы прыйшлі да наступных ўнутрырэдакцыйных кампрамісных высноваў:

1) Сытуацыя ня ёсьць татальнаю: па-за афіцыйным маразмам існуюць плыні жыцьця, якія не падуладныя нівэліроўцы. Важна тое, што мы самі жывем гэтым жыцьцём, нам ёсьць што сказаць гораду й сьвету, ёсьць пра што сказаць.

2) Мы не адны такія.

3) Рэалізацыя праекту друкаванага пэрыёдыка фінансава можа апраўдаць сябе толькі ў рэжыме тыднёвіка, незалежны штомесячнік ня можа сябе акупіць. У тыднёвіка зьяўляюцца нейкія пэрспэктывы на рэкляму.

4) Тыднёвік прыўносіць стабільнасьць.

Гэтыя меркаваньні й перадвызначылі лёс праекту, ці, дакладней, нашую рашучасьць.

Трансфармацыі падлягае ўсё выданьне, але першая адрознасьць — зьяўленьне чыста інфармацыйнага блёку. Узьнікае ўласна газэта. Між тым, найгалоўнейшая якасьць, дасягнутая папярэднімі этапамі "Нашай Нівы" — гуманітарны погляд на рэчаіснасьць — застаецца асноўным чыньнікам фармаваньня газэты. Інфармацыя — для чалавека, гуманістыка — пра клопаты чалавека.

Гіпэрідэя праекту — дасягненьне таго ўзроўню культурнае й інфармацыйнае самадастатковасьці беларускае сытуацыі, пры якім яна зможа разьвівацца надалей, ужо не успрымаючы вонкавы неспрыяльны ўплыў як катастрофу для сябе.

Застаецца дыскусійнаю адна мэтадалягічная праблема — што зьяўляецца вонкавым уплывам? Мая гіпотэза, да якой большасьць маіх калегаў ставіцца скептычна, заснаваная на тым, што нам супрацьстаіць сатанізм. Ня можа так адзін чалавек рэалізоўваць самыя абсурдныя ідэі, адначасова выстаўляючы навідавок свае паталёгіі, калі гэты чалавек ня мае сувязі з д'яблам. Ці мае тады нашая дзейнасьць пэрспэктывы?

Ужо ня першае тысячагодзьдзе людзі сутыкаюцца з інфэрнальнымі сіламі. Ня ведаю, колькі яшчэ гэта будзе доўжыцца. Адчуваньне зьнітаванасьці з Сусьветнаю гісторыяй надае сілы.

Алег Дзярновіч

З РЭДАКЦЫЙНАЙ ПОШТЫ

Хачу, каб вы ведалі, што "НН" ёсьць каму чытаць ня толькі ў Беларусі. На жаль, уладам напляваць на нас, беларусаў замежжа, бо акрамя "Рэспублікі" выпісаць нам нічога нельга, а вось калі б я быў узбэк ці казах — больш за тузін выданьняў, нават на нацыянальных мовах. Але ўзбэкаў і казахаў ва Украіне жменька, а беларусаў — 400 тысяч.

Алесь Трафіменка,
Украіна

НАША НІВА

"Наша Ніва"
незалежны тыднёвік
№1(39)
заснаваны ў 1906,
адноўлены ў 1991
заснавальнік і выдавец — Павал Жук
рэдактар — Сяргей Дубавец
адказны сакратар — Алег Дзярновіч
мастацкі рэдактар — Сяргей Харэўскі
рэдактар дадатку "Інфарматар" — Андрэй Лапцёнак
макет — Віктар Корзун
мантаж — Лявон Раманчык
набор — Тацяна Чуйвід
карэктура — Сяргей Сматрычэнка
пры ўдзеле — Сяргея Шупы
прадстаўнік рэдакцыі ў Гомелі — Зьміцер Бартосік (тэл. 56-94-36)

АДРАС ДЛЯ ДОПІСАЎ
220123 Менск, а/с 71
Тэл/факс 36-76-75
Падпісны індэкс 63125

Камэнтар

НЕ ЧЫТАЙ!..

Сяргей Харэўскі

Беларус — індывідуаліст. Калі ён заходзіць у вагон, дзе сядзіць адзін чалавек, ён беспамылкова абярэ месца, аддаленае ад спадарожніка. Калі ёсьць магчымасьць, ён зробіць сабе пэрсанальны калодзеж, і не таму, каб не хадзіць далёка, а каб не карыстацца агульным вядром. У сям'і беларус таксама застаецца індывідуалістам. Жывучы ў шлюбе доўгія гады, ён па-ранейшаму хоча прачынацца адзін. Справа не ў каханьні (прырода!), а ў жаданьні заставацца сабою. У літаратуры (ад Багушэвіча да Мележа), у фальклёры — дзясяткі сюжэтаў пра сямейную нядолю... Пра сямейнае шчасьце — ня памятаю. І чаго ўжо ня робіць беларус, дык не карыстаецца кансультацыямі, газэтамі ды тэлешоў. Вось жа "ў сваёй хатцы можна і ўсрацца". Беларус будзе падтакваць, альбо выконваць загады, але ніхто й ніколі не пераканае яго цалкам. Неверагодна, каб ён у хаце хваліў сваё начальства!..

Гэткім жа чынам беларус ставіцца й да рэлігіі, напрыканцы XX ст. перабіраючы канфэсіі пад сябе. Ён будзе дысцыплінавана хадзіць у адноўленую ім жа бажніцу (праваслаўных прыходаў стала ўдвая больш за апошнія пяць гадоў, каталіцкіх — утрая), але пры гэтым — ігнараваць амбіцыі клерыкаў. Яны яму ня ўказ. Самі беларусы ня лепяцца ў рухі, партыі, новыя прафсаюзы. Яны ня лічаць правадыроў разумнейшымі за сябе. Ад гэтага партыі і прафсаюзы становяцца мізэрнымі клюбнымі карпарацыямі, іх рэйтынгі ніяк не зьвязаныя зь іхнай колькасьцю. А выбары ледзьве праходзяць. Беларус гатовы да індывідуальнае рэзыстэнцыі (Чорны Война, Грынявіцкі, Прытыцкі), альбо ў невялікім атрадзе са СВАІХ (1794, 1963, 1944).

Беларус — эгаіст. Напрыканцы XX ст. ён ужо навучыўся абстрактна разважаць пра экалёгію, але пры гэтым — робіць пэрсанальны сьметнік за сотню крокаў ад уласнае дзялкі. На кожным павароце ў Бярэзінскім запаведніку хаваюцца дзясяткі "аматараў прыроды" і кожны гатовы супакоіць: "ну колькі я ўжо тут узяў!" А дзе-небудзь на Гарыні ўжо ў сакавіку рыбу выцягваюць нератамі неабмежавана (і сьвіньням хопіць!), ды пры тым наракаюць, што рыбы цяпер ня тое, як колісь... Greenpeace — гэта як на іншай плянэце. І радыяцыя — нібыта недзе за кардонам...

Беларус не чыхне, калі "скароцяць" яго калегу (бо, дзякуй Богу, пакуль не яго). Сотні тысячаў людзей бяз працы, але ніякага супраціву, грамадзкая думка так і ня сьпее. Заўтра беспрацоўе будзе расьці ў геамэтрычнай прагрэсіі, але кожны будзе лічыць сваю праблему пэрсанальнай. Бо няма такіх беларусаў, якія б лічылі, што ім лягчэй за астатніх. Калі дэпутатаў ВС б'юць у твар, ніхто не зьбіраецца пра гэта думаць. Дэпутатам жа някепска наагул жывецца! А калі душаць мэтрапалітэнаўскі страйк — то і слушна, бо мэтро не абстракцыя агульнай дэмакратыі, а сродак перамяшчэньня беларуса асабіста.

Беларус не зьбіраецца ні з кім дзяліцца майном, а тым больш падзяляць адказнасьць. Нават за сваякоў. Тут не Гішпанія ці Балканы, не Сыцылія ці Корсыка. Вясельле для беларуса — гэта найперш цяжкі абавязак накарміць, напаіць, надзяліць увагаю вялікую колькасьць людзей, якім ён нічым ужо не абавязаны.

Беларус — кансэрватар. Яшчэ паўтысячы гадоў таму любую паперчыну наверх пачыналі з словаў, што яны "навізны ня ўводзяць, старыны ня рухаюць". І абсаджваліся хмызамі прывілеяў, правоў і правілаў. Якою мовай пісаць, дзе й што будаваць, каго й як хаваць. Адныя правы ў гэтых, другія ў тых. Утульна ў хмызьнячку, усім зручна ў Вялікім Княстве Літоўскім. А ўжо калі дзе які перакос, якая "навізна", то — у званы, за зброю, на горла... У нас усе роўныя!.. Сярод сваіх.

Са стратаю дзяржаўнасьці беларусы на палітыку ды права прывыклі глядзець скрозь пальцы. Грамадзянская расейская вайна не атрымала ў нас унутранага сэнсу. Беларусы не злучаліся ні на ідэалягічным, ні на станавым грунце. Яны жадалі, каб іх не чапалі. Слуцкі чын — гэта адчайная акцыя супраць іншаплямённых акупантаў — расейскіх бальшавікоў. Роўна ж як і якаясь дукорская партызанка — супроць палякоў Даўбар-Мусьніцкага, якім спрыялі немцы. А каб з шаблямі на буржуяў?.. Суб'ект ня высьпеў з аб'ектыўных прычынаў... Падчас апошняе вайны ўжо мала хто кінуўся ў эвакуацыю. Бежанства ў Першую сусьветную навучыла, што тылу няма, ня знойдзеш пасьля таго, што пакінуў. Ды й не такі страшны чорт...

Прыедзе беларус з Брагіншчыны на Астравеччыну ў выдаткаваны дзяржаваю сылікатны дамок, патаўчэцца, наслухаецца мянушкаў, пабачыць як не па-іхнаму гугнявяць пацеры хутаране, ды й назад, у "зону". Дзеці хварэюць, сам ледзьве ходзіць, але ўсё вакол — "як было", яму тут добра, а лепей можа быць толькі калі накінуць да кампэнсацыі. Ці ж сядзелі б так у сваіх хатах швэды ці канадыйцы? У сваёй хатцы... Ужо ў 70-я гады беларусы былі пасьля туркмэнаў найменш мабільныя сярод тытульных саюзных нацыяў, па сваёй волі ўжо ня надта куды й ехалі. Не хацелі нічога мяняць. І сёньня беларус выпісвае сабе "Советскую Белоруссию" і не зьвяртае ўвагі на назву, і ня ведае, мусіць, хто там за рэдактара...

Калі Лукашэнка гаворыць, што за яго не галасавалі б, каб ён не абяцаў зрабіць усё, як было раней, ён не далёкі ад праўды. Хацелі каб "навізну" прыбраў, а "старыну" вярнуў. Back in the USSR! Гэта ж як дахаты. Зь якім бы апломбам гэта ні гаварыў вусаты лысы чалавек, гэта мусіла значыць: Дахаты!

Якія ідэалы ў індывідуаліста, эгаіста, кансэрватара? Каб не чапалі! Каб заўтра не было горш, чым сёньня. Каб была роўнасьць у правох і магчымасьцях. Жыві і дай жыць іншым.

Як дасягаюцца такія ідэалы? Найперш праз перакананьне, што абяцанкі — толькі цацанкі. І радасьць ад іх — толькі раздатчыку абяцанкаў. Дзяржава — толькі страха над тваім домам. Дэталь істотная. Калі ў цябе непарадак на страсе, само сабою нічога там не наладзіцца. Калі ты хочаш дыстанцыявацца ад дзяржавы (ня ходзіш на выбары, ня плоціш падаткаў, езьдзіш зайцам), дык будзь пасьлядоўны. Не спадзявайся на дзяржаву. Калі ня хочаш быць аб'ектам чужых экспэрымэнтаў, бяры свае правы, адказнасьць за сябе самога. Як амэрыканскія піянэры. Ці як беларуская шляхта, якая маючы права абіраць караля, плаціла за гэта абавязкам праліваць сваю кроў за Айчыну. Калі дзеля тлумачэньня таго, што прыдумаў Лукашэнка замест твайго гербу, абвяшчаецца міжнародны адкрыты конкурс, чаго ты яшчэ чакаеш? Табе ж бацькі казалі: не бяры чужога. "Навізны" ў сьвеце няма, толькі прыклады. Як і няма такой "старыны", у якую можна было б увайсьці, як у пакой... Зрэшты, чаго нам ніяк не пазьбегнуць, дык гэта застацца ў сучаснасьці.

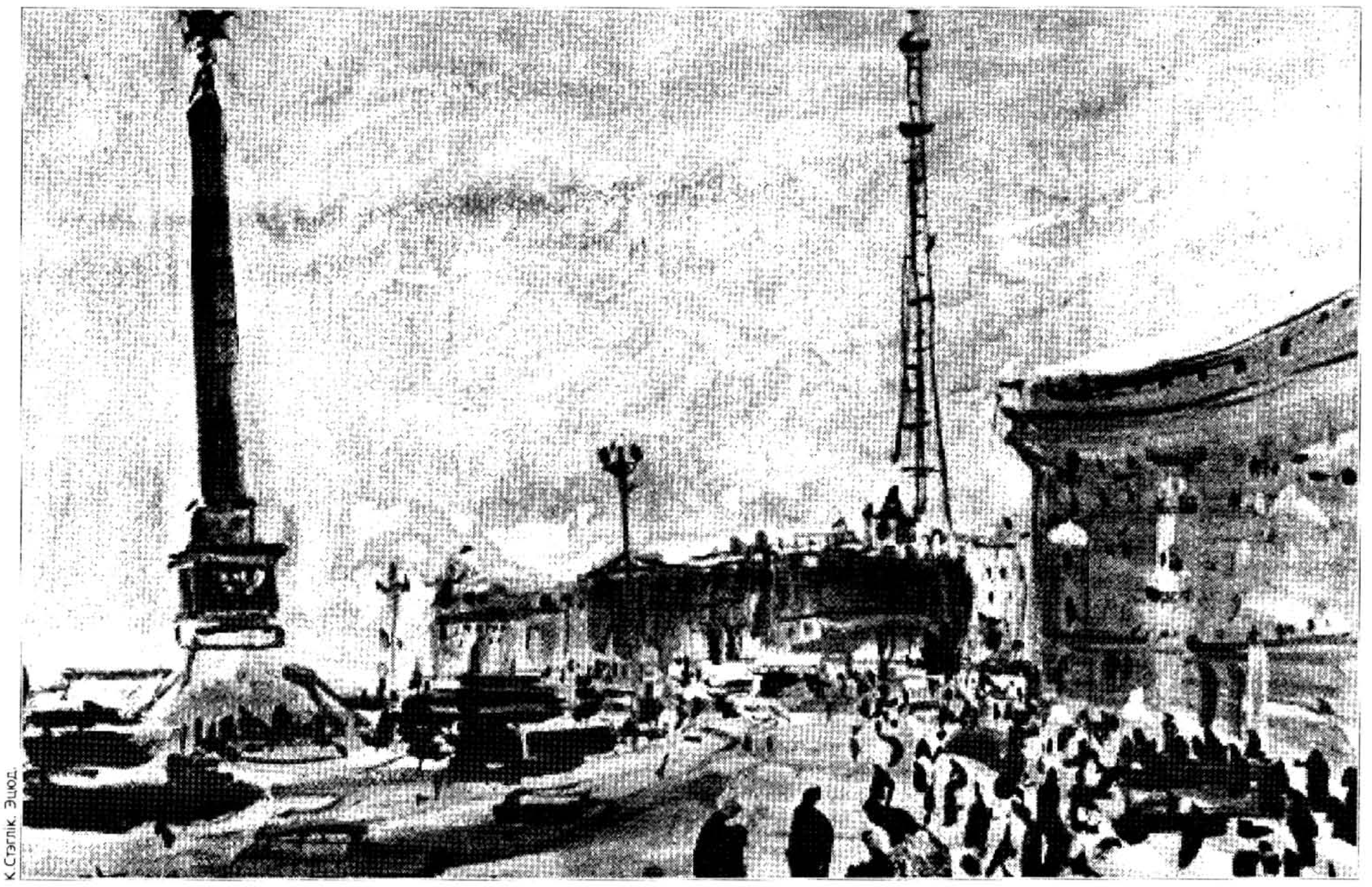
І не чытай тое, чаго ня хочаш...

Сустрэнемся на Круглай

(Практыкум выжываньня ў кантэксьце “рынкавага сацыялізму”)

Славамір Адамовіч

Зарабляць на продажы незалежнай прэсы нашы людзі пачалі ў канцы 80-х. На шматлікіх мітынгах той пары пасьпяхова прадаваліся антыкамуністычныя газэты й газэткі – прэса так званага дэмакратычнага кірунку.

К.Стэглік. Эцюд.

Дзьве лініі ў газэтным бізнэсе

У асяродку газэтчыкаў і сёньня можна пачуць гісторыю пра аднаго менскага прадпрыймальніка, які прадаваў газэту “Свабода”. Тады, у эпоху мітынгаў, гэтае выданьне мела нацыянальна-дэмакратычнае аблічча, але дыстанцыявалася ад Беларускага Народнага Фронту, імкнучыся ня стаць “партыйным органам”. (Газэтам уласьціва супрацьстаўляць партыйнасьць і прафэсіяналізм.) А БНФ у тыя часы, на мяжы 80-х і 90-х, перажываў часы найбольшае славы. Дык вось гэты прадпрыймальнік вырашыў “зьвесьці канцы з канцамі”. Ён набіраў газэт, на першай старонцы якіх было пазначана: кошт 45 кап. і ставіў на гэтым месцы тлустую самаробную пячатку “БНФ 1 руб.” Пасьля гэтага ён раздаваў газэты падлеткам, якія на вакзале прадавалі тысячы асобнікаў за лічаныя гадзіны. Кажуць, у выніку прадпрыймальнік збудаваў сабе дом...

Ня ведаю, колькі прыкладаў такога “прадпрыймальніцтва” ведае найноўшая гісторыя беларускай прэсы, але ўпэўнены, што гэты – не адзіны.

Так было ў самым пачатку, калі ў любой галіне жыцьця тыя, хто “прадпрыймаў”, атрымвалі адразу і шмат. Зь цягам часу бізнэсмэнаў станавілася ўсё болей, аж пакуль продаж газэт ня стаў ператварацца з звышдаходнай акцыі ў штодзённую працу зь сярэднімі, заслужанымі, так бы мовіць, заробкамі.

Восеньню 1995-га, калі друкаваньне незалежных газэт выдаўцы мусілі перанесьці за мяжу, у Вільню, і калі дзяржаўная сыстэма распаўсюджваньня адмовілася браць гэтыя “замежныя” газэты на рэалізацыю, зьявілася патрэба ў стварэньні альтэрнатыўнай сеткі.

Другая лінія – практыка рэалізацыі чыста камэрцыйных выданьняў – таксама бярэ пачатак з памежжа дзесяцігодзьдзяў. Яна ня зьведала перапынку, бо, калі ня стала шматлюдных мітынгаў, а энтузіясты спынілі выданьне антыкамуністычных лісткоў, прадпрыймальныя людзі перайшлі на продаж лісткоў эратычна-дэтэктыўнага жанру. Лісткі гэтыя хутка растаўсьцелі ў штотыднёвікі і цяпер прынасяць добры даход як выдаўцам, так і прадаўцам.

Канкурэнты блакітных кіёскаў: хто і дзе прадае газэты

Акрамя журналістаў (такіх, напрыклад, як ваш пакорны слуга), продажам пэрыядычных выданьняў сёньня займаюцца жанчыны на пэнсіі і звольненыя працаўнікі дзяржпрадпрыемстваў, студэнты... З латкоў і ў электрычках “чытво” прадаюць групы маладых людзей, для якіх гэты занятак зьяўляецца толькі чарговай прыступкай на шляху да вяршыняў сур’ёзнага бізнэсу. Імкненьне хутка зарабіць, каб пайсьці далей, прымушае іх раўніва ахоўваць “сваю” тэрыторыю. Аднак у канфлікты з прадаўцамі “Свабоды”, “Имя” або “Народнай волі” гандляры камэрцыйнай пэрыёдыкі стараюцца ня ўлазіць. За іх гэта пасьпяхова робіць транспартная і гарадзкая міліцыя.

У сталіцы Беларусі газэты з рук можна набыць на Камароўцы, у падземных пераходах на праспэкце Скарыны, у пераходзе на станцыі мэтро “Інстытут культуры”, а таксама ў мікраёнах гораду, звычайна каля ўнівэрсамаў...

Хто купляе

“Свабоду”, “Народную волю”, “Имя” і “БДГ” набываюць найперш грамадзяне, настроеныя, мякка кажучы, апазыцыйна да таго рэжыму, які пануе ў краіне. Такіх не спыняюць нават цэны –5-6 тысячаў. Купляюць “варожыя” газэты і грамадзяне, якія падтрымваюць рэжым альбо зьяўляюцца сябрамі антыбеларускіх арганізацыяў і партыяў (“каб ведаць думку апанэнтаў”). Некалькі разоў газэту “Имя” куплялі ў мяне дзявулі-фашысткі з тутэйшага філіялу “Русского Национального Единства”. У адной – значок мадэрнізаванай свастыкі на “груди могучей”. Надпіс на значку – “Русский порядок”... Набывалі газэты і таварыш В.Акулаў, апанэнт БНФ і дэмакратаў, і спадар А.Трусаў, дэмакратаў прадстаўнік.

Некаторыя экзальтаваныя грамадзяне купляюць прынцыпова толькі “Свабоду” й “Народную волю”. А вось “крута прыкінутыя” не купляюць нават “БДГ”. Іх бянтэжаць цэны. І чым даражэйшая на чалавеку вопратка, тым цяжэй яму разьвітацца зь пяцьцю тысячамі “зайчыкаў”.

“Имечко” асаблівай папулярнасьцю карыстаецца сярод студэнтаў і школьнікаў, але чамусьці ня вельмі падабаецца выкладчыкам зь ліку гэбрайскага насельніцтва сталіцы, якія штодня напаўняюць сваёй аўрай наш лінгвістычны ўнівэрсытэт.

Праца зь людзьмі: асабісты досьвед

Мае першыя спробы прадаваць газэты ў электрычках і ў пераходах на станцыях мэтро “Кастрычніцкая” й “Акадэмія Навук” пацярпелі фіяска. Тады месцам свайго незаконнага гандлю я выбраў Круглую плошчу (афіцыйная назва – пл. Перамогі). І не памыліўся. На Круглай мой бізнэс трываў тры месяцы.

З кастрычніка, пакуль было цёпла, прадаваў газэты “наверсе”, каля пераходу, што насупраць крамы “Хлеб”, на месцы, дзе традыцыйна сустракаюцца заказаныя ды палюбоўнікі. Тутсама наркаманы чакаюць “кур’ераў”, каб набыць у іх “калёсы” ці “салому”.

Само стаяньне на адным месцы – гэта магчымасьць шмат каго бачыць, у тым ліку знаёмых і знакамітых людзей. Вось пісьменьнік Грахоўскі (прайшоў і не заўважыў); а вось старая знаёмая, палітэса Машэрава; вось Дольскі з Дайнэкам прабеглі, апошні зьдзекліва пад’ялдыкнуў: “Апусьціўся ты, апусьціўся”... Гэта ён пра тое, што я газэты прадаю. Вось на нейкую сходку ў Дом літаратара прашыбаваў Станіслаў Шушкевіч...

З надыходам халадоў я перабраўся ў пераход. Стаў каля кніжнай крамкі. Прадаваў галоўным чынам “Имя”, радзей – “Свабоду” і “БДГ”. Час ад часу знаёмыя давалі мне на рэалізацыю спадарожны тавар. Мастак А.Кліпаў прынёс адночы свае знакамітыя паштоўкі “С Новым годом!” (анфас прэзыдэнта ў інтэр’еры а-ля Кустодзіеў).

Працаваць мне падабалася, бо гэта была праца зь людзьмі, і міліцыя не чапала. Побач я меў жвавых суседзяў: “біча” (былы інтэлігентны чалавек) зь дзьвюма вышэйшымі адукацыямі і Афганістанам за плячыма; жабрачак, якія з нажабраванага сплочваюць за свае старэнькія кватэркі; маладую жанчыну мужчынскага складу, што жыве з продажу кветак, якія “экспрапрыюе” пад помнікам Перамогі; ліцэіста Сашу, сына кампазытара Сяргея Дарохіна (Саша прыходзіць падзарабіць ігрою на флейце). Яшчэ адзін музыка – бэльгіец – брынькае на гітары, таксама зарабляе...

Прадаваць “Свабоду” альбо “Имя” – гэта зусім ня тое, што прадаваць, напрыклад, “Частный детектив” – газэту з да роспачы трывіяльным зьместам. Продаж палітычна ангажаванай прэсы – акт найперш палітычны і грамадзянскі. Таму, відаць, так часта асобныя грамадзяне заклікалі мяне прадаваць газэты ледзь не за адпускную цану...

Незаконны продаж пры надзаконным рэжыме

Каб легальна, законна прадаваць незалежную прэсу, неабходна набыць ліцэнзію на розьнічны гандаль друкаванай прадукцыяй і выкупіць у райвыканкаме адно пэўнае месца на тэрыторыі гораду. Нібыта ўсё проста. Але толькі нібыта. Бо няма мяжы бюракратычнаму свавольству й тым праблемам, якія ўзьнікаюць пры падобнай легалізацыі. Таму, не жадаючы даводзіць сябе да скрайняга стану, нашы грамадзяне й пераважнай большасьці незалежнай прэсай гандлююць без ліцэнзіяў і ў тых месцах, якія яны самі сабе выбіраюць. У краіне, дзе ўся эканоміка ценявая і дзе не працуюць эканамічныя законы, а законы палітычныя парушаюцца самім кіраўніцтвам, такія паводзіны прадаўцоў цяжка назваць незаконнымі.

Зразумела, што продаж газэтаў без дазволу – справа нэрвовая. Але, акрамя маральнага задавальненьня, пра што ўжо сказана, гэтая дзейнасьць прыносіць і рэальны грашовы прыбытак. Трэба толькі выбраць добрае месца, не баяцца міліцыі й акуратна працаваць з публікай, памятаючы пры гэтым, што пэрлы сыпаць ня варта. Не дапаможа.

Цэны, псыхалёгія, месца і час

Самым прыбытковым у мяне быў месяц сьнежань, калі адпускная цана газэты “Имя” трымалася на ўзроўні адной тысячы беларускіх рублёў. Па выхадзе чарговага нумару я браў сто асобнікаў і на працягу трох-чатырох гадзін за вечар-два прадаваў іх коштам тры тысячы пяцьсот рублёў за асобнік, зарабляючы дзьвесьце пяцьдзесят тысячаў “чыстымі”. У выніку за месяц я атрымаў свой “лімон”. З гэтае сумы пяцьсот тысяч змог пакласьці на рахунак у Ашчадбанку (чаго ніяк не ўдавалася зрабіць, працуючы ў “Настаўніцкай газэце”), а рэшту ахвяраваў на аплату трох месяцаў пражываньня ў інтэрнацкім пакойчыку.

Мушу заўважыць, што, гандлюючы безь ліцэнзіі, вы і толькі вы прызначаеце кошт вашага тавару (у дадзеным выпадку – газэты “Имя”). У сытуацыі з продажам незалежнай прэсы ніхто ня мае права ўпікнуць вас за тое, што прадаяце дорага. Вы можаце сказаць, што гэта існуючы рэжым стварыў такія “няштатныя” абставіны. І будзеце мець рацыю.

Разам з тым, зважаючы на ступень інтэнсыўнасьці продажу, вы можаце ня толькі падвышаць розьнічную цану адноснa гуртовай, але й зьніжаць яе. Калі вы гандлюеце на адным месцы, у вас абавязкова зьявіцца стабільны пакупнік. Прадайце яму сёньня таньней, бо ён *ваш*. Аднак ня варта, бадай, саступаць кліенту выпадковаму, які ўсім сваім выглядам сьведчыць, што ён *можа* купіць за тую цану, якую вы прызначаеце. Ведама, пры гэтым ён будзе сьцьвярджаць адваротнае. Такім чынам, вывучэньне псыхалёгіі пакупніка – абавязковая ўмова пасьпяховасьці вашага бізнэсу.

Найбольш аптымальны час для продажу газэтаў на Круглай – з чатырох да васьмі гадзінаў вечара, калі людзі вяртаюцца з працы і дынаміка жыцьця ў пераходзе значна ўзмацняецца...

Заахвоціць пакупніка, каб той набыў менавіта вашу друкаваную прадукцыю, дастаткова складана. І калі гэта вам удаецца – значыць, вы перамагаеце.

А пачуцьцё радасьці ад таго, што вы нарэшце зарабілі свае грошы, а не атрымалі іх у якасьці падачкі, вы абавязкова адчуеце. Вы станеце паважаць сябе, набудзеце бохан “Нарачанскага” і падзеліцеся хлебам зь “бічом” і жабрачкамі, вашымі калегамі па месцы працы...

Сёньня маё рабочае месца ў пераходзе на Круглай застаецца вакантным. Практыкум скончыўся. І зразумелася галоўнае: нават самы маленькі ўласны бізнэс – гэта шлях да свабоды.

Вільня

Сяргей Шупа

ШУПАЎ ДЗЁНЬНІК

14.02. Серада. Пачатак хронікі віленскай самоты.

"Наша Ніва" ўжо колькі гадоў абмацвае з усіх бакоў жанр дзёньніка, дзе аўтарскі індывідуалізм дасягае самых непраглядных глыбіняў. Арлоў, Астраўцоў, Францішак Эн., Глёбус, С.Адамовіч, падарожныя нататкі Харэўскага, урэшце, Дзёньнік Прыватнага Чалавека — нягледзячы на ўсю рознасьць і супярэчнасьць у стылістыцы й эстэтыцы гэтых тэкстаў — гэта ўсё дзёньнікі, гэта ўсё адзін Дзёньнік новае культурнае сытуацыі, гіпэртэкст, які стварэецца бязь межаў у часе й прасторы, бяз правілаў і законаў, без пастулятаў і маніфэстаў.

Таварыства Літва—Ірляндыя ўжо трэці месяц у каматозным стане. Наступны сход — толькі на дзень Сьв. Патрыка (з навуковай канфэрэнцыяй (?!) і морам Гінэса (?!!)). Духу БКЗ1) у Літве — ані кроплі: нават "Уліс" не перакладзены. І гэта пры тым, што ў Вільні ўжо цэлыя адзін з паловай ірляндзкія пабы...

15.02. "Адно... ня збыў яшчэ ўсіх бед". Быў фільм "Паляўнічы на аленяў" (Deer Hunter). Пра хлопцаў з маленькага пэнсыльванскага мястэчка, населенага — маркуючы з усяго — "старымі" эмігрантамі з "Расеі" (зь якіх губэрняў яны туды пераважна ехалі — гл. у кнізе д-ра Кіпеля "Беларусы ў ЗША"). Трое хлапцоў едуць у Віетнам, дзе рыхтуюцца усе колы пекла. І вось адзін зь іх у шпіталі ў Сайгоне, у дэпрэсіі. Да яго падыходзіць псыхоляг з анкетным лістом і кажа:

— Так, значыць, Нік Чабатарэвіч. [!!] Гэта што, расейскае прозьвішча?

— Не. [!!!]

— ???

— Гэта *амэрыканскае прозьвішча*.

Ад гэтае пары рэплікаў у мяне заняло дых... Паспрабуй каму растлумач — з чаго?

Учора пані Альма2) ўрачыста перавыбраная старшынёю Літоўскіх Беларусістаў. Альтэрнатывы няма. Як толькі яна ад гэтага адыйдзе (калі, як кажа, беларусы яе дастануць з сваімі прэтэнзіямі на Вільню й этнонімамі-наватворамі) — асацыяцыя лясьне на другі дзень. Дзіўна, што пры такім стане культурна-навуковых кантактаў яна яшчэ ўвогуле йсьнуе. Катэдры СФЗ) запрапанавана ў найбліжэйшым часе правесьці беларускую навуковую канфэрэнцыю зь ліні вістычным ухілам. Праф. Ч.4) з энтузіязмам прыняў прапанову, але была праблема знайсьці нейкую памятную дату для прымеркаваньня. Марыя К. знайшла дату за 5 сэкундаў — 25.03! І праз гадзіну пабегла на самалёт, што адлятае ў Кіль.

(А ў Кілі (магчыма) — асабістыя архівы Вальтэра Андэрса з (магчыма) менскімі матэрыяламі 1918-1920 гадоў. Пра што я й папрасіў яе пры нагодзе даведацца.)

16.02. Пятніца. Дзень Незалежнасьці Літвы. Дакладней, Дзень Аднаўленьня Літоўскае Дзяржавы. Вельмі кепска ў нашым кліматычным поясе абвяшчаць незалежнасьць сярод зімы... Якое тут сьвята, калі валіць сьнег і на вуліцу страшна нос высунуць? Разумнейшыя людзі абвесьцілі б незалежнасьць, ну, хоць бы ў траўні. Бо што такое Дзень Незалежнасьці? — каб было цёпла, лёгка й весела, кірмашы, кветкі, фэервэркі...

17-18.02. Вычытвалі з ГМ Ляйпцыгскі хамаал. Першы фрагмэнт у ім — мусульманская палеміка зь юдзямі на матэрыяле Пяцікніжжа. Вось пасаж дзеля прыкладу: (пра маральнасьць старазапаветных жанчын) "... а другая Рахаба: чытай ксенгі Йегошу'е, роздзал другі, там найдзеш, што она курва йест". І гэтак далей.

Дарэчы, калі пра іслам. Чаму вайна ў Босьніі, хоць і адчуваеш усю глыбіню яе трагічнасьці, не кранае так за сэрца, як вайна ў Чачэніі? Ці прычынаю тут адчуваньне большае "роднасьці" постсавецкае прасторы, геапалітычныя атавізмы душы? Ці можа прычына ў тым — з кім тыя ваююць?

І чаму ў Доме расейскай кнігі ў Вільні, дзе так шмат выдатных самых новых кніг з Расеі, я яшчэ *ні разу* не сустракаў ніводнае мапы, ніводнага атляса, выдадзенага ў незалежнай Расеі — з новымі краінамі, новымі назовамі, новымі статусамі расейскіх аўтаноміяў? Якія што, ..., перасталі гэта ўсё выдаваць, ці перасталі гэта ўсё перасылаць за мяжу? Як бы хто падсьвядома адчуваў, што, выдаўшы мапу, нібы згаджаесься на такую "жахлівую" рэальнасьць... Ляжыць ужо гады чатыры адно пажоўклая мапа СССР.

20.02. Панядзелак. Працы ў архіве засталося яшчэ тыдні на тры. "Капаючы", усё больш упэўніваесься, што тады, у 1917-1921 *ня мы* не былі гатовыя да незалежнасьці, як пераконваюць нас узахліп нашыя суседзі, асабліва з захаду, а *усе яны*, нашыя бліжэйшыя й далейшыя суседзі, уся гэтая драная Эўропа і ўвесь гэты долбаны сьвет не былі гатовыя да нашае незалежнасьці. Яны й думкі такой не маглі дапусьціць, каб хто ўжо хто —зусім нейкія там беларусы — і тыя туды ж, захацелі, сьмех сказаць, сваёй дзяржавы. Вось ім цяпер усім і рыгаецца Лукою...

21.02. Аўторак. Прынесьлі справы аб беларускіх фондах з архіваў Літвы, што прызначаліся для перадачы ў БССР (1959-1960). З фондаў XX ст. "нацыяналістычнага характару" 8 было перададзена (у тым ліку й цяперашні ф.З БДАМЛіМ — былы архіў Музэю І.Луцкевіча), а 4 пакінута ў Вільні, у тым ліку й БНР-аўскі і 582. Насупраць адлаведных пунктаў так і напісана алоўкам — "оставить". Цікава, як там разьвіваўся гэты сюжэт? На чарнавіках канчатковых актаў аб перадачы — праўкі, зробленыя да болю знаёмым почыркам простым алоўкам... —супрацоўнік Архіўнае ўправы Г.В.Кісялёў, якому тады было, цяжка паверыць, 28 гадоў! "Зь вякоў мінулых". Было цэлае сьвята душы, хацелася падыйсьці да кожнага, ткнуць пальцам у паперу й сказаць: "Я ведаю гэтага чалавека! Я зь ім асабіста знаёмы! Я зь ім піў гарбату!" А было б гэта ў Менску, можа б, і ніводзін мускул не здрыгануўся. Зноў мэтастазы настальгіі.

У Расеі ёсьць "новыя расейцы". У Беларусі ёсьць "новыя беларусы" (я сам у менскім радыё чуў). А вось у Літве "новых літоўцаў" няма. Зьява аналягічная ёсьць, а тэрміну такога —няма. І замежжа ў Літве ня дзеліцца, як у Беларусі, на "далёкае" й "блізкае" (прычым у Беларусі, чамусьці, Нямеччына — гэта "далёкае", а Якуція — "блізкае"). Вось што значыць добрая інфармацыйная гукаізаляцыя.

Паглядзеўшы ў Менску на працягу тыдня агульнадаступныя тэлеканалы, я адчуў сябе, нібы ў дурдоме. Хацелася хадзіць па вуліцы й крычаць: "Людзі, не глядзіце тэлевізар!" Жывучы тут, за фанэрнай заслонай, нават цяжка сабе ўявіць, *што* ў Менску паказваюць і *што* там глядзяць.

22.02. Серада. Раніцай у Р.Св. Барыс Міхайлавіч5) паўгадзіны размазваў, як муху па шыбіне, расейскага філёзафа Гулыгу. Пасьля такога філёзафу Гулыгу застаецца хіба што павесіцца. А Б.М., як заўсёды, смакуе кожную фразу, ажно крэкча, і ты крэкчаш разам зь ім, у прадчуваньні й прадсмакаваньні наступнай і наступнай. А ён, гад, чатыры гады таму паабяцаў напісаць для "НН" адмысловы матэрыял — і дагэтуль піша. Доўга піша, пэўна, будзе нешта зусім атамнае.

На катэдры насьцярожанае замяшаньне: вырашана дзьве расейскія катэдры (мовы і літаратуры) зьліць у адну. Нашы баяцца, каб начальства ў патрыятычным парыве й нашу катэдру кудысь ня "зьліла" дзеля балтыйскага рэваншу над "славянамі" за ўсе гістарычныя крыўды.

Не перастае мяне зьдзіўляць кніжная лавіна ў Літве апошніх гадоў. Усе даўно забыліся стогны пра крызыс з выдавецкай справай, з паліграфіяй, пра неканкурэнтаздольнасьць "высокай" культуры побач з масавай і г.д. Сотні выдавецтваў вывальваюць штодня на рынак столькі кніг, што не ўпіхнуць у ніякія кнігарні — ажно ломяцца паліцы. Ясная справа, хапае й сьмецьця — усякого тaгo г., чым заваленыя (парасейску) менскія кнігарні — толькі тут па-літоўску. Але ж пры ўсім гэтым выходзіць неверагодная колькасьць добрых і нават выдатных кніг, якія раней выходзілі адзінкамі й рэдка й якія лёгка было скупляць. Цяпер каб скупляць — дык і марыць нельга, пасьпявай хоць бы заўважаць і адзначаць для сябе. Не пасьпеў я наскрэбці грошай на другі ўжо (6-ты) том Літоўскае Мэтрыкі, як у кнігарні ўжо ляжыць наступны (чамусьці 8-мы)! З паўсотні кніг выйшла ўжо ў "сорасаўскай" сэрыі —культуралёгія, філязофія, гісторыяграфія — толькі аблізвацца! Найбольш эстэцтва, як і раней — у "Baltos lankos". Апошнія іхнія выданьні — вялізная "Гісторыя Скандынавіі" і "Парыскі сплін" Бадлера з паралельным французкім і літоўскім тэкстам. Пры ўсім тым гэтыя кнігі ўжо *падобныя на кнігі!*

У Беларусі гэтая інфармацыйная "ніша" ў прынцыпе не пустая, яна запоўненая маскоўскім імпартам, не заўсёды й не абавязкова благім. Страшна аднак ня толькі тое, што нічога (амаль нічога) не ствараецца або не перакладаецца ў нас (у Менску), але й тое, што мы ня маем абсалютна ніякага ўплыву на фармаваньне гэтае інтэлектуальнае прасторы — яна зноў жа ў "гатовым для ўжытку" выглядзе пастаўляецца з Масквы. І закручваецца зачараваная кола...

1) Беларуска-Кельцкі Зьвяз. Яму належыць пераклад на беларускую мову і выданьне рамана славутага ірляндзкага пісьменьніка Джэймса Джойса "Уліс".

2) Альма Лапінскене, старшыня Літоўскай Асацыяцыі Беларусістаў.

3) Тут і далей — Катэдра Славянскай Філялёгіі ў Віленскім Унівэрсытэце.

4) Прафэсар Валеры Чэкман — загадчык гэтай катэдры.

5) Маецца на ўвазе перадача Б.М.Парамонава "Русские вопросы" ў расейскай праграме Радыё Свабода.

Гомель

Зьміцер Бартосік

ПРЫВАТНАЯ САЦЫЯЛЁГІЯ

"Ну чаму Гомель? Чаму не Парыж? Не Нью-Ёрк? Не Манрэаль?.. Чаму ЁН даў мне Гомель?" — бедаваў неяк, зайшоўшы да мяне пахмяліцца, адзін знаёмы актор. Небарака баяўся быць тут забытым. Уласная геніяльнасьць, зразумела, ні пад якія сумневы не падпадала. Галоўнай прэтэнзіяй да Усявышняга выступала незайздроснае размеркаваньне. Я лёгка знайшоў выпіць, але словы суцяшэньня не шукаў...

Той выпадак я ўзгадаў, калі атрымаў адказы ад студэнтаў-гісторыкаў Гомельскага Ўнівэрсытэту. Дзеля ўласнай сацыялягічнай пэўнасьці я апытаў 100 чалавек. Анкета выглядала наступным чынам:

1. Чым, на Вашую думку, Гомель можа быць славуты сярод іншых гарадоў Эўропы?

2. Назавіце, калі ласка, асобаў, якія, на Вашую думку, прынесьлі Гомелю славу.

3. Назавіце, калі ласка, асобаў, якія, на Вашую думку, прынесьлі Гомелю ганьбу.

4. Якімі, на Вашую думку, падзеямі, Гомель мог бы праславіцца сярод іншых гарадоў Эўропы?

Я б не сказаў, што ніколі сам не задумваўся над гэтымі пытаньнямі. Аднак Гомель і Эўропа для мяне ніколі не атаясамліваліся між сабою.

Адказы былі наступныя:

1. Палаца-паркавы ансамбаль (50); унівэрсытэт і іншыя ВНУ (22); абласны драмтэатар (13); архітэктура цэнтру (11); "Незалежны" тэатар (8).

Шматкроць называліся: сабор Пятра й Паўла; цырк; радыяцыя; узрост; гістарычны шлях; фабрыка "Спартак"; другі па велічыні горад Беларусі; Веткаўскі музэй; нічым. Таксама згадваліся: прадпрыемствы "Гомсельмаш", "Камінтэрн", "8-га Сакавіка"; краязнаўчы музэй, музэй АН Беларусі, клуб самадзейнай песьні, масты праз Сож, урочышча "Мельнікаў луг", новыя раёны...

Сярод асобаў, якія прынесьлі гораду славу, называліся: графы Паскевіч-Эрыванскі (28) і Румянцаў-Задунайскі (20); прафэсар Уладзімер Анічэнка (15); сьпявак Анатоль Ярмоленка & "Сябры" (11); алімпійская чэмпіёнка Алена Рудкоўская (11); герой вайны Раман Цімафеенка (9); вучоны Еўдакім Раманаў, пісьменьнік Іван Мележ (8); гулец "Что? Где? Когда?" Леанід Клімовіч (7) і, чамусьці, Алаіза Пашкевіч.

Неадноўчы фігуравалі таксама: навукоўцы Л.Выгоцкі, Д.Паўлавец, І.Штэйнэр, П.Сухі; героі вайны Б.Царыкаў, браты Лізюковы, І.Кожар; дзеячы культуры Н.Карнеева, В.Ярац, Т.Мельчанка, А.Сыс, А.Бароўскі, З.Бартосік; спартоўцы Л.Гейштар, С.Смаль; кіраўнік антыбальшавіцкага паўстаньня М.Стракапытаў; лётчык В.Оськін; бізнэсмэн Р.Фігін; савецкія кіраўнікі М.Калінін, А.Грамыка; Багдан Хмяльніцкі. Адназразова ўзьніклі яшчэ сорак прозьвішчаў, сярод якіх кароль Станіслаў Панятоўскі, дырэктарка Веткаўскага музэю Г.Нячаева, Іван Шамякін і.г.д.

А вось адмоўныя пэрсанажы: Камай (12); Гальдадэ (6); Сьлюнькоў (5); Грамыка (2); Паскевіч (2).

Аднойчы называліся палітыкі Ю.М.Варонежцаў, Б.Д.Гюнтэр; Багдан Хмяльніцкі, Стракапытаў, футбалісты "Гомсельмаша", дырэктар піўзавода і, чамусьці, Лука Мудзішчаў.

Сярод падзеяў, якія праславілі горад: аварыя на ЧАЭС (14); студэнцкі фэстываль "Арт-сэсія" (12); вайна і падпольле (9); адкрыцьцё сумесных навучальных установаў (6); археалягічныя раскопкі (5); народныя сьвяты (4); будоўля касьцёлу(3).

Пры такім багацьці прозьвішчаў, падзеяў ды зьяваў складаюцца даволі дзіўныя высновы. Напрыклад, такую: палац і парк, пакінутыя нам Румянцавымі ды Паскевічамі — гэта лепш за набытую пры Камаі славу чарнобыльскага прадмесьця. Ці таксю: каб цябе тут помнілі, пабудуй палац альбо ўчыні сусьветную катастрофу. Іншыя падзеі ды асобы пакуль што прыгадваюцца як бы скрозь сон. У той час як Румянцавых з Паскевічамі назавуць і ў сьне. Памяць гомельца імгненна рэагуе на прозьвішчы гэтых людзей — Румянцаўская бібліятэка, першая ў горадзе гімназія, сабор Пятра й Паўла, Палац — заўсёдны ды пажыцьцёвы гомельскі арыенцір, што застаўся ад людзей, якія зьявіліся ў невялікім памежным умацаваньні ў выніку Першага падзелу Рэчы Паспалітай, і са зьяўленьнем якіх Гомель пачаў набываць амбіцыі гораду. Навошта? Каб са зьнікненьнем "господ" тыя амбіцыі страціць?.. Апошняя гомельская гаспадыня, Ірына Паскевіч, дабраахвотна пакінула палац, перадаўшы яго новым гаспадарам і па сьмерці атрымала "ў падзяку" забарону быць пахаванай у радавым склепе. Яе магіла назаўсёды згублена сярод дрэваў зруйнаваных Нікольскіх могілак, цяпер — Студэнцкага сквэру каля Унівэрсытэту.

Горад, што пачынаўся з Палаца, займеў, згодна з сваім новым статусам, унівэрсытэт і драмтэатар. Але ім дзякуючы, горад вырас да сёньняшніх памераў (ды застаўся называцца Горадам у трохкутніку галоўных вуліц). Новы час не нарадзіў новых герояў (хіба толькі — Алімпійскіх гульняў).

Не нарадзіўся тут пакуль што Паэт, ля помніка якога прызначаюць спатканьні. Не загінуў Герой, на магіле якога кветкі мяняюцца не па графіку. Ягоныя вуліцы ніколі не ператтвараліся ў здымачныя пляцоўкі і толькі калі-нікалі адчыняюць свае дарумянцаўскія нетры археолягам.

Падзеяй, якая прымусіла ўзгадаць ягонае імя жыхарам іншых гарадоў, стала Аварыя. Адчуўшы да сябе ўвагу ўсяго сьвету, ён упершыню за сваю доўгую гісторыю адсутнасьці галоўных роляў адчуў сябе Цэнтрам. Радыяцыйнай мэдыцыны, навуковых досьледаў Зоны, дзіцячых ваяжаў у здаровую Эўропу.

Неадноўчы запытваючы сваіх знаёмых, ці любяць яны свой горад, я атрымліваў толькі станоўчыя адказы. На далейшае "Чаму?" чуў незразумелае мне "А я тут нарадзіўся". Акцэнт, вядома, падаў на "нарадзіўся". "Я" было не галоўным. Не ўспаміналася кавярня, у якой першы раз пабачыў ЯЕ. Не прыгадваўся НАШ клюб. Адсутнічалі любімыя вуліцы. Тое, з чаго пачынаецца любоў і што неўпрыкмет робіць горад адметным. Аднак мае аднагодкі — у асноўнай масе — гомельцы першага пакаленьня. У іх усо нараджаюцца дзеці. Тыя, для каго Эўропа — пакуль што — места аздараўленьня. І якім, магчыма, яшчэ рана задаваць гэткія аздараўляльныя пытаньні. Можа, гадоў праз пяць...

Усяго праз пяць гадоў большыня гомельскіх будынкаў, што "ахоўваюцца дзяржавай", стануць помнікамі мінулага стагодзьдзя. Актывізаваныя радыяцыяй, паводле апошніх навуковых зьвестак, мазгі гомельцаў народзяць новыя мары. І не пра наведаны ў дзяцінстве Нэапаль, а пра горад, дзе ня страшна быць забытым праз пяць гадоў.

Койданава

Ганна Матусэвіч

ЛІСТЫ ДА СЫНА

1.02. У школе настаўнікі дзяруць вучнёўскія сшыткі. У гімназіі — дзяруць дзёньнікі. У школе спрабуюць адкупіцца 3-ма тысячамі. У гімназіі ўчыняюць допыт і запалохваюць пракурорам...

2.02. Санстанцыя зрабілá замеры ў нашым інтэрнаце: у кутніх ды ніжнепавярховых кватэрах ад +9 да +11°С; вільготнасьць 90%. Нам не выплочваць кватэрныя субсыдыі. Сусед атрымаў 26 тысячаў заробку і валокся п'яны дадому... Чаго яны ўсе маўчаць і ходзяць на паншчыну? У мяне не было чым карміць дзяцей, і я пайшла да пракурора. Некалі, у лепшыя часы, ён дапамог нам. А цяпер і пракурор бясьсільны перад гэтай вэртыкальнай павуцінай.

3.02. І пасьля ўсіх гэтых згрызотаў так добра ехаць у электрычцы без квітка ў кішэні разам з сваімі хлопцамі аднавяскоўцамі. З заміланьнем назіраць, як іхныя чорныя рукі — галавешкі з абсмаленымі пазурамі — перабіраюць карты. З асалодаю слухаць мацюкі, што вылятаюць зь іхных пракураных ды прапітых ратоў. І ведаць: яны — не фарысеі, і чым могуць —заўсёды дапамогуць.

4.02. Ах ты мой добры Дамавічок! Сам сабе мянушку даў, калі ўзбунтаваўся й не пайшоў у сад. Цяпер сядзіць дома ды складае "школьныя" сьмяшынкі: "Тата, а дзе Лукашэнка жыве? У тэлевізары?" альбо: "Мама, а які страўнік? Я яго ніколі ня бачыў". "Ну, ён такі круглы, падобны да мячыка..." "А як ён перапрацоўвае ежу?" "Будзеш у школе вучыцца — даведаесься". "А я ведаю. У жываце кнопка націскаецца, страўнік коціцца, і ежа раздушваецца".

6.02. Чую па мястэчковым радыё, што грамадзянка Е. выкінула сваё доманароджанае дзіця ў сьметнік ды пайшла на працу. Няшчасную будуць судзіць. А судзьдзі хто? У яе атрафаваны мацярынскі інстынкт. Бядуе, што ня будзе чым заплаціць за кватэру, а не падумае, чым будзе карміць сваіх дзяцей! У нашых баб такія вострыя зубы і хвосткія языкі! Ды што ж, дурніцы, ядуць поедам сваіх мужыкоў! Каб бабскую энэргію ды накіраваць на іхных начальнікаў...

7.02. Мы — закладнікі марыянэтачнай дзяржавы. Мы — рабы. Нас заперлі ў хляве на бульбе ды вадзе. Рабы мараць, як урваць кавалак хлеба. Мы спавітыя сеткаю жалезных ланцугоў і нябачных павуцін. У кожнай малой сетцы — малы павук. Малая сетка злучаецца з большай, а ў ёй — большыя рабы й большы павук. Большая сетка злучаецца зь вялікай... Ёсьць яшчэ найвялікшая. А парадкі ўсюды аднолькавыя. У рабоў няма сораму, няма сьвядомасьці. Дык можа ў нас абудзіцца хоць жывёльны страх галоднай сьмерці?..

8.02. Сьнег... Ці вата... Ці манна нябесная... Сьнег — мара, мроя, белы сон. Сьнег ня лётае, ня кру-

ціцца, ня падае і нават не апускаецца на зямлю. Сьнег зачароўвае чорную зямную матэрыю сваім Касьмічным Сьвятлом. Сьнег ахалоджвае, астуджае, зьмярцьвяе зямлю. Рыхтуе яе да аднаўленьня новага жыцьця.

9.02. Блышня. Гэта, мабыць, ад блыхі. Кажуць жа: "Мужчына з жабу, а дужэйшы за бабу". Юзік ростам, мусіць, і за мяне меншы. Жылісты мужык! Такі на сваім гарбе ўсю Беларусь выцягне!.. "Я бомжам ня стану. Хай мяне ўвальняюць — я не прападу. Ніхто ж ня едзе ў дзярэўню, а я прыехаў і адзін раблю. Я й тут змагу жыць! Я ж ня гэты татарын, што дварэц сабе на цешчыным агародчыку вымахаў. Хай сабе я грубы й выпіваю, але ж чалавеку ніколі не адказаў, што табе нада — толькі акажыся. І памагу, і зраблю!"

10.02. Нанесьлі мне кніжак з усіх бакоў. Ды нічога не чытаецца, ня пішацца, ня думаецца... "Не хачу навінаў з шырокага сьвету"...

11.02 ... І ўжо здрада здаецца мне страшнейшай за сьмерць. Як таму 17-гадоваму хлопцу — майму стрыечнаму брату Полюсю. (Хай са сьвятымі спачывае!)

Будавалі пасьля вайны калхозную стайню. А яго прыставілі вартаваць цьвікі... Расказвалі мне, што ён папрасіў у майго бацькі-лесьніка стрэльбу і пайшоў у лес страляць лісаў... Толькі не за пакрадзеныя цьвікі ён рукі на сябе налажыў, а за чыстую, як сьляза, душу, што во, растае, на цётчыным твары. А сама цётка падобная да старой бярэзіны, зь якой увесну спусьцілі сок: "Няможна гэтага варушыць, дзеткі. Я ж помню, як цяпер, занесла сьледавацялю ягоную запіску: "Хадос прычапіўся й біў міне зра. Я не вінаваты. Прашчайце". А яны падкупілі судзьдзяў. Ды Бог не цяля — бачыць круцяля. Кожнаму свая кара была".

12.02. Хрыстос дараваў грахі разбойніку, які забіваў. Дараваў Петру здраду. І толькі гандляроў Ён выганяў бізуном з Храма. Фарысэйства не даруецца.

13.02. ... Яны заварушыліся паціху. Спрабуюць разьвесьціся з сваімі жонкамі, каб выйсьці з інтэрнату на волю. Толькі ордэра ім усё адно не дадуць. І мужыкоў выкуляць вон. А я ня буду разводзіцца. Ня стане ў мяне ні сілаў, каб палівасць брудам блізкага чалавека, ні грошай на кручкатворцаў. Само сабой выбралася: непраціўленьне злу гвалтам.

14.02. Ты гэта зразумееш можа толькі ў хрыстовым узросьце. А цяпер, сынок, глядзі, слухай, запамінай. Табе не пакажуць гэтага ані ў школе, ані ў касьцёле. Мы з табой прыехалі ў Менск, увайшлі ў жабрацкую аднапакаёўку самотнай 84-гадовай бабулькі. Яна — апошняя Матусянка, родная сястра маёй бабкі па бацьку. Баба Зоня, альбо цёця Соня, як называлі яе мы, асыміляваныя малодшыя. Тулялася па чужых хатах, мучалася 13 гадоў у падвале, пакуль далі ёй вось гэты катушок. Няньчыла ўсіх дзяцей: матчыных, сестрыных, чужых, сваю дачку, пасьля гадавала сваіх 3 унукаў. Нядаўна аднаго ўнука павесілі... Яна ня плача, ня скардзіцца, нікога не праклінае, усё робіць сама. Яна гарой стаіць за сваіх аблудных унукаў: "Не шанцуе хлопцам". Маці... Яна й з таго сьвету прыйдзе, каб памагчы: "Я апісала сваю кварціру Жорку. Ён жэніцца. А сама перабяруся да Ліды". А я ведаю, што да дачкі ёй ня хочацца ехаць. У дачкі —чужы мужчына. І ўсё там — чужое. А тут — усё сваё. Тут яна бачыць кожную ноч сваю сястру — маю бабку. Яны сьпяваюць разам калядныя песьні. Мая бабка-нябожчыца прыходзіла да мяне ў сьне, прасіла завезьці Зоні сала...

Мы елі жур з бульбай. Бабка Зоня ўспамінала вялікую (17 душаў) сям'ю Матусэвічаў, што жыла некалі ў Востраве каля Масьцішчаў.

15.02. Сынок, у мяне быў настаўнік алгебры, які называў дзяцей на "Вы" і выклікаў да дошкі толькі калі паглядзім яму ў вочы. І яшчэ была настаўніца расейскай мовы, сама з Тамбова, якая вучыла нас арфаэпіі. Сама прыдумляла складныя пацешныя правілы, каб дзецям было цікава. Хочаш, цябе навучу?.. "Слышать, видеть и обидеть, гнать, держать и ненавидеть, и дышать, смотреть, вертеть, и зависеть и терпеть".

Вацлаў Гавэл

ПОСТКАМУНІЗМ

Дазвольце мне выкарыстаць гэты ўрачысты момант для невялікага роздуму над зьявай, што атрымала назву "посткамунізм".

Што ж, уласна, разумеецца пад гэтым паняцьцем?

•

Тое, што можна назваць посткамуністычным станам мысьленьня, вонкава праяўляецца ў пачуцьці нейкай няўпэўненасьці, заняд-банасьці, пусткі ці, нават, адчаю. **Мяркую, што прычыну ўзьнікненьня такіх пачуцьцяў доўга шукаць ня трэба:** мы маглі сапраўды ненавідзець лад нашага жыцьця пры камунізме, але, нягледзячы на гэта, мы ўсе да яго неўпрыкмет прызвычаіліся. Камунізм стварыў ясную сыстэму пэўных правілаў, **якія дакладна акрэсьлівалі, што чалавеку можна, а чаго нельга, калі ён ня хоча мець непрыемнасьцяў.** Часта гэта былі ненапісаныя, але, усё роўна, цалкам зразумелыя правілы. Мы ўсе ведалі, на што ў жыцьці можна цьвёрда разьлічваць, а на што не. Жыцьцё было адназначна шэрае, пустое й зашпіленае на ўсе гузікі, аднак, абмежаваньні былі, хоць непрыемныя ды **мулкія, але ж адначасова да такой ступені трывалыя, што давалі чалавеку парадаксальнае пачуцьцё пэўнае бясьпекі.** У дадатак да гэтае бясьпекі патэрналістычная дзяржава прапаноўвала яшчэ й сацыяльныя гарантыі, і мы ведалі, што нехта пра нас неяк паклапоціцца ў любым разе, хоць за гэта давядзецца плаціць абмежаваньнем свабоды.

Усё гэта раптоўна, бадай за адну ноч, ляснула. **Мы прачнуліся** ў нейкай вялізнай прасторы свабоды і падсьвядома паддаліся ўражаньню, што ніякіх абмежаваньняў больш не засталося. Такі стан часта параўноўваюць з станам чалавека, якога пасьля доўгага зьняволеньня раптам выпускаюць з турмы. Мусіць, кожны вызвалены перажыў гэткі стан шалёнай эўфарыі, **спалучаны з падманным уражаньнем, што цяпер можна ўсё.** Цьвёрдыя правілы турэмнага жыцьця больш ня дзейнічаюць, і здаецца, што ўжо ніякія правілы ня дзейнічаюць.

Тая радасьць, звычайна, не бывае доўгай, і хутка на зьмену ёй прыходзіць яе супрацьлегласьць — дэпрэсія. Чалавек паступова ўсьведамляе, што страціў тыя гарантыі, зь якімі звыкся за доўгія гады. Чалавека апаноўвае стан вялікай няпэўнасьці, пачуцьцё пусткі, непрытульнасьці, страты ўсіх пунктаў апоры. Яму здаецца, што ён безнадзейна заблукаў, што яму ўвесь час трэба прымаць нейкія рашэньні, зь цяжкасьцямі спазнаваць законы жыцьця па-за мурамі турмы. Гэтае пачуцьцё ціснe на чалавека і нярэдка прыводзіць да затоенага жаданьня вярнуцца; вызвалены пачынае сумаваць па турме...

Людзям цяжка прызвычаіцца да новага тыпу адказнасьці, што кладзецца на іх ва ўмовах свабоды. Адныя ніяк не прыстасуюцца да становішча, калі пра сябе трэба клапаціцца найбольш самому, у адрозьненьне ад таго, як адбывалася раней; іншыя, у сваю чаргу, лічаць, што надыйшоў час, калі ніякія вартасьці, а, пагатоў, законы чалавека не абмяжоўваюць, бо старыя вартасьці пазьнікалі, а да новых яшчэ ня здолелі як сьлед прызвычаіцца...

•

Адна з шматлікіх праяваў адчаю, пра які я казаў, — выяўляецца ў лёзунгу "мы за гэта не змагаліся". Шмат людзей захавалі незабыўныя згадкі пра хвіліны, калі яны, зьяднаныя глыбокім пачуцьцём прыналежнасьці да саміх сябе, выйшлі на пляцы, пагрузіліся ў атмасфэру супольнасьці, лучнасьці і агульнага спадзяваньня, а камуністычная ўлада валілася ў іх на вачох. Гэта быў час вялікага грамадзкага ўздыму, вялікай эўфарыі, калі атмасфэра моманту разам з поўнай невядомасьцю іншых, некамуністычных адносінаў ахінала супольныя ідэалы шматлікімі ілюзіямі ці наагул падмянялася ілюзіямі. Мы былі знаёмыя з Захадам звонку — зь яго вітрынамі, зь бясконца багатым выбарам тавараў, з чародамі **бліскучых аўтамабіляў, з тэлерэкламай вандровак у паўднёвыя краі.** Мы ідэалізавалі **Захад, ня думаючы** пра тое, што эканамічны цуд азначае вялікую працу, вялікую няпэўнасьць, вялікую асабістую адказнасьць, выстаўляе да кожнага вялікія патрабаваньні і не дае ніякіх гарантыяў, бо кожнаму пашанцуе настолькі, наколькі ён гэтага захоча. У атмасфэры ўздыму шмат каму проста мроілася, што з наступнай хвіліны пачнецца рай на зямлі. Гэта тая самая ілюзія, якой паддаюцца вязьні, калі за імі бразгае турэмная брама.

Зразумела, ніякі рай зямны не настаў, затое ўзьнікла безьліч новых праблемаў, пра якія людзі раней **ня ведалі, ці, прынамсі,** зь якімі раней асабіста і непасрэдна не сутыкаліся. У выніку, у некаторых з нас, асабліва ў слабейшых, лёгка ўзьнікае пачуцьцё, што нас ашукалі, ачмурылі, што нехта не выконвае сваіх абяцаньняў. А што тыя абяцаньні — хутчэй уласная мара, а не чыёсьці слова, у гэтым людзі ня хочуць сабе прызнацца. Гнявіцца на іншых, на ўвесь сьвет, заўсёды лягчэй, чым на сябе самога. Вось пасьля нехта й абвінавачвае ўвесь сьвет за ўяўны падман, ахвяраю якога ён, маўляў, стаў. Вядома, да чаго гэта прыводзіць: такі чалавек павяртаецца да папулістаў, якія ўслых кажуць тое, што ён думае (г.зн. што яго ашукалі) і абяцаюць направіць сытуацыю, цьвёрдай рукой усталяваць чаканы рай на зямлі...

•

Многія людзі, чый імунітэт на калектывісцкія спакусы зьнізіўся з-за доўгага жыцьця пры камунізме, ня здолелі хутка асвоіцца зь невядомымі датуль абавязкамі і адносінамі, з асабістай адказнасьцю за сябе і за сьвет, і цяпер зь лёгкасьцю паддаюцца вабнаму паклічу таго ў сабе, што зьявілася бязь іхнай заслугі. Усплёск нацыяналізму, ксэнафобіі, расызму, антысэмітызму і іншых небясьпечных зьяваў гэтага кшталту назіраецца паўсюдна, дзе рухнуў камунізм, і адназначна грунтуецца на тым, пра што я кажу.

•

Што ж з усім гэтым рабіць? Як супрацьстаяць гэтым нядобрым наступствам посткамуністычнага стану сьвядомасьці?

Мне здаецца, што шлях адзіны: ва ўсіх галінах чалавечага жыцьця дабівацца ўсьведамленьня грамадзянскага доўгу, грамадзянскае адказнасьці, узмацняць давер дзяржавы да грамадзянаў, заснаваны на ўпэўненасьці ў іх станоўчых якасьцях, зьвяртацца да чалавечай салідарнасьці, цярпімасьці і пачуцьця справядлівасьці, шанаваць дэмакратычныя інстытуты і, не ў апошнюю чаргу, паглыбляць у сабе і вакол сябе разуменьне крыніцаў усяго гэтага: маральнага ладу, які ёсьць у нас і над намі. Вось вялікая задача настаўнікаў, выхавальнікаў, палітыкаў, журналістаў, усіх тых, хто ведае, што можа стацца, калі не зважаць на дэманаў, якія чапляюцца да ўсіх беспрытульных душаў.

Пераклад Андрэя Дынько

Навука

МАРАЛЬ У ШЫМПАНЗЭ

Здавалася б, што асновы этыкі, маральнасьці й справядлівасьці – гэта рысы, уласьцівыя выключна людзям. Між тым, не чужыя яны й іншым жывёлам, – сьцьвярджае Франс дэ Вааль з Цэнтру Дасьледаваньня Прыматаў (ЦДП) у Атлянце. Паводле дэ Вааля, гэта сьведчыць пра тое, што мы наша разуменьне дабра й зла прынамсі часткова атрымалі ў спадчыну ад сваіх продкаў–малпаў. Вынікі сваіх шматгадовых назіраньняў над шымпанзэ вучоны прадставіў на мінулым тыдні на штогадовай сустрэчы Амэрыканскага Таварыства Папулярызацыі Ведаў у Балтыморы...

ТЫ МНЕ, Я ТАБЕ

Джорджыя, 15-гадовая шымпанзіца з ЦДП, незвычайная эгаістка. Калі яна першая дабярэцца да пачка прысмакаў, разьлічанага на ўвесь гурт, дык ніколі не падзеліцца зь іншымі. Яна ігнаруе просьбы нават уласных дзяцей. Іншыя шымпанзэ адказваюць ёй узаемнасьцю. Калі здараецца, што Джорджыя пра нешта просіць, да яе рэдка прыслухоўваюцца. – Шымпанзэ яе адштурхоўваюць, бо гэтаксама, як людзі, кіруюцца прынцыпам узаемнасьці "ты мне, я табе", – гаворыць Франс дэ Вааль. – Яны выдатна памятаюць, хто зь іх і калі штосьці даў альбо атрымаў. Калі, напрыклад, Маі наблізіцца да Атлянты і папросіць у яе ежы, то атрымае сваю частку, бо некалі падзяліўся з Атлянтай (калі скваліная Джорджыя жабруе ежу, то ўсе павяртаюцца да яе задам).

АДЗІН ЗА ЎСІХ

Шымпанзэ ўзаемна даглядаюцца, дапамагаюць у часе бойкі, дзеляцца пажыткам. Гэта тычыцца ўсіх чальцоў групы, а ня толькі сваякоў альбо вышэйшых паводле іерархіі.

ВОКА ЗА ВОКА

Гэтаксама шымпанзэ помсьцяцца на тых чальцах групы, якія даліся ім у знакі. Дэ Вааль сутыкнуўся з гэтым упершыню, калі вывучаў насельнікаў заапарку ў Галяндыі. Аднойчы ўначы дзьве малпы-падлеткі засталіся на выгуле даўжэй, чым звычайна. Астатнія чальцы групы з-за гэтага пацярпелі, бо даглядчык прынёс вячэру толькі тады, калі ўсе шымпанзэ сабраліся ў клетцы. Наступнага дня, калі шымпанзэ выпусьцілі на выгул, двое вінаватых былі бязьлітасна атакаваныя.

ЦІ ГЭТА ТОЛЬКІ ІНСТЫНКТ?

Паводле дэ Вааля, гэта сьведчыць пра тое, што малпы маюць усьведамленьне таго, "як іншыя чальцы павінны сябе паводзіць, а як не". – Тыя паводзіны даказваюць наяўнасьць у шымпанзэ пэўных пачуцьцяў і здольнасьцяў, якія характарызуюць чалавечае разуменьне справядлівасьці, – цьвердзіць дэ Вааль. – Калі назіраю паводзіны шымпанзэ, бываюць такія хвіліны, калі я глыбока перакананы, што іхнай супольнасьцю кіруе нейкі маральны парадак. Здаецца, што шымпанзэ здольныя суперажываць.

Дэ Вааль быў сьведкам таго, як малпы суцяшалі ахвяру нападу альбо гучна верашчалі, калі іхны важак зьдзекваўся і дакучаў малодшым.

– Паводзіны малпаў іншы раз жыва нагадваюць рэакцыю чалавека, калі ён, напрыклад, бярэ заплаканае дзіця на рукі ці дзеліцца канапкай з калегам. Меркаваньне, быццам у малпаў такія паводзіны вынікаюць з інстынкту, а ў людзей зьяўляюцца доказам маральнай прыстойнасьці, напэўна, памылковае, – кажа дэ Вааль. – Хутчэй за ўсё шмат рысаў нашых паводзінаў – гэта спадчына ад нашых чалавекападобных продкаў. Калі мы даем грошы жабраку, высылаем пачак адзежы для пацярпелых альбо галасуем за бясплатныя абеды для бедных, то папросту паддаемся імпульсам, сфармаваным эвалюцыяй у спрадвечныя часы.

У сакавіку зьявіцца кніга Франса дэ Вааля "Good Natured: The Origins of Right and Wrong in Humans and Other Animals" выдавецтва Harvard University Press, у якой ён даказвае, што этыка ў паводзінах чалавека – такі самы вынік эвалюцыі, як і кожная іншая рыса. Хоць натуральны адбор і можа быць жорсткі, ягоным прадуктам аказаліся віды, якія выжываюць, дзякуючы супрацоўніцтву і ўзаемадапамозе сваіх чальцоў.

East News

ЧАЧЭНІЯ

ЗРАЗУМЕЦЬ ДУДАЕВА

З гутаркі Хаджы Мурата Ібрагімбэйлі, гісторыка, сябра агульнарасейскага руху мусульманаў для часопіса "Polityka"

– Вы самі з Дагестану, належыце да найбуйнейшай там нацыі аварцаў, чвэрць стагодзьдзя жывяце ў Маскве. Чаму Вы – саюзьнік Дудаева? Ды яшчэ цяпер, пасьля кашмару ў Кізьляры?

– Па-першае, Джахар Дудаеў – гэта ня дзікі важак плямені чачэнцаў, але прэзыдэнт, абраны сваім народам на дэмакратычных выбарах. Я стараюся зразумець ягоныя дзеяньні.

– І вам гэта ўдаецца?

– Будзёнаўск і Кізьляр для мяне не тэрарыстычныя акты, але акты дывэрсіі ў часе вайны. Гэта вынік няшчасьця, прычынаю якога стаўся напад Расеі на Рэспубліку Ічкерыю 26 лістапада 1994 г.

– Дэпутат Расейскае Думы Канстанцін Баравой, які ў часе кізьлярскіх падзеяў быў у штабе Дудаева, сьцьвярджае, што Дудаеў загадаў Радуеву толькі зьнішчыць верталёты. Усё астатняе было для яго нечаканасьцю. Хіба Дудаеў больш ня мае ўлады над сваімі камандзірамі?

– На вачах у Басаева гіне ягоная жонка і васьмёра дзяцей. Гэта можа зьмяніць чалавека, ці ня так? Калі ж гаварыць пра Радуева, то я таксама не выключаю тут асабістых матываў. Можа ён пазайздросьціў славе Басаева і захацеў яму насьледаваць? Толькі ж ён як стратэг не дарастае Басаеву да пятак. Тое, што ён належыць да сям'і Дудаева (ён муж блізкай сваячкі прэзыдэнта), распальвае ягоныя амбіцыі, але Гудэрмэс і Кізьляр даказваюць, што гэта амбіцыі навырост.

– Выглядае так, быццам Вы ўхваляеце напад Басаева на шпіталь у Будзёнаўску?

– Вы спрашчаеце праблему. У ёй, як і ў кожнай зьяве, ёсьць некалькі вымярэньняў. Па-першае: мэта. Басаеву ўдалося тое, што не ўдалося нікому: ён прымусіў Расею весьці сур'ёзныя перамовы з Чачэніяй. За стол селі сапраўдныя прадстаўнікі варожых бакоў, а не марыянэткі. Па-другое: колькасьць ахвяраў. Яна была б нашмат меншай, калі б ня штурм шпіталю фэдэральнымі войскамі. Акцыя, безь якой атрад Басаева і так бы выкруціўся. Гэта было патрэбна выключна вайскоўцам, як і пагром у Первамайскім. Па-трэцяе: маральная ацэнка. Гэта страшна іварта асуджэньня, калі людзі гор, ваяры атакуюць жанчын і дзяцей. Але ці менш страшная страляніна па іх з танкаў, верталётаў і гранатамётаў? Мэта Басаева была дасягнута. Пасьля Будзёнаўску Расея паслала на перамовы ген. Раманава...

– ... Таго самага, які пад прозьвішчам Антонаў зьнішчыў вёску Самашкі?...

– Так, таго самага. Усе ваеначальнікі, якія ваююць у Чачэніі, маюць зьмененыя прозьвішчы. Гэта тлумачыцца страхам кроўнае помсты. Напэўна, злачынствы расейцаў у Самашках не былі такія, як паведамлялі пра іх у друку, бо тады сам начальнік штабу Дудаева Аслан Масхадаў ня сеў бы з Раманавым за стол перамоваў. Што было далей – вядома. Генэралы дамаўляюцца, падпісваюць дамову пра вывад фэдэральных войскаў з Чачэніі пасьля разбраеньня баевікоў, і... Раманаў ледзь ня гіне падчас выбуху машыны. Праз нейкі час пасьля войскі нібыта выводзяцца з Чачэніі. Але як? Ня так, як дамовіліся з Раманавым. Яны выводзяцца з гарадоў у палі, дзе салдаты зноў акопваюцца.

– Відавочна, што не Дудаеў арганізаваў гэты замах. Тады хто?

– Тыя, каму патрэбная вайна. Тыя самыя сілы, якія пасьля справакавалі бойку ў Кізьляры.

– Напад Радуева на суседзяў у Кізьляры – хіба гэтага мала?

– Акцыя, відавочна, была дрэнна падрыхтаваная або не падрыхтаваная зусім. Магчыма, тут адыграў ролю той факт, што ва ўяўленьні многіх чачэнцаў Кізьляр – найбольш расейскі горад у Дагестане? Толькі ж сёньня тут расейцаў няшмат. Зразумела, цяпер могуць запрацаваць мэханізмы кроўнае помсты. Бо Масква здаўна зацікаўленая ў сутыкненьні ілбамі суседзяў. Калі гэта ня так, то чаму аўтобусы зь людзьмі Радуева і закладнікамі былі завернутыя з чачэнскай мяжы назад у Дагестан? Кіраўнік дагестанскае дзяржавы Магамэдаў пераконвае Радуева, што ён спакойна даедзе да Навагрозьненскага ў Чачэніі, Радуеў за гэта абяцае выпусьціць там закладнікаў, пасьля чаго расейцы вяртаюць калёну аўтобусаў, таму што нібыта падарваны мост на рацэ Церак, і ехаць далей нельга. А мост і сёньня, і тады быў цэлы. А потым пачынаецца бойня ў Первамайскім. Нянавісьць Дагестану ўрэшце мусіла пасьці на братніх чачэнцаў! Досыць, мауляў, прапускаць у Чачэнію зброю праз сваю тэрыторыю, досыць прымаць тысячы ўцекачоў пад свой дах!..

– Ці ж сапраўды такое ўжо сяброўства лучыць народы Каўказу? Наколькі памятаю, у лістападзе 1994, перад самым уваходам у Чачэнію, Ельцын атрымаў ліст ад прэзыдэнтаў некалькіх каўкаскіх рэспублік з настойлівай просьбай расправіцца з Чачэніяй любымі сродкамі. Адкуль тая пэтыцыя ўзялася?

– Ад страху перад тым, што ў тых рэспубліках можа паўтарыцца тое самае: барацьба за незалежнасьць ад Расеі. А тыя прэзыдэнты рэспублік – хто гэта? Былыя першыя сакратары. У Паўночнай Асеціі – былы першы сакратар Галазаў, у Кабардзіна-Балкарыі – былы першы сакратар Джарымаў, у Дагестане – былы першы сакратар Адыгейскага Камітэту Магамэдаў. Ён спачатку занадта актыўна падтрымаў напад Расеі, але потым "апамятаваўся".

– Ці гэтыя былыя сакратары маюць падтрымку ў народзе?

– У сьнежні 1994, у студзені і лютым 1995, і яшчэ праз тры месяцы пасьля нападу на Чачэнію ўвесь паўночны Каўказ кіпеў. Колькі ж інгушцаў палегла 11 студзеня, калі праз Інгушэцію ішла расейская армія! Колькі забітых і параненых! Я бачыў гэта на свае вочы. Бачыў, як спальваліся дзясяткі грузавікоў фэдэральных войскаў. Дэманстрацыі адбываліся ў Нальчыку, Махачкале, Назрані, Майкопе. Гэтая хваля спала толькі пад канец лютага.

– Чаму?

– Масква закруціла шрубы. У гэтых рэспубліках быў уведзены жорсткі рэжым: ніякіх дэманстрацыяў. Пачаліся арышты. У Нальчыку арыштавалі 70-гадовага правадыра нацыянальнага руху Залава, у Кабардзіна-Балкарыі пасадзілі маладога Вахадж... кава, а ў самім Дагестане – 50 асобаў... А цяпер і Магамэдаў і Рамазан Абдулатыпаў заклікаюць вырашыць канфлікт мірна, ні ў якім разе не сілавымі сродкамі...

– Колькі нацыянальнасьцяў у Дагестане?

– 34. І 64 дыялекты. Аварцаў 700 тысяч.

– Ці ўсе яны той жа веры, што й чачэнцы?

– Так. Ёсць пэўныя, ня надта значныя адрозьненьні.

– Ці, на Вашую думку, удасца фактычна "сутыкнуць ілбамі" два блізкія, амаль братнія суседзкія народы?

– Франтальна сутыкнуць – напэўна, не. Закінута зерне шкадаваньня й недаверу. Але не нянавісьці. Ужо чуваць пра хвалю антырасейскіх настрояў, што разліваецца па Дагестане.

– І што далей?

– Я бачу сьвятло ў канцы тунэлю. Але не зялёнае.

Polityka

ФОТА DER SPIEGEL

Пасьля вядомага "чачэнскага" суду Зянона Пазьняка супраць Аляксандра Лукашэнкі прайшло дастаткова часу, каб намесьнік старшыні БНФ Вінцук Вячорка мог заявіць, што дзейнасьць Фронту набывае нацыянальна-вызваленчы характар. Такі самы, які мае для чачэнцаў цяперашняя вайна, – дадамо мы. Беларусь усё яшчэ знаходзіцца на этапе выхаду з Расейскай імпэрыі, у якую была інкарпараваная 200 гадоў назад. Але ня толькі гэты глябальны чыньнік нацыянальна-вызваленчае барацьбы яднае нас з Чачэніяй. Яднаюць лёсы дзясяткаў і сотняў нашых землякоў, якія ваююць там з абодвух бакоў. А гэта значыць, што чачэнская лінія фронту праходзіць і праз Беларусь. Ужо ня раз нашыя земляки вярталіся з Ічкерыі дадому ў труне. Адзін ваяваў на баку Дудаева, другі пасьля сканчэньня вайсковай вучэльні ў Расеі безвынікова прасіўся ў Беларусь, і быў накіраваны ў Грозны... Лёсам такіх людзей будзе прысьвечаны адзін з наступных нумароў "НН".

ПАЛІТЫКА

САДДАМ СТРАЛЯЎ САМ...

У мінулую пятніцу загінулі зяці іракскага дыктатара.

Суботнія іракскія газэты пацьвердзілі паведамленьне ўрадавай тэлевізіі. Браты Гусэйн Камэль і Саддам Камэль аль-Маджыд, якія ў аўторак вярнуліся ў Ірак пасьля шасьці месяцаў дабраахвотнага знаходжаньня ў Ярданіі, відавочна былі забітыя. Жыцьцё страцілі таксама іх бацька і малодшы брат.

Паводле афіцыйных паведамленьняў, браты аль-Маджыд загінулі ў пятніцу апоўдні. У разьмешчаную ў ваколіцах Багдаду сядзібу ўварваліся стрыечныя браты прэзыдэнтавых зяцёў. Яны хацелі пакараць аль-Маджыдаў за іхнюю здраду – падчас свайго знаходжаньня ў Ярданіі браты заклікалі скінуць рэжым цесьця і былі схільныя раскрыць іракскія вайсковыя таямніцы.

У часе страляніны ў доме аль-Маджыдаў загінулі двое нападнікаў. У суботу іракцкая прапаганда абвясьціла іх нацыянальнымі героямі і ўчыніла ўрачыстае пахаваньне тым, хто "захоўвае традыцыйныя сямейныя каштоўнасьці".

Як сьцьвярджае выдаваная ў Лёндане арабская газэта "Аль-Ашрак аль-Афсат", паведамленьні іракцкай тэлевізіі і прэсы – гэта падман. Браты аль-Маджыды загінулі не ад рук сваіх кузэнаў, але ад рук уласнага цесьця. Падобна на тое, што Саддам сам застрэліў сваіх зяцёў. За некалькі дзён перад гэтым ён асабіста запэўніваў іх, што пасьля вяртаньня ў Ірак яны будуць у бясьпецы.

PP

БЯЛГРАД ПРАГАНЯЕ СОРАСА

У Сэрбіі афіцыйна забаронена дзейнасьць Фонду Сораса. У мінулую пятніцу Найвышэйшы Суд адхіліў апэляцыю Фонду на вырок суду ніжэйшай інстанцыі, у якім загадвалася выкрэсьліць Фонд з рэгістру арганізацыяў. Матывы прысуду маюць фармальны юрыдычны характар.

– Мы ніколі не дапускалі, што ўлады на гэта пойдуць, – заявіла ў суботу кіраўніца Фонду Соня Ліхт. Рашэньню Найвышэйшага Суду папярэднічала шматмесячная кампанія ў прэсе, дзе Фонд абвінавачвалі ў шпіёнскай дзейнасьці й пашырэньні антысэрбскай прапаганды.

Фонд дапамагае незалежным сродкам масавай інфармацыі (у тым ліку ў альбанскай правінцыі Косава), падтрымвае інтэлігенцыю, арганізоўвае міжнародныя сэмінары і абмены. Дзякуючы Фонду, Сэрбія атрымала дзясяткі тон дапамогі. З восені Фонд рэалізуе адмысловую праграму дапамогі для сэрбскай моладзі, найперш для дзяцей сэрбскіх уцекачоў з Харватыі. На гэтую мэту заснавальнік Фонду Джордж Сорас прызначыў 15 млн. даляраў. Цяпер гэтая, як і ўсе іншыя праграмы Фонду, спыненая рашэньнем Найвышэйшага Суду.

Соня Ліхт заявіла, што, магчыма, удасца зноў зарэгістраваць Фонд "у іншай постаці".

AP

НОВЫ КІРАЎНІК ІРА

Новы кіраўнік Ірляндзкай Рэспубліканскай Арміі – жорсткі, крывавы і дасьведчаны тэрарыст, – піша ірляндзкая газэта "Irish Times".

Са спасылкай на крыніцы ў ірляндзкай паліцыі, "Irish Times" сьцьвярджае, што апошнім часам усё кіраўніцтва ІРА было рэарганізаванае, а на чале стаў шэф ІРА ў Ольстары.

Паводле ірляндзкай паліцыі, новы "шэф штабу" ІРА быў раней чальцом Шын Фэйн, палітычнага крыла ІРА. Аднак – як сьцьвярджаюць лідары Шын Фэйн – гэтая партыя ня ведала ані пра зрыў замірэньня, ані пра тры бомбы, падарваныя апошнім часам у Лёндане.

"Паліцыя перакананая, што новы кіраўнік ІРА мае дачыненьне да найбольш крывавых акцыяў ІРА ў Ольстары, – сьцьвярджае "Irish Times". – Верагодна, што гэта ён у канцы 80-х рыхтаваў кампанію "жывых бомбаў".

Сутнасьць гэтай кампаніі была ў тым, што аўто, начыненае выбуховымі матэрыяламі, таранілі пасты й базы брытанскага войска й паліцыі. Бывала, што кіравалі такімі аўто прымушалі, напрыклад, таксоўшчыка, пагражаючы забіць ягоную сям'ю.

Гэты ж чалавек узначальваў акцыю ІРА, скіраваную на дэстабілізацыю выбараў у брытанскі парлямант, якія адбываліся ў Ольстары ў канцы 80-х. ІРА ў той час забівала палітыкаў, дзеячоў пратэстанцкіх тэрарыстычных арганізацыяў і мясцовых функцыянэраў, спрабуючы сарваць выбары.

Апошнія выбухі ў Лёндане пацьвярджаюць асьцярогі ірляндзкіх спэцслужбаў, што кіраўніцтва ў ІРА пераняла група "ястрабаў", якія выступаюць супраць перамоваў зь Лёнданам.

"Новае кіраўніцтва ІРА наважана сарваць прапанаваную Шын Фэйн "стратэгію перамоваў бяз зброі", якая прывяла да замірэньня ў 1994 годзе", – піша "Irish Times".

BW

ГАСПАДАРКА Ў ЭЎРОПЕ

ЭЎРАПЕЙСКІЯ ВЫТВОРЦЫ АЎТАМАБІЛЯЎ сутыкнуліся з сур'ёзнымі праблемамі. Нягледзячы на тое, што продаж машын у краінах Заходняй Эўропы павялічыўся ў 1995 годзе на 0,6 прац., гэтае павелічэньне аказалася меншым, чым чакалі. У выніку ў вытворцаў засталіся запасы, ацэненыя разам у 250 тыс. штук, што складае 2 прац. ад 12 млн. машын, прададзеных у Заходняй Эўропе летась. Францускія фірмы Сытраен і Пэжо ў зьвязку з гэтым ужо заплянавалі колькідзённыя прастоі ў сакавіку і красавіку. Такія ж прастоі плянуе італьянскі Фіят.

НАЙВЫШЭЙШАЕ БЕСПРАЦОЎЕ ў краінах Эўрапейскага Зьвязу ў 1995 годзе зафіксаванае ў Гішпаніі. Павод-

ФОТА DER SPIEGEL

ле тамтэйшай статыстычнай службы пад канец мінулага году ўзровень беспрацоўя там дасягнуў 22,77 прац., што азначае, што бяз працы было каля 3,58 млн. чалавек.

ПАВЯЛІЧЫЦЬ ДАРОЖНУЮ ПЛАТУ для грузавікоў на дарогах Нямеччыны, Даніі й краінаў Бэнілюксу з 1250 ECU (1556 даляраў) да 2500 ECU прапанаваў камісар транспарту Эўрапейскага Зьвязу Кінак. Пры гэтым Кінак хацеў бы ўвесьці элястычную сыстэму дарожных платаў, якая ўключала б скідкі, напрыклад, для "зялёных" паяздаў, што выкідаюць у атмасфэру менш шкодных рэчываў. Спрэчкі міністраў па гэтым пытаньні адбываюцца бурна. Праўда, некаторыя выказваюцца за яшчэ вышэйшыя стаўкі.

НАРАБАВАНАЕ ЗОЛАТА вернецца да законных уладальнікаў. Францыя й Альбанія падпісалі пагадненьне пра зварот 1,5 тоны каштоўнага мэталю коштам каля 30 млн. даляраў, які гітлераўцы канфіскавалі падчас II сусьветнай вайны. Золатам, якое да нядаўняга часу заставалася на дэпазыце Банку Англіі, апекаваліся ЗША, Вялікабрытанія і Францыя.

ЭЎРАПЕЙЦАМ ПАГРАЖАЕ ЗАЛЕЖНАСЬЦЬ ад сеткавых паслугаў. Паводле найноўшага рапарту фірмы Датаманітор, каля 1,8 млн. жыхароў Старога Кантынэнту будуць у 2000 годзе карыстацца электроннай поштай, выпускамі навінаў, часопісамі і пунктамі продажу, а таксама ўдзельнічаць у дыскусіях і гульнях з дапамогай кампутару і тэлефоннай сувязі. "Грашовы зварот у сетках у 2000 годзе дасягне 1,16 млрд. даляраў, зь якіх 50 прац. будуць складаць трансакцыі, праведзеныя ў Нямеччыне". Спэцыялісты Датаманітор прадбачаць, што лік нямецкіх абанэнтаў сеткавых гандлёвых цэнтраў, якая цяпер складае 30 тыс., вырасьце ў канцы стагодзьдзя да 777 тыс. У Вялікабрытаніі – да 409 тыс. (сёньня – 14 тыс.). Мяркуецца, што найвялікшай папулярнасьцю будуць карыстацца паслугі, зьвязаныя зь бясьпекай, а таксама прапановы падарожных бюро.

The Wall Street Journal Europe.

РЭЛІГІЯ

РАСКОЛ У ПРАВАСЛАЎІ

На мінулым тыдні Маскоўскі патрыярхат афіцыйна перапыніў адносіны з Сусьветным патрыярхатам у Канстантынопалі.

Падставаю стала згода Канстантынопальскага патрыярха Барталямэя прыняць пад сваю юрысдыкцыю Эстонскую праваслаўную царкву (ЭПЦ). Праваслаўная царква Эстоніі аб'ядноўвае вернікаў як расейцаў, так і сэту — этнаграфічную групу эстонцаў. Ініцыятыва ЭПЦ пра пераход пад юрысдыкцыю Канстантынопалю выклікана дзьвюма акалічнасьцямі: 1) эстонскае заканадаўства не дазваляе дзейнасьці на тэрыторыі краіны палітычных і рэлігійных арганізацыяў, якія зьяўляюцца аддзяленьнямі палітычных партыяў іншых краінаў, а ў выпадку з рэлігійнымі суполкамі — аддзяленьнямі рэлігійных арганізацыяў, што зьяўляюцца таксама нацыянальнымі, а не рэпрэзэнтуюць інтэрнацыянальныя рэлігійныя рухі; 2) кіраўніцтва ЭПЦ прыхільнае да ідэі Сусьветнага праваслаўя і падтрымлівае ідэю яго аб'яднаньня пад эгідаю найбольш аўтарытэтнага цэнтру —Канстантынопалю. Прыходы Канстантынопальскага патрыярхату йснуюць ва ўсім сьвеце, Канстантынопальскі патрыярхат зьяўляецца не нацыянальнаю рэлігійнаю арганізацыяй, а сапраўды сусьветнаю. Каб зразумець лёгіку паводзінаў япіскапаў ЭПЦ, трэба ўлічыць і той факт, што ў палітычных колах Эстоніі захаваньне ранейшай масквацэнтрычнай сыстэмы арганізацыі праваслаўнай царквы на тэрыторыі былога СССР называлі апошнімі рэшткамі імпэрыі. Кіраўніцтва Расейскай праваслаўнай царквы дакляруе, што праваслаўныя вернікі Эстоніі арганізацыйна падпарадкоўваюцца Маскве. Патрыярх Алексій абвінавачу патрыярха Барталямэя ў расколе Сусьветнага праваслаўя.

Царкоўны канфлікт паміж Канстантынопалем, Талінам і Масквою атрымаў працяг на гэтым тыдні. Расейская праваслаўная царква спыніла зносіны ўжо з Фінскаю праваслаўнаю царквою, мітрапаліт якой Іаан выступіў у падтрымку Эстонскай праваслаўнай царквы. Фінская праваслаўная царква зьяўляецца аўтакефальнаю й не падпарадкоўваецца РПЦ.

Гэтыя падзеі паказваюць, чаму вельмі сур'ёзна Маскоўская гіерархія ўспрыняла пераход Лідзкай парафіі Сьв. Панцеляймона пад юрысдыкцыю Беларускай аўтакефальнай царквы, якая прызнае найвышэйшы аўтарытэт Канстантынопальскага патрыярха. Можна спрагназаваць, што супадзеньне ў часе падзеяў у Эстоніі і ў Беларусі прывядзе да абвастрэньня царкоўнага канфлікту ў нашай краіне.

А.Дз.

ВЫСТАВА

ПЛЮС

PLUS. Ірына Лобан, Ягіня Ліс, Алена Нядзелька. 27 лютага-10 сакавіка. Рэспубліканская мастацкая галерэя Саюза Мастакоў Беларусі

У 1914 годзе Бярдзяеў пісаў: "Пікаса — ня новая творчасьць. Гэта — канец старой". Бярдзяеву не давялося зазірнуць за межы гэтага канца, які перарос і Пікаса. Тры пакаленьні мастачак даводзяць у адной прасторы штучнасьць суаднясінаў "старое —новае", "сталае — маладое". Тры народжаныя ў Менску кабеты плюсуюць урбаністычны досьвед ад Мадыльяні да японцаў. Сума не мяняецца. Гэта розныя творцы, розны іх досьвед і ўзровень. Сума не атрымліваецца. Атрымліваецца акцыя "Выстава", канцэптуальнасьць якой раскрываецца праз экспазыцыю "Кондитер - 96". Так вызначаецца месца прафэсійнага мастацтва ў Рэспубліцы Беларусь. Сапраўднасьць акцыі падкрэсьлівае адрознасьць жанраў і тэхнік, урачыстасьць строяў, прыязны настрой знаёмых між сабою людзей, жывыя кветкі, халоднае шампанскае і салодкі шакаляд. Тры жанчыны, два вакны і адзін Менск.

Сяргей Харэўскі

ТЭАТАР

ЁНЭСКО Ў ПАСТАНОЎЦЫ ПІНІГІНА

Купалаўскі тэатар. Малая сцэна. "Паказваюць маладыя купалаўцы".

Эжэну Ёнэско спадабалася б тое, што адбываецца на малой сцэне Купалаўскага тэатру і вакол яе. Яго б таксама біляцёрка сустрэла немым крыкам: "А гдзе вы маглі ўзяць білеты ў першы рад?" – альбо ўжо ў залі ў антракце: "Хто ешчо не купіў праграмачку, таварышчы?" Яго, напэўна, насьцярожыў бы канцэрт-капусьнік у першым акце. Бо не зразумела, на халеру здаўся гэты канцэрт, на халеру артысты імкнуцца патрэдне паказаць, што яны ўмеюць усё, бо ўсё й так ясна з спэктаклю. Гэтае пакаленьне ўмее і будзе... О, так, з такім спэктаклем можна сабе дазволіць і нявыхаванасьць тэатральнага пэрсаналу, і моўныя памылкі ва ўступным слове, і шмат чаго яшчэ. Пінігін паставіў спэктакаль не пра абсурд жыцьця, а пра бязглуздасьць існаваньня.

Пераніцаваўшы пераклад Зьміцера Коласа, Пінігін зрабіў свой варыянт самага засвоенага ў Беларусі твору Эжэна Ёнэско. Не тэатр абсурду, а фэстываль бязглузьдзіцы. Абсурд драматычны, бязглузьдзіца – вартая кпінаў. Абсурд – вынік рэфлексіі, бязглузьдзіца – фантазійная. Абсурд вымагае цішыні, бязглузьдзіца пляскае ў далоні, грукае ў талеркі і, напэўна, страляе. (У Купалаўскім так любяць выбухі і страляніну!) Пінігін скарыстоўвае нават тое, што мусіла б яму замінаць. Прырода і акадэмія выдатна падрыхтавалі актораў: доўгія ногі, шляхетныя твары, бялюткія ўсьмешкі, а плястыка – проста цуд, затое, што адпавядае бязглузьдзіцы, тварам найчасьцей бракуе думкі. Спэктакаль – проста шыкоўны для маладых артыстаў, бо падкрэсьлівае ўсё тое, на што яны здольныя...

Нельга не дараваць Міхалаю Пінігіну ягоных нядаўніх пякучых словаў пра непазьбежную сьмерць беларускае культуры. Сьмерць чакае бязглузьдзіцу. І бязглузьдзіцы не шкада.

Пінігінава бязглузьдзіца – гэта сапраўды сьмешна, буйна, дынамічна. І, як заўжды ў Пінігіна, даступна для кожнага. Хоць, магчыма, на гэты раз і непатрэбная была недвухсэнсоўная абсучасьненасьць фіналу. Як бы гэта ня выклікала рэпрэсіяў супраць тэатру. Хоць увогуле вобраз пажарніка, які зачараваў, нібы сырэна-сьпявачка, зьбянтэжыў, запалохаў і па-герастратаўску спаліў свой край, – выйшаў вельмі ўдалы.

Было б лягічна, калі б цяпер Пінігін узяўся за "Кароль памірае". У Альтэрнатыўным тэатры кароль памірае трагічна; сьмерць брандмаёра будзе фарсам.

У прынцыпе, на канцэрт-капусьнік можна й не прыходзіць. Прыходзьце пад восьмую гадзіну, але "Лысай сьпявачкі" не прапусьціце, бо гэта – адзін з must-аў сэзону.

Андрэй Дынько

МУЗЫКА

"КРАМА" ГРАЕ Ў ЗАВЕЮ

24 лютага адбылося чарговае спартовае сьвята, на якім, як заўсёды, прысутнічаў прэзыдэнт. Гэтым разам сьвята праходзіла па-за межамі Менску, у спарткомплексе "Раўбічы". Дзеля стварэньня сьвяточнага настрою на імпрэзу былі запрошаныя рок-гурт "Крама" й фольк-мадэрн-гурт "Палац". Ігар Варашкевіч (лідар "Крамы") быў прыемна ўражаны дабрабытам народу, які, са словаў Ігара, актыўна купляў смажаных куранятаў, шашлыкі, гарэлку ды іншыя смачныя рэчы. Зь іншага боку, Варашкевіч быў непрыемна ўражаны жыцьцёвым узроўнем музыкаў, у нашым выпадку "Крамы". Рэч у тым, што за ўласныя грошы музыкі ня здолелі набыць ані шашлык, ані гарэлкі. Таму "крамчукі", чакаючы свайго выхаду, былі змушаныя сядзець у халодным аўтобусе, цьвярозыя і не ў гуморы. Перад выступам "Крамы" ўзьнялася завея, але гэта ня вельмі адбілася на якасьці музыкі, бо выступалі ўсё адно пад фанаграму.

М.Агурок

"РАЗДАВІМ ФАШЫСЦКУЮ ГАДЗІНУ!"

25 лютага адбылося яшчэ адно сьвята – анархіі, панку і музыкі ў стылі хард-кор. Менскія анархісты зладзілі свой фэстываль у будынку Дому піянэраў. Імпрэза называлася "Раздавім фашысцкую гадзіну!" (мова арыгіналу). У фэстывалі ўзялі ўдзел шматлікія каманды панкава-анархісцкае скіраванасьці: "Склеп" і "Сонца Мао" зь Менску, "Divizion" з Горадні, "Шланговцы" з Бабруйску ды іншыя.

Гэтым фэстывалем анархісты й іхныя аднадумцы выступілі супраць нацыянал-бальшавіцкіх праяваў у рок-музыцы. Цікава, што на фэстывалі зусім не было аховы ў міліцэйскіх альбо ахоўна-плямістых мундзірах. Пры гэтым не адбылося аніякіх інцыдэнтаў, ніхто нікога не біў, ніхто не кідаў на сцэну пустыя пляшкі. Можа быць, напраўду, анархія —маці парадку?

М. Агурок

НОВАЯ КАСЭТА NRM

NRM. LaLaLaLa. – Менск: Ковчег, 1995.

"Мроі" больш няма, ёсьць "NRM". Да гэтага ў асяродзьдзі прыхільнікаў яшчэ не прызвычаіліся, таму першы альбом "NRM" абмяркоўваецца, як чарговы прадукт творчасьці "Мроі". Пакуль не адбылася прэзэнтацыя першага альбому гурту, ён дэ-юрэ быццам бы не йснуе. Тым ня менш, альбом ёсьць...

У 1995 г. "Мроя" дэклявала зьмену творчай канцэпцыі, абвясьціла аб самароспуску і адначасовым стварэньні новага гурту пад назовам "NRM". Варыянт расшыфроўкі – "Народная Рэспубліка Мроя" – тлумачыць пераемнасьць "мроеўскіх" традыцыяў. У першы альбом наваствораннага гурта ўвайшла адна старая кампазыцыя пад назвай "Халі-галі". Большасьць тэкстаў напісаная, як звычайна, самой камандай. Але загалоўная песьня "ЛаЛаЛаЛа" зробленая на верш сёньняшняга тэкставіка "Новага Неба" М.Анемпадзістава. Гэта другі выпадак, каб "мроеўцы" выкарыстоўвалі ня свой тэкст. Першы быў у 1983 годзе – песьня "Бэльвэдэр" на словы С.Сокалава-Воюша. Я ня буду ўдавацца ў пост-панкавую маладосьць "Мроі", але заўважу, што ў параўнаньні зь цяжкагосk'n'rollным і hard-and-hevyмэталёвым пэрыядам 90-ых "ЛаЛаЛаЛа" ўспрымаецца лёгка й нязмушана. Музыка пазбавілася банальных клішэ, а з тэкстаў зьнік празьмерны грамадзянскі патас. Цяпер цяжка даць азначэньне стылю, у якім працуе "NRM", – гэта справа затоеных дзесьці музыказнаўцаў. Але, са словаў Лявона Вольскага, ён упершыню за апошнія гады цалкам задаволіўся зробленай працай.

Севярын КВЯТКОЎСКІ

Наша краіна ўсё больш пачынае нагадваць не самую сябе. Музыкі сьпяваюць для прэзыдэнта, тэатры асьцярожна намякаюць на прэзыдэнта (пакуль што ў гратэскавым жанры), будаўнікі будуюць, самалёты лятаюць – для прэзыдэнта. І, як у тым анэкдоце, мы ведаем гэтага прэзыдэнта.

Якое месца асоба Аляксандра Лукашэнкі будзе займаць у "Нашай Ніве"... Як асоба, бадай, ніякага. А вось як эвэнтуальная драма нашай краіны... Пра самога Лукашэнку журналісты сказалі ўсё ў першы дзень прэзыдэнцтва і далей характарыстыкі толькі паўтараюцца. Дадаць няма чаго. А вось наступствы, якія нясе Беларусі чалавек, што воляй лёсу апынуўся не на сваім месцы, – гэта тэма асобнай вялікай гаворкі. І не адной.

Каляндар

ГОД ДОРКФУЛФТА

Сёлета, штораз трапляючы на Дамініканскую*, я не наважваюся зірнуць на Кляштар. Я спыняюся, і, забыўшыся на мэту свайго паходу, слухаю, як равуць бульдозэры, скрыгочуць краны, гамоняць рабочыя. Я ўсьведамляю, што "выпадковасьць" маіх шпацыраў праз Верхні Горад – невыпадковая. І я ведаю, якая магічная сіла прымушае мяне кружляць вакол нашага Старога Места, набліжацца да яго і зноў аддаляцца, каб сузіраць здалёк. Гэтая сіла – тлум Разбурэньня.

Рабочыя разбураюць старасьвецкія камяніцы, каб збудаваць ня вельмі дакладныя іхныя копіі. Па суботах (і ня толькі) рабочыя разам зь іншымі будуць прыходзіць у новую "Тройку", каб выпіць піва й гарэлкі. Ім будзе добра. Але новы краявід ніколі ня зробіцца поўным, бо ў ім ня будзе мэмарыяльнай дошкі "Квартал збудаваны ў гонар тав. Атылы".

Між тым, набліжаецца юбілей падзеі, якая прыводзіць на памяць імёны шматлікіх атылаў, але якая дала сьвету і сапраўды значных асобаў. Людзей, дзякуючы якім адбываўся поступ Гісторыі. Сярод такіх людзей быў Доркфулфт.

У 1996 годзе споўніцца 1520 гадоў падзеньня Рыму.

... Агульны крызыс Рымскай дзяржавы, які выліўся ў падзел краіны на дзьве імпэрыі, стаўся незваротным. Упершыню Боскі Горад быў захоплены й разрабаваны барбарамі.

Гуны, готы, алеманы, вандалы, аланы, франвэі, лянгабарды, бургуны й процьма іншых плямёнаў выходзілі з сваіх балотаў і пушчаў, каб перамагаць рымлянаў. Яны йшлі браць і разбураць! Яны, як дзеці драпежных зьвяроў, забаўляліся, нішчачы на вялікіх прасторах усё, што траплялася на шляху. Дзікуны сьмяяліся, бачачы, як зьнікае незразумелае ім – Культура. Але адначасова яны нараджалі сваю будучыню, такіх як лянгабард Доркфулфт, якога падчас адной з аблогаў Равэны (рэзыдэнцыі рымскіх імпэратараў блізу Рыму) "раптам асьляпіла адкрыцьцё —Горад. Ён зразумеў, што гатовы быць у ім апошнім сабакам... Ён ведаў, што ніколі не падступіцца да ягонага спасьціжэньня, але зразумеў, што гэты горад варты большага, чым усе ягоныя багі... і ўсё да аднага балаты Германіі. Доркфулфт кінуў сваіх і пайшоў змагацца за Равэну... Ён ня быў здраднікам, ён перажыў азарэньне, ён абярнуўся ў іншую веру" (Х.Л.Борхес "Гісторыя ваяра й паланянкі").

Кожны зь людзей дзіцём ці дарослым, у той ці іншай ступені, хоць раз у жыцьці перажывае падобнае азарэньне. Але далёка ня кожны мае вынікам учынак Доркфулфта.

Гісторыя кожнай цывілізацыі — гэта гісторыя такіх азарэньняў і такіх учынкаў...

Сёлета будзе яшчэ адзін вельмі значны юбілей. Роўна 2750 гадоў як на зямлі зьявілася вёска Рым. Яе насельнікі — касматыя дзікуны — ня ведалі, што заснаванае імі паселішча — калыска вялікай нацыі. Дзікуны ўсёй Італіі аб'ядналіся, захапілі Грэцыю й стварылі сваіх багоў. Дзікуны скарылі народы на Ўсходзе й вярнуліся адтуль Рымлянамі. У V ст. яны ўступілі ў сьмяротную бойку зь дзікунамі – нашымі продкамі, якім перадалі найкаштоўны з скарбаў, на самастойнае здабыцьцё якога патрэбна не адна тысяча гадоў – досьвед Культуры.

Набліжаецца юбілей. Колькі яшчэ рымлянаў мусяць загінуць? Колькі дзікуноў мусяць перажыць азарэньне? Няўжо культура высьпявае толькі сярод дзікунства? У першую хвіліну юбілейнага году я ўзьняў свой кубак за ўсіх Доркфулфтаў, дзякуючы якім ужо тысячу гадоў жыве наш Рым – Беларусь!

Севярын Квяткоўскі

* Вуліца Энгельса ў Менску.

ЭСЭ

За што Авін забіў Кавеля?

Уладзімер Арлоў

Ніякі Тарквэмада з усімі сваімі "гішпанскімі чаравікамі" ды іншым спэцпрычындальлем ня выцягнуў бы зь мяне і дзясятай долі таго, што здатны здабыць чырваналобы "Ікарус", які раз на месяц вязе мяне з Наваполацку ў Менск. З пэрону яшчэ махае мне сын расейскага афіцэра В.Мудроў, які вырас там, дзе яго зусім ня сеялі, і зрабіўся беларускім пісьменьнікам, а ў выстылы салён, што ашчадна захоўвае лёгкі хвалюючы водар паленае гумы, ужо ўрываецца вясёлы рой прыгадак і асацыяцыяў, даўно і надзейна забытых падзеяў і імёнаў, рэалізаваных і неажыцьцёўленых сюжэтаў. Да мяне паварочваюцца хмурныя няголеныя твары колішніх сяброў, і адразу некалькі параў дасканала адсьлігаваных жаночых ножак пачашчаюць пульс і прымушаюць бразгаць ключамі ад таямніцаў.

Адразу за аўтавакзалам праплывае аднапавярховая камяніца рэдакцыі газэты з досыць двухсэнсоўнаю назваю "Хімік", у якой я болей за дзесяць гадоў зарабляў на хлеб і віно і напісаў першы аповед. Там, дзе цяпер унівэрсытэцкія карпусы, тады разьлягалася зусім не гарадзкая лугавіна. Спачатку на ёй зацьвіталі дзьмухаўцы, а потым — рамонкі і смолкі, сярод якіх проста пад рэдакцыйнымі вокнамі запякаліся на сонцы даўганогія істоты з канспэктамі. Істоты часта падыходзілі да майго аблюбаванага матылькамі-крапіўнікамі разнасьцежанага вакна папрасіць закурыць альбо пазычыць пустую шклянку, дэманструючы зьлёгку прыкрытую купальнікам ахвоту бліжэй пазнаёміцца з манатоннымі журналісцкімі буднямі за шчыльнымі зялёнымі шторамі, і напрыканцы кожнага траўня я пісаў галоўнаму рэдактару заяву з просьбаю ўвесьці на летні пэрыяд даплату за шкоднасьць. У выніку падобных візытаў мой малодшы калега, што дзяжурыў па нумары, назаўтра разам з падпішчыкамі зь невялікім зьдзіўленьнем убачыў на першай паласе фотаздымак, акуратна надрукаваны дагары нагамі, а мой старэйшы калега пазнаёміўся з установаю, дагэтуль вядомаю ў горадзе пад бяскрыўднай абрэвіятураю НКВД, што расшыфроўваецца як "Новополоцкий кожвендиспансер". (У тыя часы фасад НКВД аздабляў выцьвілы лёзунг: "Имя и дело Ленина будут жить в веках!")

Вечарамі ў маім рэдакцыйным кабінэце зьяўляліся наведнікі, цікавейшыя за легкадумных дзённых мятлушак і стракозаў. Аднойчы ў 1980-м, калі маскоўскія ідэолягі пакутліва вырашалі, як адсьвяткаваць 600-годзьдзе Кулікоўскае бітвы, каб не пакрыўдзіць братні татарскі народ, мае дзьверы асьцярожненька адчыніў ахайны дзядуля з пульхным партфэлем і ўстравожанымі вачыма. З гарачага дзядулевага шэпту я даведаўся, што мой візаві ўдзельнічаў у Кулікоўскай сечы, а ў партфэлі — напісаныя да юбілею ўспаміны...

А вунь за тымі трыма вокнамі зьбіралася нашае літаб'яднаньне "Крыніца", сябры якога за прамінулыя гады выдалі цэлую бібліятэку. Аднак гэтым разам асобы, чые імёны ўжо трапілі ў падручнікі й энцыкляпэдыі, пакідаюць мяне ў спакоі, а зь пяшчотаю згадваецца сьціплая паэтка. Часам я намагаюся ўявіць яе аблічча й думаю, што яно ня можа быць ардынарным, як не была ардынарнаю й яе творчая мэтода, якая назаўсёды застанецца ў аналах калі не ўсяго айчыннага прыгожага пісьменства, дык, прынамсі, яго полацкае плыні. Рэч у тым, што ў дні нашых досыць частых літпаседжаньняў прыблізна аб адзінаццатай гадзіне вечара я здымаў трубку і чуў у слухаўцы занепакоены голас. Ён рэкамэндаваўся як "муж адной вашай паэтэсы" й ветліва цікавіўся, калі мы будзем разыходзіцца. Я сумленна адказваў, што каля паўночы, і запэўніваў клапатлівага сужэнца, што мы па-рыцарску праводзім усіх нашых дам дадому. Так доўжылася гады тры, пакуль таямнічы голас, адступіўшы ад завядзёнкі, не папрасіў перадаць нашай паэтцы, што сёньня ён зойдзе па яе сам. Я мусіў запытацца, як завуць прадстаўніцу гэтай ідылічнай сям'і і пачуў абсалютна незнаёмае нікому імя, пасьля чаго спакойна патлумачыў, што ягоная ўладарка толькі што пайшла...

Апрача мяне "Ікарус" вязе сёньня двух прыстойна апранутых хлопцаў гадоў на дваццаць з гакам, а ў камплекце зь імі падарожнічае жыцьцярадасная рыжая маладзёнка, для якой слова "дыета", мяркуючы па габарытах, мае такі самы абстрактны сэнс, як і "сынхрафазатрон".

Не пасьпеўшы ўладкавацца, кампанія бярэцца разгадваць газэтны крыжаслоў. "Последователь философского направления, противоположного материализму", — чытае рыжая таўстушка. "Думай, Федя", — кажа хлопец з падобнымі да прэзыдэнцкіх аўсікамі. Чыста паголены Федзя думае і выдае адказ: "Пессимист". Маладзёнка лічыць літары і ўсьцешана абвяшчае: "Подходит!"

Увесь учарашні дзень падаў пухкі сьнег, але дарожны паказальнік у прыгараднай вёсцы па-гаспадарску вычышчаны, і сустрэча зь ім прыводзіць на памяць чутую ў Лёндане гісторыю пра памежны валійскі мост, дзе ўжо колькі стагодзьдзяў штоночы ўзнаўляецца нязводны надпіс: "Ангельцы, прэч з Уэльсу!" Не, на паказальніку ніхто не вывеў: "Расейцы, прэч зь Беларусі"! Пацьвярджаючы славутую беларускую талерантнасьць, навакольная блазнота, як і ў гады майго маленства, нягледзячы на складаныя мэтэаўмовы, не забылася старанна падмаляваць да першае літары прыдарожнае назвы лішнюю птушачку, ператварыўшы трывіяльнае Копцева ў рамантычнае прыдзьвінскае Жопцева.

Гадоў дваццаць таму так званае "Беларускае тэлебачаньне" любіла круціць задушэўны фільмец з геніяльным пасажам пра тое, што ў юным горадзе вялікай хіміі Наваполацку жыцьцё гэткае сьветлае й шчасьлівае, што нават няма могілак, бо людзі папросту не паміраюць: пакуль яшчэ маладыя, а там, маўляў, пераможа камунізм, і, ня выключана, савецкія вучоныя раскрыюць таямніцу вечнага жыцьця. Ня ведаю, чым паілі і ў якіх лазьнях парылі стваральнікаў жыцьцесьцьвярджальнае стужкі, але добра памятаю, што на гэтай зялёнай высьпе справа ад дарогі на Полацак, дзякуючы вялікай хіміі, тады ўжо ляжалі пад бярэзінамі двое маіх аднаклясьнікаў...

Прыазёрная вёска Гомель, што выправіла сустракаць "Ікарус" пярэстага карнавухага сабаку, павінна добра ўрэзацца ў памяць аднаму расейскаму лейтэнанту-танкісту, што выпіў, мабыць, ня меней за пляшку сьпірту ці якой тармазной вадкасьці і, ледзьве ня трапіўшы на менскай вуліцы пад колы машыны майго сябра, запатрабаваў падкінуць яго, лейтэнанта, у горад Гомель, а на выпрабавальнае пытаньне, ці прысягнуў ён на вернасьць Рэспубліцы Беларусі, падзяліўся, што "в гробу он видел эту ё...ю Беларусь вместе со всеми бульбашами", якім паабяцаў наладзіць "генеральную танковую утюжку". Пасьля гэтае тырады мы, вядома, згадзіліся завезьці абаронцу Айчыны прамютка ў самы Гомель, пагатоў нам было ў адну дарогу. Вы памятаеце, ваша благародзіе, як аднойчы прачнуліся ў халодны восеньскі вечар, абдымаючы бэтонны слупок з надпісам "Гомель", за якім чамусьці стаяла ўсяго колькі дзясяткаў вясковых хатаў, а вакол сурова шумеў партызанскі бор? Калі вы яшчэ не згарэлі на "утюжках" Грознага ці Гудэрмэсу, вы ўсё, вядома, памятаеце.

Бліжэй да Лепелю сьнегу робіцца болей. "Высший сан в православии", — даносіцца да мяне з боку аматараў крыжаванак. "Поп". "Маловато букв". "Думай, Федя". "Чего ты все Федя да Федя"...

Да самага нядаўняга часу за назовам Лепель для мяне хаваўся адно вядомы зь сярэднявечча сюжэт пра кузэна лох-нэскае пачвары, што гнездаваўся на дне тутэйшага возера і на дэсэрт любіў паласавацца грамадзянамі Вялікага Княства Літоўскага з акуратна перакусаных напалам чаўноў, а калі нарэшце здох ад нястраўнасьці, дык смурод, калі верыць кронікам, крывеліў славянскія насы нават на Валовай азярыне ў Полацку, і, прынамсі, быў ні на каліва не слабейшы, чым у лепельскай вакзальнай прыбіральні...

У гэтую восень я вырашыў, што аброслага багавіньнем небывальшчыны запісу на пэргаміне (і прыбіральні ў якасьці пастскрыптуму) дзеля знаёмства з горадам усё-ткі крыху недастаткова, і выправіўся на паэтычны фэст "Лепельскія алітарацыі", спадзеючыся калі й не наслухацца гэтых самых загадкавых алітарацыяў, дык хоць знайсьці аскепак таго Лепелю, які Тамаш Зан і Ян Чачот, працуючы там у дырэкцыі Бярэзінскага каналу, называлі ў сваіх лістах Паўночнай Вэнэцыяй.

Пад адзіным цэлым ліхтаром на дажджлівай вуліцы імя героя "Краткого курса истории ВКП(б)" я з усьцехаю прыкмеціў прыгожую здаровай прыроднай гожасьцю лепяльчанку, глянуўшы на якую, адразу думалася, што якраз такіх аматарак паэзіі нам на сёньняшнім этапе нацыянальнага адраджэньня асабліва бракуе. Распушыўшы падмочаныя пёры, я сходу запрасіў красулю на фэст у Дом культуры — пры ўмове, што яна пакажа мне дарогу. "Зачэм цібе клуб, пашлі ка мне, у міне бутылка есьць", — з вабнай мацыцоваю ўсьмешкай скарагаворкаю прапанавала цудоўная лепяльчанка.

Амаль без ваганьня я выбраў клюб, дзе высьветлілася, што масьцітыя сталічныя творцы паэтычнага радка алітарацыямі абсалютна не зацікавіліся. У выніку пад сьпеў зводнага лепельскага хору вэтэранаў партыі, вайны і працы пасінелыя ад холаду дзяўчаткі ў нацыянальных строях уручылі мне ў няпаленай залі хлеб-соль на даўжэзным ручніку. (Ручнік адразу паспрабавалі забраць назад, але не на таго нарваліся.) Апрача таго, адносна юная змагарка культурнага фронту Аня атрымала ад начальства катэгарычны загад завесьці мяне ў "гаркомаўскі люкс". Па дарозе з ініцыятывы праважатай узьнікла рызыковая размова пра крыніцы творчага натхненьня. Рызыка рэзка павялічылася, калі выявілася, што аніна прозьвішча Нагулян і яна прыехала да нас зь Ерэвану.

Трэба аддаць лепельскім таварышам належнае: "гаркомаўскі люкс" меў цалкам аўтаномны ўваход, прычым жыцьцё і дзейнасьць ягоных насельнікаў былі клапатліва схаваныя ад шараговых вачэй высокім блакітным плотам з замкнёнаю брамкаю.

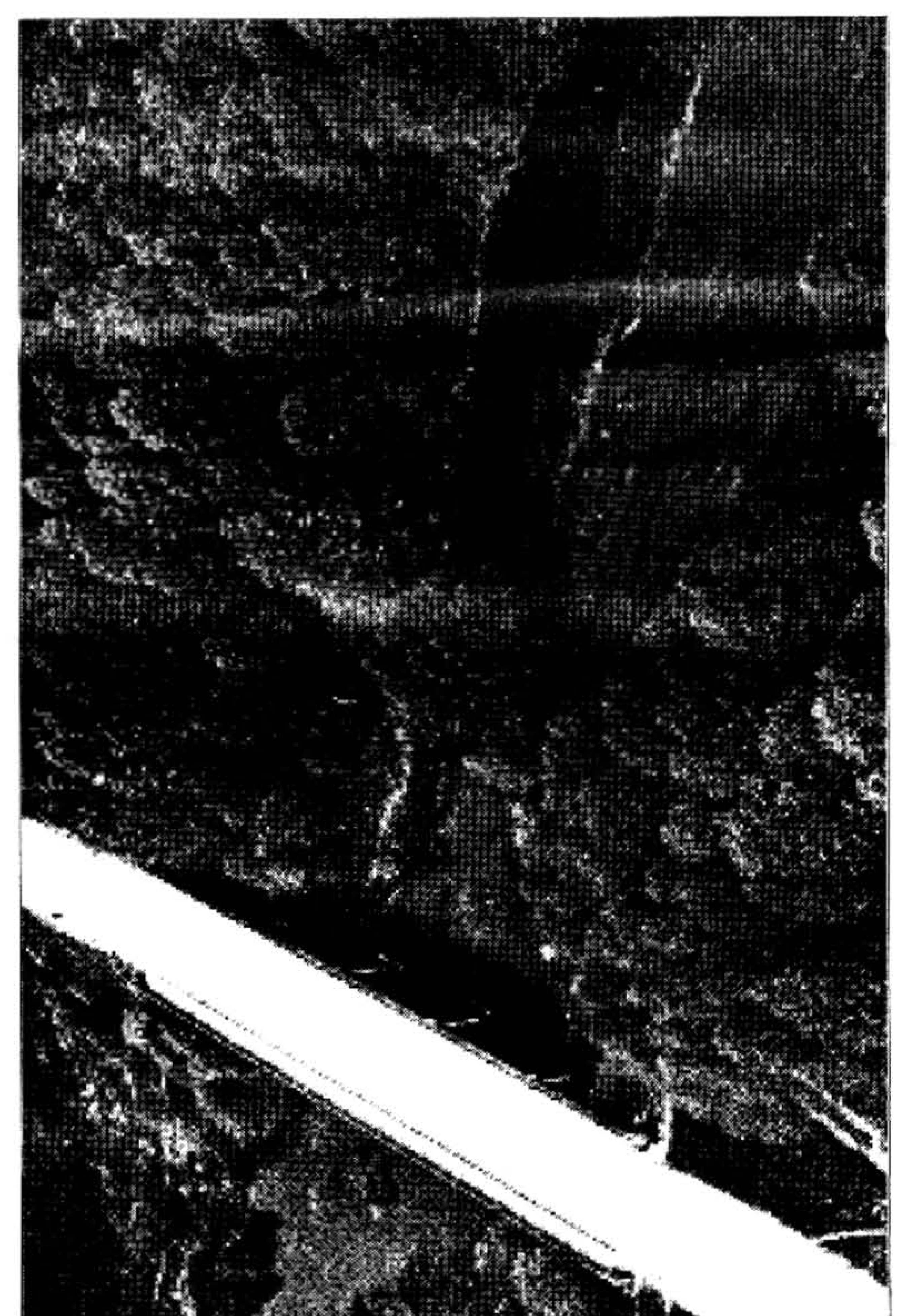
У люксовых апартамэнтах я выцягнуў з валізкі пару кніжак і сухое адзеньне. "Мне выйти?" — далікатна запытала Аня Нагулян і чамусьці села на канапу. Пытаньне пра маіх улюбёных пісьменьнікаў успрынялася як хатняя нарыхтоўка. У якасьці ілюстрацыі да адказу я разгарнуў узятую з сабою "Вежу з чорнага дрэва" Джона Фаўлза і асуджана працытаваў: "Генры ведаў, што грэх — гэта выклік жыцьцю, не безразважнасьць, а акт мужнасьці і ўяўленьня". "Какой акт?" — удакладніла Аня Нагулян.

Усё астатняе ў Лепелі склалася проста цудоўна: у адпаведнасьці з праграмаю паэтычнага фэсту адбылася экскурсія ў аграфірму "Белая Русь", якая выпускае папулярны ў працоўных паўночнага рэгіёну Бацькаўшчыны напой "Водар мяты" (вядомы ў малаінтэлігентных колах як "Морда мятая"), а пасьля прадугледжанай пратаколам дэгустацыі было прыемна зьбіраць над лепельскімі каналамі аскалёпкі тутэйшае Вэнэцыі, яшчэ нічога ня ведаючы пра намер мясцовых рэкеціраў спагнаць падчас паэтычнае вечарыны зь яе заежджых удзельнікаў сымбалічную даніну ў памеры 200 тысяч беларускіх рублёў альбо іх валютнага эквіваленту.

За Лепелем галасы аматараў красвордаў, якія раней, нагадваючы зумканьне жамяры, успрымаліся пераважна пэрыфэрыйным слыхам, пачалі усё часьцей прабівацца ў мой утульны вопрадзень успамінаў. "Завершение фасада здания... Может, дом?" "Дура, второе "е"". "Главная книга у мусульман". "Тихо, сейчас вспомню. На "кэ"". "Коран!" "Ты уверен?"

Кароткі прыпынак у Бягомлі, у чыіх ваколіцах нарадзіўся мой знаёмы паэт Янка Юхнавец, які зноў і зноў бачыць гэтыя мясьціны ў сваіх нью-ёркскіх снах, дзе ён вядзе гутаркі то з Машэкам, то з Скарынам, то з таямнічым пэрсанажам, якога завуць Лесасекам і які ўтлумачвае камусьці Невядомаму, што Гісторыя — гэта крушня, а потым робіць удакладненьне, што гэта — памяшканьне, дзе адбываюцца нелягічныя выпадкі. Гісторыю пра тое, як сёлета, у лепеньскі дзень так званае незалежнасьці, вось на гэтай аўтастанцыі тутэйшы хлопец павесіў бел-чырвона-белы сьцяг і праз пяць хвілінаў ужо сядзеў у варанку, Лесасек, безумоўна, назваў бы банальнаю, і тады я дадаў бы апошнюю дэталь: хлопец быў глуханямы.

Ідучы па праходзе, мой спадарожнік з "прэзыдэнцкімі" вусікамі кідае позірк на сядзеньне побач са мною і гучна, не бязь нейкага задавальненьня паведамляе: "Глянь, Зин, есть ещё чудаки, белорусские книжки читают". Я ня бачу, як рэагуе на такое адкрыцьцё таўстуня, але чую яе голас: "Старший сын Адама и Евы, убивший своего брата, четыре буквы". На колькі хвіляў западае маўчаньне, потым Зіна няўпэўнена гаворыць: "Кажется, Кай... "Дура, а буквы кто считать будет". "Спокойно, —уключаецца "прэзыдэнт". — Я знаю. Авин! Точно! Авин убил Кавеля!"

Здымак Анатоля Клешчука

Усьцяж шашы ідзе гандаль яблыкамі, бульбай і сушанымі грыбамі. Тавар пільнуюць дзеці, якім у гэты час яшчэ трэба быць у школе. Мо сёньняшні іхні занятак і напраўду больш карысны, чым наведваньне ўрокаў гісторыі, дзе ў духу зьмешчаных у "Настаўніцкай газэце" апошніх рэкамэндацыяў трэба вучыць, што граф Мураўёў (той самы, які Вешальнік), — "гэта энэргічны дзяржаўны дзяяч, які зь веданьнем справы рабіў тое, да чаго быў закліканы" (значыцца, вешаў і расстрэльваў паўстанцаў 1863 году). Юныя гандляркі чапляюць нізкі грыбоў на шыі і з гэтымі маністамі выдаюць маладзенькімі цыганачкамі, такімі самымі, як тая, што калісьці была маёй першай настаўніцай у адной навуцы, якую, на жаль, дагэтуль не выкладаюць у нашых школах.

Стаміўшыся ад разумовых намаганьняў, мае суседзі кідаюць крыжаслоў і наладжваюць перакуску. Сёньня бог паслаў ім на абед пляшку гарэлкі "Жириновский", батон і палена варанай кілбасы. Ад апошняга прадукту па салёне разьліваецца пах, што матэрыялізуецца ў сьветлы вобраз роднага ката маёй цёткі, які ня будзе есьці гэткае кілбасы пад страшным катаваньнем, дарма што жыве за два кілямэтры ад малой радзімы першага народнага прэзыдэнта.

Пасьля падмацунку дружная кампанія адчувальна весялее і накідваецца на крыжаванку з новымі сіламі. "Страна на юго-востоке евразийского континента из четырёх букв. По-моему, Азия". "Нет такой страны". "Нет есть. Я сама по телеку видела". "Небольшая ария". "А х... ее знает". "Положительно заряженная электрическая частица. На "пэ"". "Сама ты на "пэ"". "Я, между прочим, могу и обидеться".

Зіна пакрыўджана заціхае, але доўга заставацца без занятку яе няўрымсьлівая натура ня здольная. Яна ўрачыста паднімае сваё цела і пераносіць яго на крок бліжэй да мяне. "Мужчина, извините, у вас чего-нибудь почитать не найдется?" Я хачу падсунуць ёй штосьці зь беларускай пэрыёдыкі, ды Зіна своечасова папярэджвае: "Только по-руски, мужчина, я белорускую мову не изучала". "Ікарус" падступна падскоквае на выбоіне і Зініны грудзі плюхаюцца мне ў твар дзьвюма безразьмернымі мэдузамі. Адхіснуўшыся, я дзеля экспэрымэнту даю гаспадыні мэдузаў захоплены ў дарогу том Генры Мілера з двума ягонымі "Тропіка-

мі". Забаўна, вядома, паназіраць, якую эмоцыю намалюе на яе шырокім і круглым, як поўня, твары неўтаймоўная эратычная палітра знакамітага амэрыканца, ды аўтобус ужо набліжаецца да плешчаніцкай аўтастанцыі, і мае думкі набываюць іншы накірунак. Высьвятляецца, што мы едзем ня толькі ў Менск, але і насустрач "Великой Октябрьской социалистической революции", пра што ненавязьліва нагадваюць нацягнутыя на цэнтральнай вуліцы кумачовыя транспаранты.

Цяжка пазбавіцца ад пачуцьця, што апошнія пяць гадоў прамінулі нібы ў летаргіі са спакусьлівымі снамі, а цяпер мы прахапіліся і ўбачылі вакол усё такое знаёмае й роднае, што хочацца ўткнуцца ў гэтыя транспаранты носам і зайсьціся ў ачышчальным плачы блудных сыноў.

Каб суняць у руках здаровы сьверб, я гляджу ў сьнежную далячынь, дзе адразу натыкаюся на "гасударсьцьвенны флаг" над нейкім сельсаветам. На дапамогу неспадзявана прыходзяць рыжая Зіна і Генры Мілер. "Слышь, Мишка, а что такое вагина?" "Наверно, что-то с весом связано", — сонным голасам адгукаецца "прэзыдэнт". — Может, гиря". "Сам ты гиря, — бярэ рэваншь таўстуха. — Это же по-русски!" Поўня з дубальтовым падбародкам паварочваецца да мяне. "Мужчина, вы не знаете, что такое вагина?" "Здагадваюся", — унікліва кажу я. "Ну так что?" "Гэта павінна быць зразумела з кантэксту". "С чего, с чего?" Зіна з абражанай мінаю вяртае кнігу і дастае газэту з крыжаванкай.

"Известный художник — маринист". "Шишкин". "Не подходит". "Репин, — зноў прапануе голены хлапец. "Козел ты, Федя, неграмотный", — нязлосна ўключаецца ў інтэлектуальныя высілкі "прэзыдэнт". — Это же Айвазовский". "Тютелька в тютельку, —падлічыўшы літары, захоплена выгуквае Зіна. — А как ты догадался?" "Тут же написано: маринист. Море рисует, понятно?" "А чего напечатали с ошибками: маринист? Проверочное слово "море", значит надо: "моренист". В газете козлы неграмотные сидят, а ты обзываешься", — чуецца голас бязвусага Федзі, і з памяці вынырвае выслоўе айчыннага клясыка пра тое, што дзяржавы ў часы росквіту нараджаюць вялікіх паэтаў, герояў і каханкаў, а ў часы заняпаду — толькі пыл і шмат начальства. Другі пералік здаецца мне занадта кароткім.

Прыдарожныя гандляры сям-там грэюцца ля вогнішча. "Помещение для хранения оружия, первая "а"..." Я заўважаю, што пачынаю думаць у красвордавым стылі: горад, да якога мы пад'яжджаем, сем літараў, першая "л"...

На лагойскай аўтастанцыі дзед з шызым носам прадае сушаныя баравікі. Сьцяну за ягонай сьпіной упрыгожвае напалову зьдзерты плякат з кавалкам гатычнага будынку і паловаю коннага рыцара зь бел-чырвона-белым сьцягам. Надпіс захаваўся цалкам: "Беларускі Народны Фронт — вяртаньне ў Эўропу." Дзед высморкваецца ў два пальцы, выцірае іх аб паліто і, закончыўшы падрыхтоўку да ўрачыстага моманту, дастае з кішэні пачатую пляшку "Русской". Калі вы даўно ня бачылі шчасьлівага чалавека, паспрабуйце ўявіць таго дзеда з рыльцам ля вуснаў. Пакуль ён закусвае сваю ніштаватую дозу сухім грыбам, я думаю, колькі сотняў ці тысячаў жыхароў Лагойску трэба апытаць, каб нехта адказаў на пытаньне пра тутэйшага графа, восем літараў, першая "т", які ў 1856 годзе адчыніў у Вільні музэй старажытнасьцяў?

За Лагойскам сьнегу ўжо няма. Дзенебудзь пад тым Гомелем, куды хацеў трапіць расейскі танкіст, відаць, яшчэ зьбіраюць радыеактыўныя грыбы. Усёткі мы немалая ў эўрапейскіх сумерах краіна і дакляраваная п'яным старэйшым братам "утюжка" можа атрымацца не такой ужо хуткай і гладкаю, як мроіцца камусьці з братніх стратэгаў.

Гэтая выснова грэе мяне нядоўга. "Новое европейское государство, восемь букв, — чытае Зіна і сама ж прапануе адказ: — Беларусь". Зьлёгку пачырванець ад сораму за свой снабізм мне не ўдаецца. "Ну ты, даешь, — кажа бязвусы. —Какое это, к черту, государство?" Давай, "прэзыдэнт", тваё слова, пад'юджваю я вусатага, аднак той прыкончыў "Жырыноўскага" і ціхамірна важыць носам табаку.

На ролю дэкарацыяў да мізансцэны "Ікарус" прапануе цэлы горад з сотняў асабнякоў, што вырасьлі тут за гады нашае сувэрэннае незалежнасьці, люструючы эстэтычныя арыентацыі шырокага спэктру мэнталітэтаў — ад мінгрэльскага да александрыйска-шклоўскага. У раньнім сутоньні гэты цёмны горад-спадарожнік зь непадведзенымі камунікацыямі ператвараецца ў разгорнутую мэтафару "нового европейского государства" і выклікае хвалю настальгіі па сваёй выратавальнай посттаталітарнай "хрушчобе" ў Серабранцы.

Леваруч мільгаюць бараўлянскія шпіталі, дзе чвэрць стагодзьдзя таму мой бацька выслухаў сьмяротны прысуд, пасьля якога ўпершыню пасьля вясковага дзяцінства зноў загаварыў, прынамсі са мной, па-беларуску. Аналёгія ўжо гатовая адарвацца ад сваёй пратаплязмы й пачаць самастойнае жыцьцё, аднак дарогу ёй і аўтобусу перагароджвае на ўезьдзе ў Менск шлягбаўм з аўтаматчыкамі. Я пакуль ня ведаю пра ўчарашняе прызнаньне нашага прэзыдэнта ў сымпатыях да аднаго няўдалага мастака, які таксама любіў насіць маленькія вусікі, і ніякіх трывожных асацыяцыяў з "ноччу доўгіх нажоў" не ўзьнікае. Душа, наадварот, песьціцца ў цёплых хвалях спакою за сваіх спадарожнікаў: у той час, калі бяскрылыя разгортваюць крылы, аматарам красвордаў нічога не пагражае.

Мой "Ікарус" яшчэ ня здолеў прывыкнуць да людзей з аўтаматамі на знаёмай мірнай дарозе, таму на першым скрыжаваньні ледзьве пасьпявае спыніцца перад каламутна-чырвоным вокам сьвятлафору. Так і ня даўшы рады "вспомогательной исторической дисциплине, изучающей гербы" (10 літараў), затое нечакана бліскуча адолеўшы "человека с одновременными признаками мужского и женского пола" (11 літараў), Зіна з двума сваімі целаахоўнікамі грацыёзна выгружаецца ў раёне вуліцы імя "партийно-правительственного деятеля БССР" (6 літараў, першае "к"), што , як сьведчаць шматлікія відавочцы, да самога адыходу ў лепшы сьвет так і не навучыўся правільна вымаўляць назву "машины для езды, колёса которой приводятся в движение ногами с помощью педалей" (9 літараў).

Бывай, мой "Ікарус". Пакуль я не цалуюся з табою, як адна вядомая асоба цалавалася з канём на мілянскіх вуліцах. Таму далей мяне павязе не машына з шыракаплечымі санітарамі, а звычайны зачуханы тралейбус. Павязе да самага гастраному, каля якога днямі ў маім жыцьці — на шчасьце кульгаваму голубу і на гора галоднаму алкашу — знайшлося месца подзьвігу.

На прыпынку я старанна адпрэчваю думку пра суму нулёў, якая ў выніку дае зусім ня нуль, а пагрозьліва буйную лічбу. Я веру газэтам, вядомым публіцыстам і жывым народным пісьменьнікам: вось вырасьце новае пакаленьне з новымі ідэаламі, сьцягамі etc... Адзін з гэтага пакаленьня ўжо вырас настолькі, што просіць у мяне закурыць. Хто сказаў, што новая генэрацыя нашых маладых грамадзянаў пры ўсіх сваіх высокіх ідэалах ня будзе мець права выпіць? Пагатоў, калі рэалізацыя такога права спрыяе непарушнай сувязі пакаленьняў, доказам чаго ёсьць такі мілы зварот да мяне — проста "барада". Апрача таго я ўжо ведаю, што мой новы знаёмы — архітэктар. Магчыма, хлапец адновіць карпусы Полацкай езуіцкай акадэміі альбо віцебскую царкву Зьвеставаньня.

Будучы дойлід бязь лішняй сарамяжлівасьці гатовы падзяліцца творчымі плянамі. "Вот мы с тобой, борода, на каком проспекте стоим?... То-то и оно, что Рокоссовского. А где, я тебя спрашиваю, памятник Константиновичу? Где? — пераможна пытаецца спадкаемец. — Я думаю, большой ставить не будем. Метров двадцаць пять хватит. Ну что, борода, скажешь?"

Новае пакаленьне чакае, і я адказваю пытаньнем з крыжаванкі: "Ты ведаеш, як звалі старэйшага сына Адама і Евы, які забіў свайго брата?.."

Занатоўкі эгаіста

Пра адзіноту

Адам Глёбус

Здымак Алены Адамчык

Адзінае, за што варта змагацца — гэта адзінота. І як ні дзіўна, але кожны з нас раней ці пазьней атрымае перамогу ў гэтым змаганьні.

◆

Вялікі горад — вялікая адзінота, такую акалічнасьць людзі засьведчылі яшчэ ў антычныя часы.

Падобнае меркаваньне меў і рымскі стоік Эпікцэт... Адзінота —гэта стан чалавека, які страціў помач; бо калі нехта адзін, гэта не азначае, што ён самотны, гэтаксама калі нехта ў натоўпе, гэта ня сведчыць, што ён не самотны.

Каб пераканацца ў праўдзівасьці Эпікцэта, дастаткова згадаць паводзіны простага вясковага чалавека. Селянін і ў лесе, і ў шырокім полі не адзінокі. Ён і "дзень добры" можа даць незнаёмцу на адлегласьці ледзь не ў кілямэтар. А калі засумняваецца, ці пачуюць, дык скіне шапку і пачне махаць, не раўнуючы як той сыгнальшчык на караблі.

У горадзе чалавек хутчэй зробіць выгляд, што не заўважыў знаёмца, чым гукне яго за трыццаць крокаў.

Нельга не пагадзіцца з Генры Дэвідам Тора, які запэўніваў, што адзінота не вымяраецца мілямі, якія аддзяляюць чалавека ад ягоных блізкіх. Асабліва актуальныя гэтыя словы амэрыканскага непадпарадкавальніка зрабіліся ў часы татальнага распаўсюджваньня тэлефонаў; працягні руку, і голас каханкі аблашчыць тваю шчаку.

Толькі я прыводзіў прыклад зь селянінам, бо ён вельмі выяўленчы й пераканаўчы. А ўсе абразы з засмучоным Ісусам Хрыстом у пустэльні для мяне даўно страцілі сымбалічнасьць. Яны перасталі быць праўдзівымі, як толькі я здагадаўся, што ў складках свайго хітону Бог-сын заўсёды хаваў рацыю Бога-бацькі.

◆

Чытаючы пра калектывізм, натрапіў на выказваньне: "Індывідуалізм ёсьць падкрэсьленая слабасьць", якое належыць Міхаілу Прышвіну. І сапраўды так, і самае галоўнае, што Прышвін у часы татальнага калектывізму змог не сказаць, што індывідуалізм, адзінота і слабасьць гэта КЕПСКА, ён мужна ня даў адзнакі.

◆

Вядома, самы блізкі для мяне чалавек — я сам, але бываю сам ад сябе далёка, як ніхто.

◆

Навучыцца падоўгу быць на адзіноце вельмі разумна, як і вучыцца любіць сябе, бо ёсьць жа такія, што нават сябе раз на год любяць, і такіх шмат.

◆

Адзінота — гэта яшчэ й дабраахвотныя ўцёкі ад спачуваньняў: як тваіх да іншых, так і іншых да цябе, што больш невыносна.

Адна з найбольшых бедаў чалавечае прыроды тоіцца ў несамадастатковасьці чалавека. Ён наагул кепска пераносіць доўгую адзіноту. Чалавек вымушаны шукаць сустрэчы з асобамі супрацьлеглага полу. Дзякуй Богу, што гэты інстынкт нараджаецца пазьней за чалавека, а памірае раней.

◆

Дзіўна, але людзі заганныя — скнары, зласьліўцы, зайздросьнікі, — вельмі любяць і цэняць адзіноту, шкада толькі, што такая сапраўдная любоў не гарантуе аніякіх апраўданьняў.

Ведаў я Уладзімера Ц. — скнару, які дзеля эканоміі грошаў займаўся галаданьнем. Ён ня еў па сорак дзён і казаў, што спавядае лекавае галаданьне, дзеля ўмацаваньня ўласнага здароўя. А я, гледзячы на ягоныя рэдкія, жоўтыя, пацучыныя зубы, уразумеў, чаму ў літаратурную мову вярнулася двухсэнсоўнае слова "жыд".

◆

Апошні раз я вельмі выразна адчуў адзіноту на эскалятары. Уздымаўся з мэтро і сам сабе ўсьміхнуўся, і сам убачыў сваю ўсьмешку, і ад відовішча такога засаромеўся, і адчуў, што чырванею, і забыўся, з чаго сьмяюся, і ўспомнілася з Лябруера: "Ён заўсёды сьмяецца ад усяго сэрца (не пра мяне) нават на адзіноце (пра мяне)".

◆

Канчатковая адзінота — сьмерць.

БЭСТСЭЛЕРЫ БЕЛАРУСІ

(IV квартал 1995 г.)

на падставе зьвестак найбуйнейшых менскіх кнігарняў. Улічваліся толькі кнігі беларускіх выдавецтваў і колькасьць прададзеных асобнікаў

МАСТАЦКАЯ ЛІТАРАТУРА

1. Мележ Іван. Людзі на балоце: Раман з "Палескай хронікі". —Менск: Мастацкая літаратура, 1995

2. Мележ Іван. Подых навальніцы: Раман з "Палескай хронікі". —Менск: Мастацкая літаратура, 1995

3. Мележ Іван. Завеі, сьнежань: Раман з "Палескай хронікі". —Менск: Мастацкая літаратура, 1995

4. Багдановіч Максім. Збор твораў. Т.3. — Менск, 1995

5. Караткевіч Уладзімер. Дзікае паляваньне караля Стаха: Аповесьці, апавяданьні. — Менск: Мастацкая літаратура, 1995.

Калі людзі купляюць толькі клясыку, гэта сьведчыць пра тое, што яны ня вераць у каштоўнасьці свайго часу. Калі людзі купляюць толькі "школьную праграму", гэта сьведчыць пра сьмерць культуры. Зорка пагасла, а сьвятло яе яшчэ даходзіць да нашае азяблае зямлі.

Між тым сотні пісьменьнікаў працягваюць пісаць ды выдавацца, колькасьць аўтараў расьце з патаемнай надзеяй калі-небудзь усё жператварыцца ў якасьць.

Нам жа застаецца толькі зьвесьці гэтыя два чыньнікі ў адно і канстатаваць літаратурную паўзу, якая доўжыцца ў Беларусі. Галоўнае тут тое, што калі б у сёньняшні сьпіс бэстсэлераў трапілі сучасныя мэтры прыгожага пісьменства (так званыя народныя пісьменьнікі), гэта не зьмяніла б сутнасьці справы. Бо гэта ўсё адно была б "клясыка" і "школьная праграма". І толькі калі ў сьпісе бэстсэлераў зьявяцца новыя, "непраграмныя" пісьменьнікі, толькі тады мы зможам сказаць, што літаратурная паўза закончана, што адбылася пераацэнка і што сыстэма каштоўнасьцяў літаратуры прыйшла да згоды з сыстэмай каштоўнасьцяў грамадзтва. Які з бакоў ініцыюе гэтую згоду? Жывая беларуская літаратура пакуль што ня схільная выступаць у ролі дыктатара каштоўнасьцяў.

Крыт.

ЛІТАРАТУРА ФАКТУ

1. Мысьліцелі і асьветнікі Беларусі. X-XIX ст. Энцыкляпэдычны даведнік. — Менск: Беларуская Энцыкляпэдыя, 1995. (6.000 ас.)

2. Ілюстраваная храналёгія гісторыі Беларусі: Ад старажытнасьці да пачатку XX ст. — Менск: Беларуская Энцыкляпэдыя, 1995. (7.000 ас.)

3. Зайкоўскі Э.М., Тычка Г.К. Старадаўняя беларуская кухня. —Менск: Ураджай, 1995. (2.000 ас.)

4. Шифрин М. С. Почтовые марки Республики Беларусь. Каталог / Изд. второе, дополненное и переработанное. — Минск: "Европейская книга", 1995. (15.000 ас.)

5. Ярмоленка В. За даляглядам Айкумэны: Іван Чэрскі. — Менск: Навука і тэхніка, 1995. — (Сэрыя: Нашы славутыя землякі) (3.000 ас.)

Ключ посьпеху бальшыні названых кніжных пазыцыяў пазначаны ў анатацыі да "Старадаўняй беларускай кухні": "...беларусы маюць багатыя гастранамічныя традыцыі." Замест "гастранамічных" маглі быць названыя й іншыя традыцыі, але галоўнае слова тут - "багатыя". Вось апяваньню чаго прысьвечаны новыя энцыкляпэдычныя выданьні. Яны зьявіліся як вынік рэалізацыі ўжо напрацаваных схемаў, актуальных яшчэ зусім нядаўна. Максымальна прыгожыя рэканструкцыі дасьпехаў, мужныя твары, пераможныя бітвы. Адзін з галоўных прынцыпаў такіх праектаў - гераізацыя мінулага. Таму, да прыкладу, Гедымін (Гедзімін у выданьнях Энцыкляпэдыі) "найбольш верагодна, паходзіў ад полацкіх князёў" (Мысьліцелі..., с. 69). Гэта канстатацыя мэтадалягічных праблемаў. Заўвагі маюцца да рэдакцыйнай працы. Толькі адзін прыклад: "Вітэлій (Vitellius) Эразм [1474(?) - 9.9.1522]. Дзяржаўны, рэлігійны і культурны дзяяч Вялікага Княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай..." (Мысьліцелі..., с. 69). Рэч Паспалітая ўтварылася праз 47 гадоў пасьля сьмерці гэтага чалавека.

Але Энцыкляпэдыі карыстаюцца посьпехам, дзякуючы сваім здольнасьцям сыстэматызаваць матэрыял. Найлепш з гэтай задачай справілася "Храналёгія". У даведніку "Мысьліцелі..." ў асобных біяграфічных артыкулах даецца прафэсійны разгляд канцэпцыяў, а ня толькі кароткія зьвесткі з жыцьця. Можна было б казаць пра адчуваньне прарыву ў энцыкляпэдыі.

Праблема энцыкляпэдыі і часу ў тым, што такая літаратура сёньня не магла патрапіць у непалітычную нішу. Аўтары задавалі сабе арыенціры. У адказ зьявіліся абскурантыйскія рэцэнзіі, прысьвечаныя не ўдакладненьню фактаў, а пошуку фобіяў. У выдавецтва прыйшло новае кіраўніцтва - 3-ці том "Гістарычнай энцыкляпэдыі" забраны з друкарні; ясна, ня будзе на вокладцы вершніка, але пад новую дзяржаўную ідэалёгію падгоняць тэксты. З такімі мэтадамі навуковае працы Энцыкляпэдыі цяжка будзе ўзьняцца з каленяў. Але выдавецтвам напрацавана ўжо столькі, што пэўны час энцыкляпэдыі яшчэ будуць у сьпісах бэстсэлераў.

У "Старадаўняй беларускай кухні" пакупнікі кніжкі маглі шукаць і знайсьці практычныя рэцэпты гатаваньня. Уступны артыкул Эдварда Зайкоўскага фармулюе некаторыя іншыя праблемы: "Асаблівасьці беларускае кухні абумоўленыя складанай этнічнай і палітычнай гісторыяй беларускага народу: усходнеславянскімі каранямі беларусы цесна зьвязаны з расейцамі і ўкраінцамі, а гістарычна былі больш прыбліжаныя да заходніх суседзяў -літоўцаў і палякаў..." Настойліва паўтараючы тэзу пра ўсходняе славянства, аўтар у выніку сам заблытваецца, і калі трэба нешта сказаць адносна канкрэтных фактаў, дык адступае: "... адзінай усходнеславянскай кухні не было". Галоўнае -назва кнігі адпавядае яе зьместу, таму яе ахвотна куплялі. У Менску гэтая кніжка распрадавалася пераважна праз газэтныя шапікі, яе куплялі і тыя, хто ў кнігарні ня ходзіць.

Зусім зь іншае фактуры паўстаў каталёг "Почтовые марки Республики Беларусь". Калі колькасьць марак за чатыры гады падыходзіць пад сотню, дык ужо ёсьць падставы для выданьня каталёгу. Што характэрна - каталёг створаны гомельцам. Узгадаем яшчэ й тое, што ў беларускай прэсе - частыя матэрыялы гомельскіх філятэлістаў. Можа, філятэлія й ёсьць спэцыфічнаю рысаю Гомеля ў беларускай сытуацыі. Міхаіл Шыфрын канкрэтызуе свае ўяўленьні пра гэтую сытуацыю: "Пасьля распаду Савецкага Саюзу, што, дарэчы, нанесла найсур'ёзьнейшы ўдар па філятэлістычным руху ва ўсіх рэгіёнах СНД, быў створаны (17 сакавіка 1992 г.) Беларускі Саюз філятэлістаў, і нашая абласная арганізацыя стала абласным таварыствам гэтага Саюзу" (с. 36). Скуль такая блытаніна? Хто найбольш выйграў ад распаду СССР, дык гэта філятэлісты: сёньня для іх залаты час - зьявілася столькі краінаў і марак. І сам гэты каталёг аўтар меў магчымасьць скласьці толькі дзякуючы таму, што адбылося. Гомельская арганізацыя ўваходзіць у агульнанацыянальную; варта падумаць пра дзейнасьць у сусьветных філятэлістычных таварыствах. Гэткая няроўнасьць ацэнак знайшла свой працяг і ў пэўнай прафэсійнай няроўнасьці каталёгу. Наконт маркі, прысьвечанай памяці Марка Шагала, указана, што аўтар малюнка невядомы, хоць гэтая марка зьяўляецца рэпрадукцыяй карціны Шагала.

У самым канцы 1995 г. зьявіўся моцны канкурэнт "Почтовых марок..." - Дзяржаўнае прадпрыемства "Менская пошта" выдала "Каталёг паштовых марак Рэспублікі Беларусь 1992-1993". Тут ужо зусім іншая (каляровая, а не чорна-белая) паліграфія, добрая папера. Абсалютна дакладная інфармацыя, ды яшчэ па-беларуску. Але каталёг Міхаіла Шыфрына быў першы, выйшла другое яго выданьне, у якім зьмешчаныя матэрыялы і за 1994 г.

Посьпех кніжкі Валерыя Ярмоленкі "За даляглядам Айкумэны" -гэта шмат у чым посьпех сэрыі "Нашы славутыя землякі". Часам сэрыйныя й недарагія выданьні купляюць дзеля камплекту. Але брашура пра Івана Чэрскага - сапраўды цікавая кніжка. Тут прафэсійна й даступна распавядаецца пра геалёгію (гэтая кніжка побач зь некаторымі іншымі прыкладамі фіксуе нараджэньне ў Беларусі навукова-папулярнага жанру), прысутнічае жывая асоба: "Лёс Івана Чэрскага не ардынарны, але й не выключны. Такім шляхам прайшлі многія вальнадумцы, аднак толькі адзінкі не былі зламаныя". Перад сьмерцю ў Верхне-Калымску геоляг прадыктаваў сваё адмысловае распараджэньне: "Я, Чэрскі Іван Дзяменцевіч, сын ліцьвіна, нарадзіўся 3 траўня 1845 году ў маёнтку Свольна Дрысенскага павету Віцебскай губэрні..."

Сэрыя "Нашы славутыя землякі" ў сваім актуальным выглядзе ў выдавецтве "Навука і тэхніка" была сфармавана Зьміцерам Санькам (ён жа рэдактар кнігі пра Івана Чэрскага). Апошнія скандалы вакол акадэмічных выдавецтва й друкарні прымушаюць сумнявацца ня толькі ў пэрспэктывах сэрыі, але й выдавецтва. Зьміцер Санька перайшоў у незалежную выдавецкую кампанію "Тэхналепя".

Напрыканцы 1995 году беларускія чытачы шукалі ў кнігарнях мінулую славу й нейкія новыя каардынаты. Гэта ня горшае завяршэньне году разгубленасьці.

Алег Дзярновіч

Беластоцкія сшыткі

Białoruskie Zeszyty Historyczne. — Białystok, 1994, №2 (2).

Białoruskie Zeszyty Historyczne. — Białystok, 1995, №1 (3).

Беларускае Гістарычнае Таварыства ў Беластоку пасьпяхова працягвае друкаваць "Беларускія Гістарычныя Сшыткі" ў зададзеным тэмпе — два нумары на год. Акрамя гэтага пад грыфам Таварыства выходзяць яшчэ й асобныя манаграфіі. Прычым справа ня толькі й ня столькі ў фінансавай дапамозе польскага ўраду, колькі ў высілках саміх навукоўцаў.

Беларуская гістарычная навука ў пасьляваеннай Польшчы пачыналася з газэты. Але нездарма тая звалася "Ніваю". Зь віленскай "Нашай Нівы" вырасла беларуская гістарычная навука, зь беластоцкай "Нівы" — беларуская гістарычная навука ў Польшчы. Калі ж справа й далей пойдзе такімі тэмпамі, то хутка ў Беластоку будуць выдавацца беларускія энцыкляпэдыі. Пытаньне толькі, на якой мове?

Зважаючы на высокі навуковы ўзровень польскіх беларускіх гісторыкаў і на багацьце матэрыялаў з гісторыі беларусаў у межах сучаснай Польшчы, трэба думаць, беларуская гістарычная навука ў Польскай Рэспубліцы можа йснаваць зусім аўтаномна і нават апярэджваць гістарычную навуку ў Беларусі. Прынамсі нашыя гісторыкі так і ня здолелі дамагчыся ад дзяржавы заснаваньня гістарычнага часопісу такога навуковага ўзроўню, як гэтыя "Сшыткі". Адно Г.Сагановіч выдае "Беларускі Гістарычны Агляд", але ж гэта прыватная ініцыятыва...

Польскія беларусы адчуваюць адказнасьць за справы ва ўласна Беларусі, цягнуць яе за сабою... Чаго ня трэба рабіць, прыкладам, украінцам ці літоўцам у Польшчы. У іх усё нармалёва: Кіеў, Львоў і Вільня самі задаюць тэмп нацыянальнаму руху й разьвіцьцю гістарычнай навукі. Слабасьць іх навуковых рухаў у Польшчы — з прычыны моцы іх рухаў на бацькаўшчыне. Зь іншага боку, беларускія "Сшыткі" выглядаюць досыць аўтаномна і незалежна ад гістарычнай навукі ў Беларусі. І ня толькі таму, што набыць іх у Беларусі параней шаму немагчыма і пануе ў іх польская мова. Гэта выявілася ў своеасаблівым разьдзеле рэцэнзіяў. У абодвух нумарах "Сшыткаў" тут разглядаюцца кнігі, вададзеныя не ў Беларусі. Адзінае выключэньне — рэцэнзія Стэфана Бэргмана на "Энцыкляпэдыю гісторыі Беларусі".

Здаецца, беларускую гісторыю можна пісаць і не зважаючы на гісторыкаў Беларусі? Пакуль "Сшыткам" гэта ўдаецца. Хаця вядомы польскі гісторык Станіслаў Александровіч зьвяртаецца ўсё ж да гісторыкаў Беларусі, з заклікам пісаць гісторыю нашай краіны — новую абагульняльную працу (на той час яшчэ ня выйшлі "Нарысы па гісторыі Беларусі ў 2-х частках"). Цікава, што праф. Александровіч сумняваецца, што новая беларуская гісторыя можа быць творам аднаго аўтара.

На другі нумар "Сшыткаў" выдаўцам часопіса ўдалося сабраць аднатэмны матэрыял — пра беларускае школьніцтва зь сярэдзіны XVI ст. да 1994 г. Матэрыялы трэцяга нумару больш стракатыя, таму, дарэчы, ён больш падобны на ўласна часопіс, а не на зборнік артыкулаў. На карысьць жанру часопіса пойдуць і заяўленыя дыскусіі (адпаведны разьдзел завецца так: "Палеміка, рэцэнзіі, справаздачы"). Пакуль жа пераважаюць ухвальныя станоўчыя рэцэнзіі. Хіба што ў згаданай рэцэнзіі С.Бэргмана ўсё ж зроблена некалькі сур'ёзных папрокаў. Ці выпадкова тое, што рэцэнзаванае выданьне — беларускае?..

Як бы там ні было, мы становімся сьведкамі цікавага дыялёгу беларускіх гісторыкаў па абодва бакі мяжы.

Валеры Пазьнякоў

Існуе, але не праяўляецца

Мікола Касьцюкевіч. Германія: Вершы, настроі, інтуіцыі. — Менск: Тэхналёгія, 1995.

У цікавай, нетрадыцыйнай вершаванай форме паэт спрабуе расказаць пра тое, што існуе, але не праяўляецца.

З анатацыі да кніжкі

Вы шмат згубілі, калі нават не спрабавалі назіраць, як "працягласьць часу... на пакорную адданасьць лёсу адказвае зьмяншэньнем плошчы, дзе назапашваецца дасканаласьць". У такім выпадку вы ня зможаце ўсьвядоміць безальтэрнатыўнасьць факту рэчаіснасьці.

Нетрадыцыйная мэдыцына, нетрадыцыйная паэзія... "Неардынарная Эўропа на вузкай брукаванай карце..."

Набудзьце гэты зборнік. Больш жарснага й глыбокага пранікненьня ў сутнасьць рэчаў не было яшчэ ў беларускай паэзіі. Патрапце туды, дзе мяняюць "строгую архітэктуру страты на парнаграфію абстрактных формаў". У дзіўны эратычны сьвет, дзе "грудзі-промні ператвараюцца ў паўшар'і пунсовых мараў". Але сьцеражыцеся: на чатырнаццатай старонцы "Германіі" "бездакорная, дагэтуль вар'яцее воргія".

Нетрадыцыйнасьць як зьява ўсё яшчэ малавывучаная. Вось я, напрыклад, аднойчы глядзеў просты эфір з адным нетрадыцыйным беларускім прэзыдэнтам. На трыццатай хвіліне я знайшоў сябе ў загіпнатызаваным стане. Таму на трыццаць першай старонцы "Германіі", дведаўшыся, што "мэнтальная бесклапотнасьць вышэй за астральную нянавісьць", я зразумеў, што варта зрабіць перапынак. Напэўна ён ня будзе доўгі, калі здолееш чытаць кніжку ад пачатку: нетрадыцыйнасьць — цікавая рэч. На 32 старонцы вы напаткаеце верш, які вельмі дарэчы называецца "Сьмерць піонэркі"... прабачце, "Сьмерць чаканьня":

Як толькі джаліць думка далеч

і жменю жвір журбы не абражае —

ты ад'яжджаеш...

Стоп. Тут аўтар, бясспрэчна, мае рацыю. Ня ведаю, ці "ад'едзе" наш мужны чытач, але аўтару я б параіў не наведваць у бліжэйшы час Нямеччыну. Бо абавязкова зьявіцца новая нетрадыцыйна традыцыйная форма, і для аўтара "разьлічаная будучнасьць удачы", далібог, станецца пагрозай "мінулае пераўтварыць у тлен". І што ён будзе рабіць? "Узгадваць рэфлексіяў сумесную надзею"?

Я не змагу зрабіцца нетрадыцыйным пацыентам альбо нетрадыцыйным чытачом. Я не хачу размаўляць пра рэчы, якія ня могуць праявіцца. Але я абавязкова наведаю Нямеччну. І барані мяне Божа "марнаваць Германію ў адтуліне часовага прытулку".

Севярын Квяткоўскі

Славянскі аддзел

Беларуская калекцыя Публічнай Бібліятэкі ў Нью-Ёрку

Два львы, якія ахоўваюць уваход у Нью-Ёркскую Публічную Бібліятэку, вядомыя кожнаму жыхару й госьцю горада Вялікага Яблыка настолькі, што сталі візытнай карткай места – іерогліфам, тоесным значэньню культуры. Заснаваная ў 1895 годзе, Бібліятэка аб'яднала тры найкаштоўнейшыя кніжныя калекцыі – мэцэната Джона Джэйкаба Астара, вучонага Джэймса Лепакса й палітычнага дзеяча Сэмюэля Тылдэна.

Бібліятэка – дасьледчыцкая, яе багатыя зборы дапамаглі зрабіць не адну й нам вядомую кніжку. Аднак гэта не перашкаджае прыходзіць сюды зь дзецьмі. Ты ўздымаесься на трэці паверх, мінаючы флагштокі Тыффані, у выставачную залю, і разглядаеш фрэскі: Майсея па суседзтву з манахам-мініятурыстам, Ёгана Гутэнбэрга й вынаходніка лінатыпу Атмара Мэргенталера. А калі задзярэш галаву –пабачыш пляфон з выяваю Прамэтэя. Адсюль, з Ратонды, можна пайсьці на фотавыставу ці ў залю зь Бібліяй Гутэнбэрга, адзіным экзэмплярам дыярыюша Калюмба, рукапісам Дэклярацыі Незалежнасьці ці чым іншым. Выставы месяцца й на першым паверсе, і іхняя ўсеахопнасьць сапраўды вартая рознакаляровага, па-бабілёнску шматмоўнага госьця: мастацтва фашыстоўскай Нямеччыны, гісторыя сьмецьця або фотавыстава, прысьвечаная самой Бібліятэцы, дзе заўважаеш партрэт з подпісам Shub...

Калі новы будынак Нью-Ёрскай Публічнай Бібліятэкі на скрыжаваньні Пятай авэню й 42 вуліцы адчыніў свае дзьверы для наведнікаў у 1911 годзе, першым быў чытач Славянскага аддзелу, які 24 траўня ў 9 гадзін 15 хвілін (факт, афіцыйна засьведчаны) увайшоў у пакой на другім паверсе й паставіў подпіс у рэгістрацыйным лістку: Давід Шуб. Ён узяў артыкул прафэсара М.І.Грота "Нравственные идеалы нашего времени. Фридрих Ницше и Лев Толстой". Так Д.Шуб увайшоў у аналы гісторыі амэрыканскай культуры. Інфармацыя, цалкам выпадкова захаваная ў архіве й ня менш выпадкова знойдзеная, паведамляе, што Давід Натанавіч Шуб нарадзіўся ў 1888 годзе ў невялікім мястэчку Паставы каля Вільні.

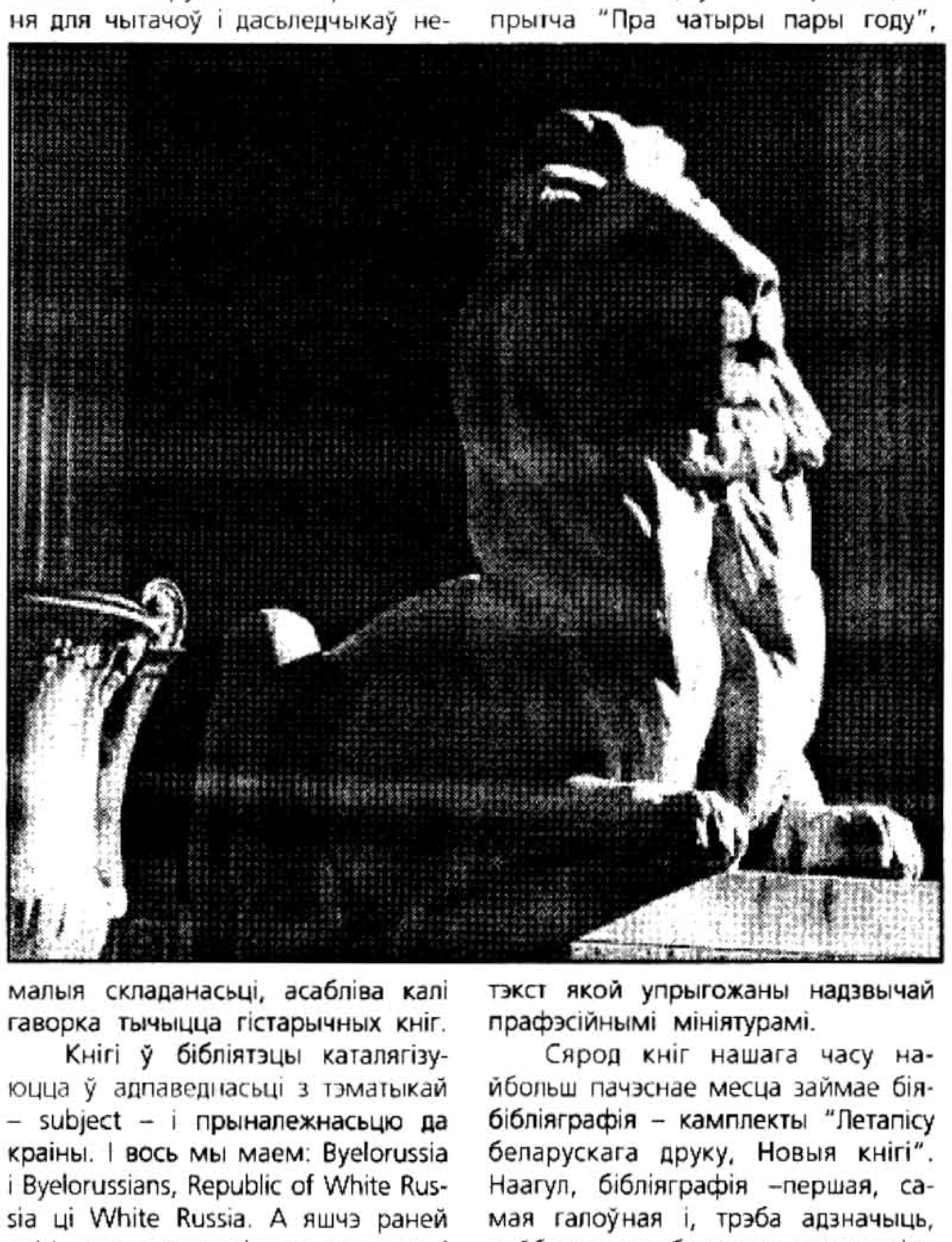
А першыя кнігі пра Беларусь бібліятэка набыла ў 1898 годзе, адразу пасьля заснаваньня Славянскага аддзелу. Гэта "Смык Беларускі" Францішка Багушэвіча, пазьней – газэта "Наша Ніва" за 1906-1915 г., кнігі С.Максімава, А.Сапунова, М.Доўнара-Запольскага, Я.Карскага, а таксама "Топографические примечания на значнейшия места путешествия Ея Императорского Величества в Белорусские Наместничества, СПб., 1780".

На працягу многіх гадоў бібліятэка даволі рэгулярна папаўнялася беларускімі выданьнямі. У 1928 годзе прэзыдэнт Бібліятэкі зазначыў, што "Дзяржаўная Бібліятэка Менску, адзін з шматлікіх савецкіх цэнтраў, зь якімі мы вядзем абмен кнігамі, ня толькі дасылае пэрыёдыку, але таксама старыя кнігі Беларусі. Да прыкладу, варта адзначыць, прынамсі, адну кнігу, выдадзеную ў Менску ў 1848 годзе – "Собрание древних грамот и актов Минской губернии, православных монастырей, церквей, и по разным предметам" (The New York Public Library, Report of the Director, 1928).

Натуральна, у тэксьце не гучала найменьне Беларусь. І гэтая, здавалася б, выключна наша, прыватная праблема – недакладнасьці ў перадачы на ангельскую мову назвы "Беларусь" – стварае сёньня для чытачоў і дасьледчыкаў немалыя складанасьці, асабліва калі гаворка тычыцца гістарычных кніг.

Кнігі ў бібліятэцы каталягізуюцца ў адпаведнасьці з тэматыкай – subject – і прыналежнасьцю да краіны. І вось мы маем: Byelorussia і Byelorussians, Republic of White Russia ці White Russia. А яшчэ раней кнігі, што друкаваліся на тэрыторыі Беларусі або распавядалі пра яе гісторыю, геаграфію і нават літаратуру, мясьціліся пад назвамі West Russia, Russia, Lithuania, Poland. Такая тэрміналягічная неадпаведнасьць перашкаджала фармаваньню хранапягічна выпрымаианой і дастатковa поўнай беларускай калекцыі. Напрыклад, "Акты, относящиеся к Западной (Северо-Западной) России" зьяўляюцца часткай збору гісторыі Расеі. Сюды ж аднесьлі "беларускія" тамы "Актов Российской Археографической Комиссии" (бібліятэка мае поўны збор), "Собрание древних грамот и актов городов Вильны, Ковна, Трок, православных монастырей, церквей и по разным предметам" (1813). І калі ва ўласна беларускай калекцыі знаходзіцца каля 2000 кніг па гісторыі, у два разы болей зьмешчана ў іншых аддзелах. Сапраўды, куды аднесьці "Кронікі" Мацея Стрыйкоўскага (1816) і М.Бельскага (1829-1833), кнігу Л.Рагальскага пра Яна Сабескага (1817), кнігі У.Сыракомлі? Кнігу Сапегі, выдадзеную ў "сталічном градзе Варшаве" ў 1777, Длугаша – у 1711-1712...

Сёньня Беларуская калекцыя мае больш за 13 тысяч кніг, каля 300 назваў газэт і часапісаў, прыкладна 15 тысяч назваў іншамоўных выданьняў, прысьвечаных Беларусі. І гонар яе – збор старадрукаў, сярод якіх першай трэба назваць "Біблію рускую" Францішка Скарыны, выдадзеную ў Празе ў 1518 годзе. Бібліятэка мае толькі фрагмэнт – лісты 19-22 "Кнігі царстваў" (Гаворка ідзе толькі пра арыгіналы. Кнігі Скарыны маюцца поўнасьцю на мікрафільмах і ў фотакопіях). А далей – "Апостал", друкаваны Пётрам Мсьціслаўцам і Іванам Фёдаравым ў 1564 годзе, "Евангельле" Мсьціслаўца 1575 г. зь Вільні, "Лексікон славеноруcскій" Памвы Бярынды (Куцеін, 1653), кнігі Сымона Полацкага "Псалтыр" (1680) і "Жезл" (1753). "Новы Запавет са Псалтырам", які пабачыў сьвет у Вільні ў 1596 годзе ў друкарні брацтва Сьвятога Духу, пераплецены разам з рукапісным канвалютам XVII ст. Акрамя "Месяцаслова, Родословия Святой Богородицы" і выпісаў зь "Летапісца", у яго пераплецена прытча "Пра чатыры пары году", тэкст якой упрыгожаны надзвычай прафэсійнымі мініятурамі.

Сярод кніг нашага часу найбольш пачэснае месца займае бібліяграфія – камплекты "Летапісу беларускага друку, Новыя кнігі". Наагул, бібліяграфія –першая, самая галоўная і, трэба адзначыць, найбольш прыбытковая дысцыпліна на Захадзе. Бо – інфармацыя. Збор мастацкай літаратуры, кніг, прысьвечаных навуцы, культуры, друку, філялёгіі, адукацыі, тэхніцы, уключае бадай што ўсё, што было выдадзена на Бацькаўшчыне. У асобнай калекцыі захоўваюцца каля 150 мапаў, сярод якіх ёсьць вельмі рэдкія й каштоўныя.

Частка кніг была прывезеная сюды беларусамі-эміґрантамі, таму на паліцах, дзе разьмешчана беларусіка, можна пабачыць выданьні, якія яшчэ колькі гадоў таму захоўваліся на радзіме з асаблівай асьцярожнасьцю – у спэцсховах.

Выданьні пляероў ДП (перамешчаных асобаў) –спэцыяльная тэма. Выдадзеныя накладам у 10, 50, 100 асобнікаў, сёньня яны маюць надзвычайную бібліяфільскую й гістарычную каштоўнасьць. Па гэтых выданьнях, надрукаваных на благой паперы, часам на вельмі якасным друкам, заўважаеш, што клапася эміґрантамі ў падмурак будаўніцтва новага жыцьця на чужыне: першнаперш кнігі для дзяцей, падручнікі-чытанкі, потым –пераклады (Кіплінг "Маўглі"), кнігі па гісторыі (Р.Гайдэнштайн "Пад Полацкам даджы"; "Кніга ахвяраў Бальшавізму. Цярністы шлях беларускае культуры"), творы беларускіх пісьменьнікаў (Янка Купала "На куцьцю"). На жаль, пакуль што не йснуе поўнага зборуапісаньня выдавецкай дзейнасьці ДП, але пачатак збору выданьняў ужо ёсьць.

Славянскі аддзел мае багатую калекцыю даваенна й пэрыёдыкі 20-40-х гадоў: "Узвышша", "Наш Край", "Савецкая Краіна", "Маладняк", "Полымя", "Полымя Рэвалюцыі", камплекты "Калосься", "Беларускага Шляху", "Вольнай Беларусі", "Вольнага Сьцягу", "Нашай Долі"...

Істотнай і вельмі каштоўнай часткай беларускай калекцыі зьяўляюцца выданьні часоў другой сусьветнай вайны, пляероў ДП, эміґрацыйныя: "Баранавіцкая Газэта", "Бацькаўшчына", поўны камплект "Беларуса", "Беларуская Воля", "Беларускае Слова", "Беларуская Газэта", камплекты "Беларускай Думкі", "Беларускай Моладзі", "Беларуская Трыбуна", "Беларускі Голас" (Вільня), "Беларускі Голас" (Канада), "Беларускі Патрыёт", "Беларускі Работнік", "Беларускі Эміґрант", парыскія "Беларускія Навіны", "Беларус у Амэрыцы", "БІС", "Божым Шляхам", "Веда", "Вехі", "Вызваленьне", "Газэта Спуччыны", "Голас Вёскі", "Дзіда", "За Волю", "За Праўду", "Змаганьне", "Званяць Званы Сьвятой Сафіі", "Мапанка", "Менская Газэта", "Наша Слова", "Незалежная Беларусь", "Незалежнік", "Новая Дарога", "Новы Шлях", "Піньска Газэта", "Прыйсьце", "Раніца", "Рух", "Сакавік", "Шыпшына".

Цікава, што і ў гады "халоднай вайны" беларуская калекцыя пэрыёдыкі папаўнялася нават газэтамі, якія ў свой час выдаваліся на акупаванай тэрыторыі, але на ўсіх іх стаіць пячатка "КГБ". Культурны абмен?..

Ёсьць пазьнейшыя ўнікальныя выданьні. Вось, напрыклад, кніга У.Шнэка "Беларуская Краёвая Абарона. 1944 год. Уніформа і адзнакі. Ілюстраваны альбом", выдадзеная ў 1984 годзе Беларускім Вызвольным Фронтам. 75 старонак, кожная выява малявалася рукой: Дзяржаўны Герб БНР, Сьцяг БНР, Беларускі Нацыянальны Гімн, Беларускія Нацыянальныя Колеры, Пячатка Прэзыдэнта БНР, адзнакі роду войск, ордэн "Жалезны Крыж Заслугі", ордэн "Пагоня – Жыве Беларусь", мэдаль "Крыж заслугі БКА".

На паліцах Славянскага аддзелу – кнігі розных палітычных напрамкаў, поглядаў, густаў, вартасьцяў. Ідэя калекцыі Беларусікі, як і іншых калекцый Бібліятэкі, – па магчымасьці поўная ўсебаковая інфармацыя. Будучы дасьледчык разьбярэцца самастойна.

Аддзел мастацкай літаратуры складае ці ня ўсё, што выдавалася ў Беларусі, часам першадрукі, заўсёды Зборы твораў і Выбранае, і, што асабліва істотна для сёньняшняй Беларусі, кнігі паваеннай эміґрацыі, выданьні Беларускага Інстытуту Навукі і Мастацтва ў Нью-Ёрку, творы, выдадзеныя пісьменьнікамі за свой кошт (да прыкладу, тры тамы свайго выбранага амэрыканскі беларускі паэт Янка Юхнавец выдаў накладам каля 30 асобнікаў. Цяпер зрабіў новы том сваіх вершаў: наклад, як ён мне сказаў, –10 штук). Тутэйшыя беларускія пісьменьнікі й навукоўцы лічаць абавязковым прэзэнтаваць сваю кніжку бібліятэцы. Адгарні вокладку: аўтографы Антона Адамовіча, Уладзімера Глыбіннага, Янкі Юхнаўца, Натальлі Арсеньевай, Зоры й Вітаўта Кіпеляў.

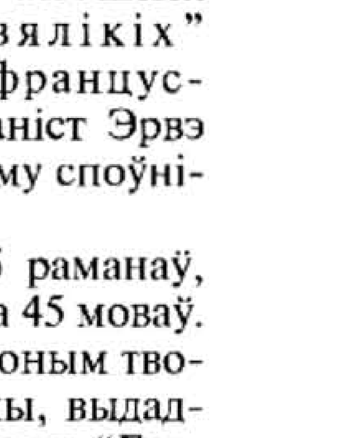
Збор беларускіх слоўнікаў, энцыклапэдый прыцягвае ўвагу ня толькі дасьледчыкаў-беларусістаў. Апошнім часам сярод карэнных амэрыканцаў, кожны зь якіх – нашчадак эміґранта, заўважылася цікавасьць да пошуку сваіх каранёў, стварэньня радаслоўнага дрэва. Нядаўна завітаў уладальнік антыкварнай крамы на Пятай авэню. (У бізнэсе яго фірма з 1851 году, зьбірае, прадае пераважна вырабы славутага Фабержэ.) Я вучу яго рэальскай мове каля году, здаецца, абгаварылі ўсе тэмы. Пошукі продкаў прывялі яго ў Мір. Хто ведае, можа наступным курсам будзе беларуская мова...

Сёньня кнігі прыходзяць сюды па-ранейшаму толькі ад дзяржаўных выдавецтваў. Газэты і часопісы позьняцца на 2-3 месяцы. Да "ЛіМа", "Зьвязды", "Культуры", "Белорусской Нивы", "Чырвонай Зьмены", "Полымя", "Маладосьці", "Крыніцы", "Першацвета", "Роднага Слова" далучыліся адносна нядаўна хіба што "Спадчына", "Наша Ніва", "Годнасьць", "Сьвіцязь". Сярод чытачоў адчуваецца вялікі попыт на канфэсійную літаратуру, але, на жаль, Бібліятэка мае, да прыкладу, толькі адзін нумар "Уніі", ніводнага нумару "Хрысьціянскай Думкі". Не хапае інфармацыі. Выпадкова даведаліся адрас новага выданьня "Крыўя", заказалі – прыйшоў першы нумар. А ходзяць чуткі, што друкуюцца "Калосьсе", "Ксэракс"... З кнігамі прыкладна такая ж сытуацыя. Можна толькі прачытаць пра выданьні Вільні, Горадні, Полацка, але займець складана.

Трэба мець на ўвазе, што сёньня Славянскі аддзел (а калі афіцыйна – Славянскі і Балтыйскі аддзел) зьмяшчае самы вялікі збор беларускай літаратуры на тым баку сьвету і можа прапанаваць матэрыял для любога дасьледаваньня ў любой галіне.

Лявон Юрэвіч (нар. 1963) – літаратуразнаўца. Скончыў філфак БДУ і асьпірантуру ў Інстытуце літаратуры АН Беларусі. Эміграваў у ЗША. Працуе ў Славянскім аддзеле Нью-Ёрскай Публічнай Бібліятэкі. Выступаў зь літаратуразнаўчымі артыкуламі ў пэрыёдыцы, як укладальнік падрыхтаваў да выданьня некалькі кніг беларускіх пісьменьнікаў-эміґрантаў.

ПАМЁР ЭРВЭ БАЗЭН

У суботу 17 лютага ў Парыжы памёр адзін з "апошніх вялікіх" францускай літаратуры раманіст Эрвэ Базэн. У красавіку яму споўнілася б 85 гадоў.

Базэн напісаў 35 раманаў, якія перакладаліся на 45 моваў. Але найвялікшым ягоным творам застаўся дэбютны, выдадзены ў 1948 годзе, раман "Гадзюка ў кулаку". Гэты твор – бязьлітасны разьлік пісьменьніка з уласным сваяцкім і грамадзкім асяродзьдзем. У сьвеце шырока чытаюцца кнігі Базэна "Устань і ідзі", "Сужэнскае жыцьцё", "Анатомія аднаго разводу", "Зялёны храм" ды іншыя. Шырокае прызнаньне атрымала таксама кніга эсэ "У што я веру", дзе Базэн выразна сфармуляваў сваю грамадзянскую пазыцыю. "Я бачыў, – пісаў ён, – як трох маіх таварышаў вялі на расстрэл немцы. Адзін зусім самлеў; два іншыя трымаліся выдатна, быццам нічога ня здарылася... Мяне заўсёды хвалявала думка пра тое, што правам на сваё францускае грамадзянства я абавязаны мільёнам салдат, што палеглі ў тысячах бітваў..."

Базэн быў старшынём Акадэміі Ганкураў, якая штогод прысуджае найбольш прэстыжную францускую прэмію ў галіне літаратуры. На гэтай пасадзе Базэн ня менш за тры месяцы ў год прысьвячаў чытаньню кніг, вылучаных на ўзнагароду.

G.W.

НАША НІВА 1 САКАВІКА 1996 №1(39)

Шахматы: чалавек гуляе з кампутарам

СІЛА СУПРАЦЬ ІНТУІЦЫІ

У шахматным мачы Каспарава з кампутарам Deep Blue першую партыю чэмпіён сьвету прайграў. Такое з Каспаравым не здаралася ніколі. Праўда, два гады таму чэмпіён сьвету прайграў кампутару. Але тады была маланкавая партыя ўсяго на 30 хвілін.

Мач у Філядэльфіі гуляецца ў нармальных турнірных умовах. Гулец мае на выкананьне першых 40 хадоў дзьве гадзіны, столькісама на наступныя 20 рухаў і паўгадзіны на заканчэньне мачу. Час, ня выкарыстаны ў адным з гэтых этапаў, дадаецца ў наступным.

Праціўнікам Каспарава быў вялікі кампутар фірмы IBM, заладаваны праграмай Deep Blue. Праз 37 хадоў Каспараў быў пераможаны. Усяго Каспараў выкарыстаў на развагі 1 гадзіну 55 хвілін, Deep Blue — на 45 хвілін меней. Перад мачам Каспараў не знаёміўся з праграмай кампутара і не захацеў гуляць спробную партыю.

Пасьля паразы ён меў выгляд моцна засмучонага чалавека і бяз слоў пакінуў залю, дзе 200 гледачоў назіралі за гульнёю. Дагэтуль Каспараў лічыў, што яшчэ доўга кампутар ня будзе мець шанцаў на перамогу над ім у нармальнай партыі.

У другой з заплянаваных партыяў прайграў кампутар. Каспараў ужыў тактыку, якая была заснаваная на ўпартым зьмяшчэньні фігураў на бясьпечныя пазыцыі. Трэцяя партыя, у якой Deep Blue граў белымі, скончылася нічыёй пасьля 39 хадоў.

Спэцыялісты шахматных праграм мяркуюць, што праз пяць гадоў кампутары, якія гуляюць у шахматы, будуць абсалютна перамагаць людзей. Суполка інжынэраў IBM з 1988 году працуе над шахматнымі кампутарамі і толькі адзін зь іх гуляе на высокім узроўні. Мач можна было назіраць непасрэдна ў спэцыяльна падрыхтаванай IBM старонцы Інтэрнэту http://www.chess.ibm.park.org.

Кампутар ня мае праблемаў з гульнёю ў крыжыкі-нулікі. Праграмы, якія гуляюць у шашкі, увогуле перамагаюць сваіх стваральнікаў. Але ж да гэтага часу наймагутнейшыя машыны былі бясьсільныя супраць шахматных грасмайстраў.

Адзін з улюблёных прадметаў дасьледаваньня штучнага інтэлекту -стратэгічныя гульні. Сярод іх - каралеўскія шахматы. Чаму? Таму што шахматы - гульня ані настолькі простая, каб быць задачаю трывіяльнаю, ані занадта складаная, каб цяжка было дасягнуць задавальняльнага вырашэньня - зазначыў яшчэ ў 50-х гадах C.Shanon, стваральнік тэорыі інфармацыі.

ЯКОЕ ДАЧЫНЕНЬНЕ БАТАНІКА МАЕ ДА ТЭОРЫІ ГУЛЬНЯЎ

Каб апісаць гульні, якія маюць рашэньне (тыя ж крыжыкі-нулікі, шашкі ці шахматы), інфарматыкі карыстаюцца так званымі дрэвамі гульні. Яны крыху нагадваюць свой перагорнуты каранямі дагары батанічны правобраз.

Верхавіна (так званы корань) адпавядае пачатку гульні. Ад яе адыходзіць столькі галінак, колькі розных магчымасьцяў мае пры першым руху першы ўдзельнік гульні. На канцы кожнай з тых галінак знаходзіцца вузел, ад якога зноў адыходзяць галінкі, якія гэтым разам адпавядаюць рухам другога з гульцоў. На чарговых узроўнях дрэва колькасьць галінак-злучальнікаў вельмі хутка ўзрастае. У пэўны момант мы сутыкаемся з вузламі, якія ўжо ня маюць "нашчадкаў". Гэта канец гульні (прайграна, выйграна альбо нічыя).

У такім дрэве кожнае спаборніцтва - гэта адна з сьцежак, якую мы можам правесьці ад кораня праз адзін з вузлоў кожнага ўзроўню, скончыўшы на апошнім. У дрэве шахматаў, такім чынам, магчымыя партыі, якія гуляюцца зь V ст., а таксама тыя, якія, магчыма, будуць згуляныя ў будучыні.

СУСЬВЕТ ЗАМАЛЫ ДЛЯ ШАХМАТАЎ

Маючы дрэва гульні, мы можам ад рукі накідаць алгарытм праграмы, якая будзе дасканалым гульцом. У любы момант гульні (пасьля ходу праціўніка) дастаткова праглядзець усе магчымыя сьцежкі й выбраць тыя, якія вядуць да перамогі. Ёсьць толькі адна праблема - дрэва сапраўды вялізнае.

Калі партыя распачынаецца, белыя маюць да выбару 20 розных варыянтаў хадоў. Чорныя столькі ж у адказ - такім чынам, мы маем ужо 400 вузлоў толькі па першым ходзе. Лічыцца, што ў любой шахматнай пазыцыі ёсьць да выбару ў сярэднім 35 магчымых хадоў. Колькасьць такіх хадоў (асобна белымі й чорнымі) у рэальнай гульні часта дасягае нават 80-100. Каб быць увогуле дасканалым гульцом, кампутар мусіў бы правяраць 35100 магчымых варыянтаў. Але такое ніколі ня будзе магчымым!

Поўнае дрэва гульні ў шахматы не зьмяшчаецца ані ў памяці ніводнага кампутара, ані на ўсіх калі-небудзь зробленых цьвёрдых дысках.

Узгадаўшы праблему браку памяці, заўважым, што час яе вырашэньня - у будучыні. Што да сучаснага кампутара, які правярае мільёны мільёнаў пазыцый за сэкунду (сёньня Deep Blue павольна набліжаеццада да мільярду), то ён, напэўна, ня скончыць свае апэрацыі да канца сьвету.

ЯК ГЭТА РОБІЦЦА

Відавочна, каб прыстойна гуляць, ня трэба правяраць усе магчымыя варыянты руху. У рэшце рэшт, ужо колькі гадоў з добрымі шахматыстамі даюць сабе рады праграмы, што наладжаныя нават на сярэднія па складанасьці партыі.

Перавагу ў фігурах фармальна ацаніць вельмі лёгка. Спосаб гэтай ацэнкі дзеці пазнаюць на першых уроках гульні ў шахматы: пешка - адзін пункт, конь і слон па 3, тура - 4,5, фэрзь - 9. Калі белыя маюць каня й слана, а чорныя туру, то белыя маюць відавочную перавагу. Горш з ацэнкаю пазыцыі, але й тут ёсьць пэўныя матэматычныя правілы. Напрыклад, можна падлічыць, колькі клетак атакуе кожная з фігураў і пешак. Атрымаўшы каманду прааналізаваць вынікі сваіх хадоў, кампутар можа спраўдзіць чарговыя магчымасьці і папросту выбіраць найбольш бясьпечныя.

Магчымы таксама разьлік партыі з пасьпяховым раўндам пры аналізе вынікаў верагодных адказаў праціўніка, але толькі на некалькі хадоў наперад. Каб дасьледаваць геамэтрычна ніжэйшыя ўзроўні дрэва гульні, якое разрастаецца, трэба выбраць толькі цікавейшыя варыянты.

НАСТУПСТВЫ НЯПЭЎНЫХ ВЕДАЎ

Але адкуль кампутар можа ведаць, якія варыянты зьяўляюцца мала прадуктыўнымі? Часта выкарыстоўваюцца разнастайныя чыста практычныя прынцыпы, вядомыя толькі з чалавечага досьведу (эўрыстыкі). У шахматную праграму можна, напрыклад, закласьці, што калі ў атачэньні пешкі апошнім часам нічога не зьмянілася, дык праціўнік ня будзе яе кранаць. Можна таксама прапанаваць, каб не рабіць нічога такога, што магло б паставіць яе ў рызыкоўнае становішча.

Але эўрыстыка падманлівая. Каспараў вельмі хутка робіць высновы з хадоў машыны й знаходзіць, якая верагоднасьць ня ўлічаная праграмай. Знайшоўшы аднойчы тую пешку, ход якой падаецца машыне мала прадуктыўным, Каспараў будзе заўсёды гэтую слабасьць выкарыстоўваць.

Машына мае натуральныя праблемы з гамбітамі. Жывы майстар здольны ахвяраваць каштоўнай фігурай, атрымліваючы ўзамен вельмі "тонкую" й пэрспэктыўную перавагу ў пазыцыі. Хітры плян дазваляе яму за 30 хадоў зрабіць мат. Машына не распазнае "тонкай" перавагі - яна ўспрымае толькі лічбы.

КАСПАРАЎ ГУЛЯЎ З ДУХАМІ

Стваральнікам шахматных праграм удалося перадаць бяздушным машынам прынамсі частку чалавечага досьведу: пачатку й заканчэньня. Кожны аматар каралеўскай гульні ведае, як зрабіць мат турою й каралём, двумя сланамі й г. д. Калі фігур на шахматнай дошцы застаецца няшмат, правілы робяцца па дзіцячаму простыя. Тады ўдаецца закадзіраваць іх у праграме. Большасьць праграмаў мае цэлыя бібліятэкі такіх канцовак. Падобная сытуацыя з пачаткамі.

Калі ўмовы дазваляюць гэта, добрая праграма забясьпечваецца таксама комплекснай бібліятэкай з усё больш якаснымі партыямі, якія гуляюцца на розных турнірах. Змагаўшыся на мінулым тыдні з Каспаравым, Deep Blue меў доступ да партый, якія граліся ўсімі грасмайстрамі на працягу апошніх ста гадоў!

Калі ў любы момант гульні праграма знаходзіць, што пазыцыя на шахматнай дошцы ўжо некалі зьяўлялася ў нейкім турніры, яна дакладна выконвае ход, які ў падобнай сытуацыі ўжо аднойчы прыводзіў грасмайстра да перамогі. Такім чынам, Каспараў гуляў не "зь бяздушнай машынаю", але "з духамі" сваіх вялікіх папярэднікаў.

НАЙДУРНЕЙШЫ, АЛЕ НАЙМАГУТНЕЙШЫ

Deep Blue, які гуляе з Каспаравым - гэта спэцыцялізаваны ў шахматных праграмах супэркампутар IBM. Ягонага папярэдніка Deep Thought стварылі людзі з унівэрсітэту Carnegie-Mellon. Яму ўдавалася аналізаваць 750 тыс. хадоў за сэкунду. Ён перамог чэмпіёнку сьвету сярод жанчын вугорку Judith Polgar, але ж супраць Каспарава быў бясьсільны.

Сёньняшні Deep Blue - гэта зьвязаныя паміж сабою 32 вузлавыя комплексы IBM PS, зь якіх кожны складаецца зь сямі працэсараў. 256 працэсараў, працуючы супольна, здольныя на працягу трох хвілінаў (звычайны турнірны тэрмін на адзін ход) прааналізаваць 50 мільярдаў пазыцый.

Вартае ўвагі й тое, што Deep Blue ўвогуле не валодае рафінаванымі эўрыстычнымі прыёмамі. Замяняе іх магутная сіла пераўтварэньняў і велізарныя бібліятэкі. Яго стваральнікі прызналі, што ў сутыкненьнях з Каспаравым нават найлепшыя эўрыстычныя прыёмы аказваюцца недасканалымі. Але яны перакананыя, што чалавечы інтэлект, досьвед і інтуіцыю можна перамагчы сілай. Яны лічаць, што калі нават ня гэтым разам, дык праз годдва Каспараў мусіць адступіць. Тэхналёгія Deep Blue дазваляе лёгка павялічыць магчымасьці машыны на парадак вышэй.

Deep Blue можа здабыць новы досьвед, але нашмат больш прымітыўным спосабам, чым чалавек. Машына па-просту зьмесьціць у памяці чарговую пазыцыю й будзе бачыць, што рабіць, калі зноў зьявіцца такая пазыцыя. Каспараў робіць высновы агульнага характару й выкарыстоўвае іх у не зусім ідэнтычных сытуацыях. Таму не зьдзіўляе перамога Каспарава на другі дзень пасьля паразы. Ён вучыцца, кампутар - толькі запамінае.

Як канчаткова скончацца гонкі чалавека з машынаю - невядома. Але ж мы й самі пра сябе ведаем няшмат. Шахматнымі грасмайстрамі становяцца падлеткі (наймалодшы Peter Leko - 14 год, Judith Polgar - 15). Такім чынам, у лік ідзе не вышэйшая матэматыка, а нейкая таямнічая здольнасьць распазнаваньня кшталтаў і сыстэм.

А можа ўвогуле на гэты турнір мы глядзім неадпаведным чынам? Чалавек стварыў кампутар, каб ён служыў яму, як прылада. Не, не для таго, каб зь ім зраўняўся й яго замяніў, але каб дапоўніў ягоныя магчымасьці. Падумаем пра сілу Каспарава, які карыстаецца Deep Blue.

GW

ЛЕПШЫЯ ЗЬ ЛЕПШЫХ

ТЭНІС

пазыцыя паводле міжнароднай клясыфікацыі

жанчыны

1(1)	Ш.Граф (Нямеччына)	312,6
1(1)	М.Сэлеш (ЗША)	
2(2)	М.Марцінэс (Гішпанія)	250,6
3(3)	А.Санчас (Гішпанія)	217,1
4(3)	І.Маёлі (Харватыя)	160,3
5(5)	А.Хубэр (Нямеччына)	153,8
6(7)	М.Малеева (Баўгарыя)	141,8
7(6)	Г.Сабаціні (Аргентына)	135,5
8(8)	К.Датэ (Японія)	124,3
9(9)	Д.Фэрнандэс (ЗША)	122,4
10(10)	К.Рубін (ЗША)	117,4

© НАША НІВА Спасылка на "Нашу Ніву" абавязковая Наклад 5000 Нумар падпісаны ў друк 29.02.1996 Надрукавана ў ЗАТ "Lietuvos Rytas" (Вільня, праспэкт Гедыміна, 12а)